

Universiteit
Leiden

Een recht op een steunfiguur voor jeugdigen in de Jeugdwet?

mr. R. (Renske) de Boer
mr. M.J.E. (Marike) Lenglet
prof. mr. drs. M.R. (Mariëlle) Bruning
dr. mr. K.F.M. (Katrien) Klep
mr. H.J. (Jolien) van Boven

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid,
Instituut voor Privaatrecht, Afdeling Jeugdrecht
Leiden, 30 juni 2023

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Lijst met afkortingen	9
1 Inleiding.....	10
1.1 Aanleiding voor het onderzoek.....	10
1.2 Onderzoeksvraag en deelvragen	12
1.3 Wat verstaan wij onder de ‘zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen’?....	13
1.4 Uitvoering van het onderzoek.....	13
1.4.1 Opzet van het onderzoek	13
1.4.2 Onderzoeksmethoden	14
1.5 Beperkingen van het onderzoek	17
1.6 Leeswijzer.....	17
2 Het huidige wettelijke kader van vertegenwoordiging, steun en bijstand voor jeugdigen in de jeugdzorg.....	18
2.1 Het IVRK.....	18
2.2 De Jeugdwet over steun uit het informele netwerk	19
2.2.1 De wettelijke bepalingen over informele steun.....	19
2.2.2 Professionele normen ten aanzien van informele steun en steunfiguren.....	21
2.3 Huidige wettelijke mogelijkheden van steun, bijstand en vertegenwoordiging	22
2.3.1 Ouders en voogd.....	22
2.3.2 Bijzondere curator	23
2.3.3 Advocaat.....	24
2.3.4 Vertrouwenspersoon.....	25
2.3.5 Recht op een vertrouwenspersoon en informele steun in de gesloten jeugdhulp	26
2.3.6 Cliëntondersteuning	27
2.3.7 Recht op bijstand/vertegenwoordiging op grond van Algemene wet bestuursrecht (Awb)	27
2.4 De Vlaamse regeling ten aanzien van steun van een door de jeugdige aangewezen persoon	27
2.4.1 Achtergrond van de regeling	28
2.4.2 Voorwaarden waaraan de vertrouwenspersoon moet voldoen.....	29
2.4.3 Mogelijke rol en positie van de vertrouwenspersoon.....	30
2.4.4 De wettelijke regeling in Vlaanderen in de praktijk.....	30
2.5 Tussenconclusie.....	32

3	De huidige praktijk vanuit de verschillende perspectieven.....	33
3.1	De waarde van de steunfiguur voor jeugdigen	33
3.2	Wie kan een zelfgekozen steunfiguur zijn?	34
3.3	De rol en taak van de zelfgekozen steunfiguur.....	35
3.4	De verhouding met de ouders en andere formele steunfiguren	37
3.5	Samenwerking van de professional met de zelfgekozen steunfiguur.....	38
3.5.1	Een aanpassing van houding en werkwijze.....	38
3.5.2	Belemmerende factoren voor verdere implementatie	39
3.6	De effectiviteit van de steunfiguur: beperkt wetenschappelijk bewijs	40
3.7	De steunfiguur is een van de vormen van informele steun.....	41
3.8	Tussenconclusie.....	42
4	Opvattingen over een recht op een steunfiguur in de Jeugdwet vanuit de verschillende perspectieven	43
4.1	Verwachte effecten van het wel of niet wettelijk verankeren.....	43
4.1.1	Perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren	43
4.1.2	Perspectief van professionals en organisaties	44
4.2	Vormgeving van een eventuele wettelijke regeling.....	46
4.2.1	Perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren	46
4.2.2	Perspectief van professionals en organisaties	46
4.3	Tussenconclusie.....	48
5	Belangrijkste argumenten voor en tegen een regeling in de Jeugdwet	49
5.1	Het huidige wettelijke kader.....	50
5.2	De huidige praktijk en aandachtspunten ten aanzien van de steunfiguur.....	51
5.3	De verwachte positieve en negatieve effecten van wetgeving	52
5.4	Vormgeving van een wettelijke regeling: voorwaarden en verhouding tot het huidige systeem.....	53
5.4.1	<i>Geen eenduidig beeld van wat nu precies wettelijk moet worden geregeld.....</i>	<i>53</i>
5.4.2	<i>In hoeverre zijn de in de praktijk voorgestelde wettelijke varianten in te passen in het huidige wettelijke systeem?</i>	<i>54</i>
5.5	Alternatieven voor een regeling in de Jeugdwet.....	56
5.6	Concluderend: de belangrijkste argumenten voor en tegen een wettelijke regeling	57
	Literatuur.....	59
	Bijlage. Topiclijsten.....	62

Samenvatting

Aanleiding voor het onderzoek

In 2021 heeft Tweede Kamerlid Peters een initiatiefnota ingediend die ziet op het wettelijk verankeren van het recht voor jeugdigen op een zelfgekozen steunfiguur uit het eigen informele netwerk in het kader van de jeugdzorg. In de initiatiefnota wordt de steunfiguur omschreven als ‘een goede en vertrouwde bekende’ van de jeugdige, die een ‘luisterend oor en belangenbehartiger’ voor de jeugdige is. Naar aanleiding van de bespreking van de initiatiefnota van Peters in de Tweede Kamer is een motie aangenomen van Kamerlid Van den Berg c.s. van 12 mei 2022, waarin de regering wordt verzocht om te onderzoeken of, en zo ja hoe, een zelfgekozen steunfiguur zoals beschreven in de initiatiefnota van Peters in de Jeugdwet kan worden verankerd, en om daarbij eventuele knelpunten in kaart te brengen. Deze motie vormt de aanleiding, in opdracht van het Ministerie van VWS, voor dit onderzoek naar het eventueel wettelijk regelen van een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen in de jeugdzorg.

Doel van het onderzoek en onderzoeksmethoden

Het doel van het onderzoek was het in kaart brengen van de argumenten voor en tegen het in de wet vastleggen van een regeling voor de steunfiguur voor jeugdigen. Onder de steunfiguur wordt in het kader van dit onderzoek een door de jeugdige zelfgekozen persoon uit het eigen informele netwerk verstaan, die ondersteuning biedt aan de jeugdige in het kader van de hulpverlening. Er is onderzocht of het juridisch gezien mogelijk is om een wettelijke regeling te treffen en of een wettelijke regeling vanuit de praktijk wenselijk wordt geacht. Daarbij is gekeken naar de praktische en juridische voor- en nadelen van een eventuele wettelijke regeling. Het onderzoek bestond uit een documentenonderzoek. Daarnaast zijn gesprekken gehouden met personen vanuit verschillende perspectieven: jeugdigen en ouders, steunfiguren, professionals, jeugdzorgorganisaties en gemeenten. Er is gestart met interviews met sleutelfiguren. Vervolgens zijn individuele interviews met jeugdigen, ouders en steunfiguren gehouden en is een groepsinterview met professionals georganiseerd. Er is ook een focusgroep met vertegenwoordigers vanuit de verschillende perspectieven gehouden. Tot slot is een expertmeeting georganiseerd met (juridische) experts uit de praktijk en de wetenschap op het gebied van de rechtspositie, bijstand en ondersteuning van jeugdigen.

Bevindingen

Uit ons onderzoek komt duidelijk naar voren dat alle betrokkenen, vanuit de verschillende perspectieven, het belang van informele steun voor jeugdigen, en specifiek ook een steunfiguur, erkennen. Een steunfiguur kan de stem van een jeugdige versterken en daarmee een bijdrage leveren aan het in het IVRK opgenomen recht om te worden gehoord. Uit eerder wetenschappelijk onderzoek blijkt dat informele steun positief kan bijdragen aan het leven van jeugdigen. Het is echter op basis van het beschikbare onderzoek nog lastig om conclusies te trekken over de effectiviteit van de steunfiguur in het kader van de jeugdzorg.

Het belangrijkste probleem dat in de praktijk ten aanzien van de steunfiguur wordt geconstateerd, is dat professionals in de praktijk nog niet altijd samenwerken met de steunfiguur voor jeugdigen. De vraag is of een wettelijke regeling noodzakelijk is om dit probleem op te lossen.

De betrokkenen zijn het erover eens dat verdere professionalisering en verdere implementatie in de praktijk van de samenwerking van professionals met steunfiguren noodzakelijk is. Dit betreft niet alleen de samenwerking met de steunfiguur voor jeugdigen, maar ook bredere informele hulp vanuit het netwerk en/of vrijwilligers. De laatste jaren zijn hiervoor al de nodige stappen gezet. In de beroepscode voor jeugdprofessionals is inmiddels expliciet bepaald dat professionals ook moeten samenwerken met steunfiguren. Er zijn handreikingen en scholingsactiviteiten ontwikkeld om de samenwerking met informele steun, waaronder steunfiguren, te versterken.

Over de vraag of er een wettelijke regeling moet komen voor de steunfiguur zijn de deelnemers aan ons onderzoek verdeeld. Sommigen vinden dat de ontwikkelingen in de praktijk te langzaam gaan. Zij verwachten dat wetgeving mogelijk kan helpen om het veranderproces in de praktijk te versnellen en dat dit kan bijdragen aan een cultuurverandering. Sommige betrokkenen benoemen dat met wetgeving een signaal wordt afgegeven dat een steunfiguur voor jeugdigen belangrijk is en dat een jeugdige het recht heeft te kiezen door wie hij of zij zich laat ondersteunen. Met name jongeren en steunfiguren denken dat een wettelijke regeling kan zorgen voor bekendheid van het recht op informele steun, waardoor jongeren er (vaker) aanspraak op kunnen maken.

Toch wordt door veel betrokkenen betwijfeld in hoeverre een wettelijke regeling daadwerkelijk leidt tot verandering in de praktijk. Er zijn zorgen dat wetgeving zelfs een tegengesteld effect kan hebben; door het formaliseren zou een deel van de kracht van informele steun verloren kunnen gaan. Ook zijn er zorgen dat er door een wettelijke regeling te weinig ruimte is om aan te sluiten bij wat jeugdigen, ouders en steunfiguren wensen. De steunfiguur heeft – afhankelijk van de behoefte en wensen van de jeugdige, de ouders en de steunfiguur zelf – in de praktijk verschillende rollen en taken. Niet iedere jeugdige blijkt zich ook te kunnen of willen laten bijstaan door een steunfiguur in het kader van de hulpverlening, en niet iedere persoon die steun biedt aan een jeugdige wil deze specifieke rol op zich nemen. Bovendien is de steunfiguur in de praktijk een van de vele manieren om samen te werken met het informele netwerk; er zijn nog meer vormen van informele steun die waardevol kunnen zijn voor zowel jeugdigen als ouders.

Een eventuele wettelijke regeling zal moeten passen binnen het huidige wettelijke systeem. Uit de Jeugdwet en de professionele standaard van jeugdprofessionals volgt al de opdracht om het sociale netwerk, waaronder steunfiguren, te betrekken. Het uitgangspunt van de Jeugdwet is daarbij dat de wet de kaders geeft en alleen fundamentele kwaliteitseisen en waarborgen bevat, zodat gemeenten en professionals de ruimte hebben om aan te sluiten bij de behoefte van het gezin. Ook zijn er op grond van de huidige wetgeving verschillende regelingen voor vertegenwoordiging, bijstand en ondersteuning, waartoe een eventuele regeling voor de steunfiguur zich zal moeten verhouden.

Er komt uit ons onderzoek geen eenduidig beeld naar voren wat er precies wettelijk zou moeten worden verankerd ten aanzien van de steunfiguur. Er zijn verschillende opties voor een mogelijke wettelijke regeling genoemd: een (materieel) recht voor de jeugdige op een

steunfiguur, een (procedureel) recht op vertegenwoordiging, bijstand of ondersteuning, een plicht voor een professional, organisatie of gemeente tot samenwerking met het netwerk, of een plicht om informatie te verstrekken over de steunfiguur.

Een recht op bijstand en ondersteuning van een steunfiguur in het kader van het hulpverleningsproces (vergelijkbaar met de wetgeving voor steunfiguren voor jeugdigen in Vlaanderen) of een informatieverplichting voor professionals of organisaties (vergelijkbaar met de informatieverplichting die de nieuwe Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp bevat) lijkt het meest aan te sluiten bij het huidige wettelijke systeem en de praktijk. Er zal daarbij dan wel duidelijkheid moeten worden verschaft over de verhouding van deze regeling tot het privacyrecht en de positie van bijvoorbeeld ouders. Belangrijk is om hierbij op te merken dat in de praktijk geen eenduidige opvatting bestaat over de criteria die zouden moeten gelden voor een steunfiguur. Zo verschillen de meningen in de praktijk over de vraag wie een steunfiguur kan zijn (wie hoort er bij het ‘informele netwerk’; zijn dit bijvoorbeeld ook vrijwilligers) en hoe de keuze voor een steunfiguur tot stand komt (vanaf welke leeftijd kan een jeugdige kiezen en welke positie hebben ouders bij het maken van een keuze). Ook zijn er verschillende visies op de rol van de professional bij de keuze en samenwerking met de steunfiguur (kan een steunfiguur worden geweigerd, kunnen bepaalde voorwaarden aan de samenwerking met een steunfiguur worden gesteld). Dit maakt de vormgeving van een wettelijke regeling complex.

Er zijn in het kader van het onderzoek een aantal alternatieven voor wetgeving naar voren gebracht. Sommige betrokkenen menen dat het huidige wettelijke kader, in combinatie met de normen die voortvloeien uit de professionele standaard, voldoende mogelijkheden biedt om de benodigde verandering in de praktijk te realiseren. Als alternatief is verder genoemd dat op gemeentelijk niveau nadere regels of kwaliteitseisen kunnen worden gesteld. Ook wordt de verbetering van de informatievoorziening aan jeugdigen, ouders en steunfiguren als alternatief voor wetgeving gezien.

Waar overeenstemming over is, onder zowel de voor- als tegenstanders van een wettelijke regeling en ongeacht de vorm van een mogelijke wettelijke regeling, is dat een wettelijke regeling alleen niet voldoende zal zijn om verandering in de praktijk teweeg te brengen. Er is verdere implementatie en meer aandacht en kennis over de mogelijkheid van een steunfiguur nodig om de samenwerking tussen informele steun en professionele zorg te versterken.

Belangrijkste argumenten voor en tegen een wettelijke regeling voor de steunfiguur

Uit ons onderzoek is een aantal **argumenten voor** een wettelijke regeling voor de steunfiguur voor jeugdigen naar voren gebracht. Door een regeling aan de Jeugdwet toe te voegen, wordt duidelijk dat informele steun voor jeugdigen van belang is. Een dergelijke regeling geeft jeugdigen de kans hier zich op te beroepen als dat nodig is. Een ander argument is dat een wettelijke regeling wellicht kan bijdragen aan de cultuurverandering die nodig is om de kracht van informele steun beter te benutten; mogelijk kan wetgeving het veranderproces in de praktijk versnellen. Nog een argument is dat de Jeugdwet wel een regeling kent voor de ondersteuning door professionele vertrouwenspersonen, maar deze regeling lijkt uit te dragen dat ondersteuning niet door het eigen informele netwerk kan worden geboden. Ook kent de Jeugdwet binnenkort een verplichting om jeugdigen te informeren over de mogelijkheid zich te laten bijstaan door een familielid of naaste. Deze verplichting beperkt zich echter tot het

hulpverleningsplan in het kader van de gesloten jeugdhulp, terwijl de informatieverplichting voor de gehele jeugdzorg van belang is.

Er is echter ook een aantal **argumenten** naar voren gebracht dat **tegen** een wettelijke regeling pleit. Een argument tegen een wettelijke regeling is dat het vooral een implementatievraagstuk betreft en dat de huidige wetgeving, in combinatie met de professionele standaarden, voldoende mogelijkheden en waarborgen biedt voor samenwerking met een steunfiguur. In Vlaanderen, waar wel een wettelijke regeling is, spelen bovendien dezelfde problemen rond de implementatie. Een ander argument is dat er slechts beperkt zicht is op de (lange termijn) effecten van de inzet van een steunfiguur in de jeugdzorg. Het is de vraag of een wettelijke regeling kan bijdragen aan de doelen die in de Initiatiefnota van Peters worden genoemd, zoals het verminderen van professionele hulp en uithuisplaatsingen. Ook is er de vrees dat een wettelijke regeling tegengestelde effecten kan hebben. Bijvoorbeeld dat door het formaliseren mogelijk een deel van de kracht van het informele van de steun verloren gaat of dat een wettelijke regeling te weinig ruimte biedt om de steunfiguur en de ondersteuning die deze biedt goed aan te laten sluiten bij de concrete situatie. Tot slot bestaan er in de praktijk verschillende opvattingen over wie een steunfiguur kan zijn, of een steunfiguur aan bepaalde eisen moet voldoen en welke taken passend zijn. Dit maakt het ingewikkeld om een wettelijke regeling te ontwerpen die passend is bij de verschillende varianten van steun voor jeugdigen die in de huidige praktijk bestaan.

Gezien het bovenstaande ligt de vraag voor of een regeling in de Jeugdwet voor de steunfiguur noodzakelijk is, of dat met hiervoor genoemde alternatieve maatregelen het beoogde effect ook kan worden gerealiseerd. Dit is uiteindelijk een politieke keuze. Het uitgangspunt dat door alle perspectieven wordt onderschreven, is dat iedere jeugdige die dat wil, zelf een steunfiguur uit het eigen netwerk kan kiezen die ondersteuning biedt in het kader van de jeugdzorg. Duidelijk is dat hiervoor extra inspanningen nodig zijn van professionals, organisaties en de overheid, of er nu een regeling in de Jeugdwet komt of niet.

Lijst met afkortingen

Art.	Artikel
Awb	Algemene wet bestuursrecht
BGZJ	Branches Gespecialiseerde Zorg voor de Jeugd
BPSW	Beroepsvereniging van Professionals in het Sociaal Werk
BW	Burgerlijk Wetboek
IVRK	Internationaal Verdrag voor de rechten van het kind
JIM	Jouw Ingebrachte Mentor
Jw	Jeugdwet
NIP	Nederlands Instituut van Psychologen
NVO	Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Psychologen
NJi	Nederlands Jeugdinstituut
Par.	Paragraaf
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
SKJ	Stichting Kwaliteitsregister Jeugd
Stb.	Staatsblad
Stert.	Staatscourant
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Wet BIG	Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg
Wmo 2015	Wet maatschappelijke ondersteuning 2015

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Een van de doelen van de Jeugdwet is het versterken van de eigen kracht van jeugdigen, ouders en hun sociale netwerk. Informele steun van mensen uit het netwerk en de leefomgeving van gezinnen is hier een onderdeel van. In de in 2022 verschenen *Handreiking informele steun* worden diverse vormen van informele steun in de praktijk van de jeugdzorg benoemd.¹ Zo zijn er methodieken om het natuurlijke sociale netwerk van gezinnen te versterken. Ook worden vrijwilligers ingezet als maatjes of mentoren voor jeugdigen of voor ondersteuning van gezinnen. Daarnaast is er een vorm van informele steun waarbij de jeugdige zelf een steunfiguur kiest uit het eigen informele netwerk.

In 2021 heeft Tweede Kamerlid Peters een initiatiefnota ingediend die ziet op deze laatste vorm van informele steun, namelijk een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen.² Peters beschrijft in de initiatiefnota dat de belofte van de decentralisatie in het sociale domein, en specifiek in de jeugdzorg, was dat de zorg dichtbij, integraal en minder bureaucratisch zou worden. Ook zou de regie voor de hulp bij jeugdigen en ouders zelf komen te liggen. In de praktijk nemen hulpverleners volgens Peters echter snel de regie over van gezinnen en hun eigen netwerk. Peters pleit daarom voor een steunfiguur voor iedere jeugdige. In de initiatiefnota wordt de steunfiguur omschreven als ‘geen professional, maar een goede en vertrouwde bekende’, zoals een familielid, de buurman of de trainer van de voetbalclub. Peters omschrijft de steunfiguur als een ‘luisterend oor en belangenbehartiger’ voor de jeugdige. De steunfiguur komt uit het netwerk van de jeugdige en is betrokken vanwege de reeds bestaande emotionele band met de jeugdige. Volgens Peters neemt deze persoon niet de professionele zorg over, maar is in staat ‘om daadwerkelijk en gelijkwaardig mee te beslissen over wat goed is voor dit kind, dit gezin en deze situatie’. Het moet iemand zijn die ‘voldoende betrokken is om niet weg te gaan’, maar ook ‘met voldoende emotionele afstand om rustig mee te kunnen denken’. Volgens Peters zijn deze steunfiguren ‘overal aanwezig en hebben een positieve impact op de levens van kinderen en jongeren’. Zij worden echter ‘nog onvoldoende en willekeurig benut’. Professionals zijn volgens Peters lang niet altijd vanzelf bereid om op basis van gelijkheid te overleggen en samen besluiten te nemen. Daarom stelt Peters voor om een recht op een steunfiguur voor iedere jeugdige in de Jeugdwet op te nemen.

In de initiatiefnota wordt verwezen naar het recht van jeugdigen in Vlaanderen; een jeugdige heeft daar sinds 2004 het recht zich in alle contacten en in de uitoefening van zijn of haar rechten te laten bijstaan door een persoon die door de jeugdige zelf is gekozen.³ Peters verwacht dat een recht op een zelfgekozen steunfiguur de rechtspositie van de jeugdige verbetert en willekeur voorkomt voor wat betreft de vraag of een jeugdige recht heeft op ondersteuning van een steunfiguur. Ook wordt volgens Peters door wettelijke verankering ‘de positie en de rol van de

¹ De *Handreiking informele steun* (2022) is uitgebracht door de Samenwerkende Beroepsverenigingen in het kader van het Programma Zorg voor de Jeugd.

² *Kamerstukken II* 2020/21, 35721, nr. 2 (initiatiefnota Peters).

³ Artikel 24 van het Decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp. Zie hierover hoofdstuk 2.

steunpersoon door alle betrokken professionals meer op waarde geschat'. De steunfiguur krijgt hiermee 'regie en een gelijkwaardige positie ten opzichte van hulpverleners'. Peters ziet de steunfiguur als een mogelijkheid om te streven 'naar een minimalisering van het aantal uithuisplaatsingen, kostenbesparing en een effectiever behandelproces'.⁴

Peters sluit in de omschrijving van de zelfgekozen steunfiguur aan bij de zogenaamde 'Jouw Ingebrachte Mentor' (JIM), waarvoor in de Nederlandse praktijk een specifieke methode is ontwikkeld. JIM is een benadering in de jeugdhulp, waarbij wordt samengewerkt met mentoren uit het informele netwerk van de jeugdige. Jeugdigen kiezen zelf een mentor uit hun eigen omgeving, zoals een familielid, vriend of bekende. Deze JIM wordt hun vertrouwenspersoon, komt op voor hun belangen en is een samenwerkingspartner voor ouders en de hulpverlening.⁵

De Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft in de brief van 18 mei 2021 aan de Tweede Kamer laten weten het voorstel van Peters sympathiek te vinden; het stimuleren van de inzet van steunfiguren bij de hulp aan jeugdigen sluit naadloos aan bij de doelen van de Jeugdwet. Toch ziet de Staatssecretaris geen aanleiding hiervoor een regeling in de Jeugdwet op te nemen. De Jeugdwet biedt volgens de Staatssecretaris al ruimte om, in het kader van de opdracht die gemeenten hebben om de eigen kracht van gezinnen met behulp van het eigen netwerk te versterken, steunfiguren in te zetten. Ook kwam uit de veldverkenning, die eerder dat jaar was uitgevoerd om te kijken hoe de inzet van steunfiguren kan worden verbeterd, een wettelijke regeling niet als oplossing naar voren. Er werd aangekondigd dat er een dialoogsessie door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), op verzoek van het Ministerie van VWS, zou worden georganiseerd met als doel om een gezamenlijk beeld te krijgen wat in de praktijk nodig is om de inzet van informele steunfiguren verder te brengen.⁶

Deze dialoogsessie met verschillende stakeholders vanuit het perspectief van jongeren en ouders, praktijk, beleid en wetenschap vond plaats op 13 september 2021.⁷ Uit deze bijeenkomst kwam naar voren dat het inzetten van informele steun een nieuwe ontwikkeling is in de jeugdzorg en dat het belang hiervan breed wordt gedeeld. Deelnemers vonden dat het thema constante aandacht moet krijgen vanuit beleid en praktijk en dat professionals voldoende ruimte moeten krijgen om te leren. Wetgeving zou volgens een deel van de deelnemers mogelijk bij kunnen dragen aan een cultuuromslag. Toch vond de meerderheid van de deelnemers dat de ondersteuning door informele steunfiguren door het veld zelf moet worden geïmplementeerd, en niet door wetgeving. Er werd betwijfeld of het implementatieproces door wetgeving wordt versneld. Daarnaast kan een wettelijke positie ten aanzien van de rol van steunfiguur druk leggen op een steunfiguur; het wordt geformaliseerd terwijl het juist moet gaan om laagdrempelige informele steun. Ten slotte werd benoemd dat uit het huidige wettelijke kader al volgt dat professionals het informele netwerk moeten betrekken; professionals zijn verplicht om te werken volgens hun professionele standaard en in deze standaard is bepaald dat moet worden samengewerkt met het informele netwerk.

⁴ *Kamerstukken II 2020/21*, 35721, nr. 2 (initiatiefnota Peters), p. 4-5.

⁵ Zie o.a. Van Dam, L. Heijmans, G.J. Stams 2019. De sleutelfiguur van Stichting JIM die wij in het kader van ons onderzoek hebben gesproken, heeft bevestigd dat de omschrijving in de initiatiefnota overeenkomt met de JIM-aanpak.

⁶ *Kamerstukken II 2020/22*, 35721, nr. 3 (brief van de Staatssecretaris van VWS van 18 mei 2021).

⁷ NJi 2021 (Bijlage bij *Kamerstukken II 2021/22*, 35721, nr. 6).

De opbrengsten van de dialoogsessie werden ingebracht voor het debat in de Tweede Kamer op 11 oktober 2021 over de initiatiefnota.⁸ Tijdens het Kamerdebat op 11 oktober 2021 is een motie aangenomen van Kamerlid Van den Berg c.s., waarin de regering is verzocht om te onderzoeken of, en zo ja, hoe een zelfgekozen steunfiguur zoals beschreven in de initiatiefnota van Peters in de Jeugdwet kan worden verankerd, waarbij eventuele haken en ogen scherp in kaart worden gebracht.⁹ Deze motie vormt de aanleiding, in opdracht van het Ministerie van VWS, voor dit onderzoek naar het eventueel wettelijk regelen van een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen in de jeugdzorg.¹⁰

1.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

In dit onderzoek staat de vraag centraal of het passend en wenselijk is om het recht op een zelfgekozen steunfiguur in de Jeugdwet vast te leggen en zo ja, op welke wijze. Het betreft een *ex ante* evaluatie naar een wettelijke regeling voor de zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen, waarbij in kaart wordt gebracht wat de belangrijkste argumenten voor en tegen het in de wet vastleggen van een regeling voor een zelfgekozen steunfiguur zijn.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Welke argumenten voor en argumenten tegen zijn er ten aanzien van het in de Jeugdwet vastleggen van een regeling voor een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen, gezien de huidige praktijk en het huidige wettelijke systeem?

Om de hoofdvraag te beantwoorden, zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Hoe functioneert op dit moment de ondersteuning door een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen in de praktijk (rol, taken, sterke punten, knelpunten)?
2. In hoeverre is er vanuit de praktijk behoefte aan een wettelijke regeling voor een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen? En welke positieve en/of negatieve effecten worden van een dergelijke regeling verwacht?
3. In hoeverre is een regeling voor een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen passend in het huidige wettelijke systeem en zo ja, hoe zou een dergelijke regeling eruit kunnen zien?
4. Welke praktische en juridische voor- en nadelen zijn er ten aanzien van het wettelijk vastleggen van een regeling voor een zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen?

⁸ *Kamerstukken II* 2021/22, 35721, nr. 7 (verslag van het nota op 11 oktober 2021).

⁹ *Kamerstukken II* 2021/22, 35721, nr. 5 (motie Van den Berg c.s.).

¹⁰ Zie *Kamerstukken II* 2022/23, 31839 (voortgangsbrief jeugdzorg van 14 november 2022), waarin wordt benoemd dat een onderzoek zal starten naar de vraag of, en zo ja hoe, het recht op een steunfiguur kan worden verankerd en welke randvoorwaarden hiervoor dan zouden moeten gelden.

1.3 Wat verstaan wij onder de ‘zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen’?

Dit onderzoek richt zich op de ‘zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen’. Omwille van de leesbaarheid zullen wij in dit rapport het begrip inkorten tot ‘**steunfiguur**’. Het gaat om een specifieke vorm van informele steun zoals deze in de initiatiefnota van Peters wordt omschreven. Uit de initiatiefnota leiden wij de volgende kenmerken af voor deze steunfiguur:

1. Het betreft een door de jeugdige **zelfgekozen** persoon. De jeugdige bepaalt dus zelf van welke persoon hij of zij steun wenst te krijgen en wijst deze als steunfiguur aan.
2. De steunfiguur is afkomstig uit het **eigen informele netwerk** van de jeugdige. Het gaat dus om informele, niet professionele steun uit het eigen netwerk (‘een goede en vertrouwde bekende’, zoals Peters dit noemt).
3. De steunfiguur biedt ondersteuning aan de **jeugdige**. De ondersteuning van de steunfiguur is gericht op de jeugdige, en dus niet op de ouder(s) of andere opvoeders.
4. De steunfiguur biedt ondersteuning aan de jeugdige **in het kader van de jeugdzorg**. De steunfiguur biedt dus niet (alleen) steun in de privésituatie, maar heeft een specifieke rol in de hulpverlening in het kader van de Jeugdwet. Hieronder vallen de contacten met (jeugdprofessionals van) gemeenten (wijkteams), gecertificeerde instellingen in het kader van jeugdbescherming en met jeugdhulpaanbieders. De steunfiguur kan zowel een rol hebben in het vrijwillige als het gedwongen kader.

Indien in dit rapport de term ‘steunfiguur’ wordt gebruikt, wordt hiermee bedoeld de zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen die voldoet aan bovengenoemde kenmerken.

1.4 Uitvoering van het onderzoek

1.4.1 Opzet van het onderzoek

Om te bepalen of een wettelijke regeling voor de steunfiguur passend of wenselijk is, moet inzicht worden verkregen in de te verwachten (gewenste en ongewenste) effecten van het wel of niet opnemen van het recht op een zelfgekozen steunfiguur in de Jeugdwet. Hiervoor is de huidige praktijk bevraagd: hoe functioneert de zelfgekozen steunfiguur op dit moment in de praktijk en in hoeverre doen zich op dit moment problemen voor (deelvraag 1)? Daarnaast is onderzocht in hoeverre in de praktijk wordt verwacht dat wetgeving een oplossing is voor deze problemen en welke effecten worden verwacht van een eventuele wettelijke regeling (deelvraag 2). Er is daarbij gekeken vanuit de verschillende perspectieven in de jeugdzorg: jeugdigen, ouders, steunfiguren, professionals, jeugdzorgorganisaties en gemeenten.

Verder is onderzocht in hoeverre een wettelijke regeling zich verhoudt tot andere vormen van steun en bijstand voor jeugdigen en hoe dit is in te passen in het huidige wettelijke systeem (deelvraag 3). Ook is gekeken naar eventuele voorwaarden waaraan een wettelijke regeling voor een steunfiguur zou moeten voldoen. Op basis van de onderzoeksresultaten zijn de praktische en juridische voor- en nadelen van het wettelijk verankeren van een recht op een steunfiguur in kaart gebracht (deelvraag 4).

1.4.2 Onderzoeksmethoden

De volgende onderzoeksmethoden zijn gebruikt om tot beantwoording van de onderzoeksvragen te komen.

a. Deskresearch

We zijn het onderzoek gestart met een documentenonderzoek naar de rol en taken van een steunfiguur, de sterke punten en eventuele knelpunten (deelvraag 1). Hiervoor is gebruik gemaakt van reeds verrichte onderzoeken naar de steunfiguur (zie de literatuurlijst). Ook hebben we een rechtswetenschappelijke analyse uitgevoerd van de huidige wettelijke regeling en onderzocht in hoeverre en op welke wijze een recht op een steunfiguur hierbinnen zou passen (deelvraag 2). Om deze analyse te kunnen uitvoeren, hebben we in kaart gebracht welke mogelijkheden van bijstand en ondersteuning van jeugdigen in de jeugdzorg de huidige wetgeving al kent en welke wettelijke verantwoordelijkheden en taken deze ondersteuners hebben. Daarnaast hebben we onderzocht op welke wijze het recht op een steunfiguur in Vlaanderen is geregeld en of er relevant onderzoek over deze Vlaamse wettelijke regeling beschikbaar is.

b. Interviews met sleutelfiguren vanuit verschillende perspectieven

Eerst hebben we sleutelfiguren geïnterviewd die zicht hebben op de verschillende perspectieven. Doel van deze interviews was om een eerste indruk te krijgen van de functie van de steunfiguur in de huidige praktijk, eventuele knelpunten die worden ervaren en in hoeverre wordt verwacht dat een regeling in de Jeugdwet hiervoor een oplossing zou kunnen bieden (deelvraag 1 en 2).

In samenspraak met de opdrachtgever is een lijst gemaakt met sleutelfiguren ten aanzien van het thema steunfiguren. Via eigen contacten en contactgegevens van de opdrachtgever zijn de respondenten per mail benaderd voor deelname aan het onderzoek. We hebben gesproken met medewerkers van Stichting Het Vergeten Kind,¹¹ Stichting Jouw Ingebrachte Mentor, de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Vlaamse overheid.

De sleutelfiguren zijn (na verkregen *informed consent*) via individuele digitale interviews van ongeveer een uur gesproken aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst (zie bijlage). In de gesprekken is ingegaan op de functie van de steunfiguur in de huidige praktijk, eventuele knelpunten die worden ervaren en de vraag in hoeverre een wettelijke regeling voor de steunfiguur volgens de betrokkenen nodig is. Van ieder gesprek is een verslag gemaakt, dat door de betreffende deelnemer is goedgekeurd.

c. Interviews met jeugdigen, ouders en steunfiguren

Om zicht te krijgen op het perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren ten aanzien van het onderzoeksthema, zijn interviews gehouden met jongeren (zestien jaar en ouder), ouders en steunfiguren. In de interviews is ingegaan op de ervaring met steunfiguren in de huidige

¹¹ Stichting *Het Vergeten Kind* zet zich in voor kinderen in Nederland die het moeilijk hebben, omdat er thuis veel problemen zijn. Soms is de situatie zo ernstig dat ze niet meer bij hun ouders wonen. *Het Vergeten Kind* heeft als doel dat al deze kinderen zich gehoord en gezien voelen, op een veilige en stabiele plek wonen en zich positief kunnen ontwikkelen.

praktijk, eventuele knelpunten die worden ervaren en de vraag in hoeverre een wettelijke regeling voor de steunfiguur volgens de betrokkenen nodig is (deelvraag 1, 2 en 3).

De inzet was om een groepsinterview met vier jongeren van zestien jaar en ouder en een groepsinterview met vier ouders te houden. Ook zou er een groepsinterview met twee tot vier steunfiguren (zoals gedefinieerd in ons onderzoek) en twee tot vier personen die een andere vorm van informele steun bieden aan een gezin, worden gehouden. Via onze eigen contacten bij gemeenten, beroepsverenigingen, gecertificeerde instellingen, jeugdhulpaanbieders en cliëntenorganisaties zijn we op zoek gegaan naar deelnemers met en zonder ervaring met steunfiguren. Ook via de sleutelfiguren is de vraag om deelname aan het onderzoek uitgezet bij potentiële respondenten.

Al snel bleek dat het niet haalbaar was om participanten op één tijdstip samen te laten komen. Besloten is toen om jongeren, ouders en steunfiguren individueel te interviewen. Evenwel bleek het ondanks veel inspanningen via diverse wegen moeilijk om ouders en jeugdigen te vinden die bereid waren om aan het onderzoek deel te nemen. We hebben de indruk dat het onderzoeksthema het werven van respondenten heeft bemoeilijkt. De vraag of er een wettelijke regeling moet worden getroffen is vrij abstract. We hebben uiteindelijk twee individuele interviews met jeugdigen kunnen houden, één interview met een ouder en drie interviews met een steunfiguur. Jeugdigen, ouders en steunfiguren zijn (na verkregen *informed consent*) via individuele digitale interviews van ongeveer een uur gesproken, aan de hand van een topiclijst (zie bijlage). Van ieder gesprek is een verslag gemaakt, dat door de betreffende deelnemer is goedgekeurd.

Om zicht te krijgen op het perspectief van jeugdigen, ouders en sleutelfiguren, hebben we daarnaast gebruik gemaakt van onderzoek van februari 2023 van de HAN University of Applied Sciences en Praktikon naar steunfiguren in de jeugdzorg.¹² Het betreft een onderzoek onder Gelderse jongeren, ouders en jeugdprofessionals naar de samenwerking met steunfiguren. Het onderzoek is uitgevoerd door middel van het houden van een enquête en focusgroepen. Elf jongeren, negen ouders en 76 jeugdprofessionals hebben de enquête ingevuld. Veertien jongeren, vier ouders (waaronder de participanten aan de enquête), twee jeugdprofessionals en één steunfiguur hebben deelgenomen aan de focusgroepen. In het onderzoek is samengewerkt met een klankbordgroep waar drie ouders en drie jongeren deel van uit maakten. Door de resultaten van dit onderzoek mee te nemen in ons onderzoek, menen wij – in combinatie met de door ons geïnterviewde personen – een goed beeld te hebben gekregen van het perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren ten aanzien van ons onderzoeksthema.

d. Een groepsinterview met jeugdprofessionals

Om zicht te krijgen op het perspectief van jeugdprofessionals ten aanzien van het onderzoeksthema, is een groepsinterview gehouden met professionals, werkzaam in de jeugdzorg. In de interviews is ingegaan op de ervaring met steunfiguren in de huidige praktijk, eventuele knelpunten die worden ervaren en de vraag in hoeverre een wettelijke regeling voor de steunfiguur volgens de betrokkenen nodig is (deelvraag 1, 2 en 3).

¹² Peelen e.a. 2023.

Aan het groepsinterview hebben uiteindelijk zes professionals deelgenomen, werkzaam bij de volgende organisaties:

- een jeugdhulpaanbieder (1 deelnemer, ervaring met de JIM-aanpak)
- schoolmaatschappelijk werk (1 deelnemer, eerdere ervaring met de JIM-aanpak)
- aanbieder voor opvoedondersteuning (1 deelnemer, ervaring met een project met vrijwillige mentoren voor jeugdigen)
- een gecertificeerde instelling (1 deelnemer, ervaring met het betrekken van het netwerk van gezinnen)
- wijkteam (2 deelnemers: 1 deelnemer met ervaring met de samenwerking met het informele netwerk en 1 deelnemer met het werken met sociale netwerkstrategieën).

Het groepsinterview vond (na verkregen *informed consent*) digitaal plaats aan de hand van een topiclijst (zie bijlage) en duurde twee uur. Van het interview is een verslag gemaakt, dat is goedgekeurd door de betrokkenen.

e. Een focusgroep met vertegenwoordigers vanuit de verschillende perspectieven

Naast de interviews met deelnemers vanuit verschillende perspectieven, is een focusgroep georganiseerd. Het doel van de focusgroep was om de bevindingen uit ons onderzoek verder uit te diepen. Voor deze focusgroep zijn vertegenwoordigers vanuit (het perspectief van) jeugdigen, ouders, steunfiguren, andere vormen van (in)formele steun en bijstand, gemeenten, gecertificeerde instellingen, aanbieders uitgenodigd.

Aan de focusgroep hebben uiteindelijk vertegenwoordigers vanuit de volgende perspectieven en organisaties deelgenomen:

- Jeugdigen en ouders: De Kinderombudsman en Ieder(in)¹³
- Andere vormen van (in)formele steun: Alliantie Burgervoogd¹⁴ en Stichting Bijzondere Curator Nederland
- Professionals: Samenwerkende Beroepsverenigingen Jeugd
- Gemeenten en werkgevers: Associatie Wijkteams en Branches Gespecialiseerde Zorg voor de Jeugd (BGZJ);
- Kennis over wetenschap en praktijk: Nederlands Jeugdinstituut (NJI).

Tijdens de focusgroep is op basis van de voorlopige onderzoeksresultaten gesproken over de verwachte positieve en of negatieve effecten van zowel het wel als het niet wettelijk regelen van de positie van de steunfiguur. De focusgroep vond (na verkregen *informed consent*) digitaal plaats aan de hand van een topiclijst (zie bijlage) en duurde twee uur. Van het interview is een verslag gemaakt, dat is goedgekeurd door de betrokkenen.

f. Expertmeeting

Tot slot hebben we een expertmeeting gehouden met (juridische) experts op het gebied van de rechtspositie, bijstand en ondersteuning van jeugdigen. Via onze contacten bij organisaties in de jeugdzorg, onderwijsinstellingen en andere betrokken organisaties zijn we op zoek gegaan

¹³ Ieder(in) is een netwerk voor mensen met een beperking of chronische ziekte.

¹⁴ Een burgervoogd is een natuurlijke persoon die de voogdij op zich neemt over een kind dat woont en opgroeit in een instelling of in een gezinshuis.

naar deelnemers met expertise op dit thema. Aan de expertmeeting hebben twee medewerkers van Jeugdstem,¹⁵ een beleidsmedewerker en twee juristen van gecertificeerde instellingen, een persoon met ervaring in de advocatuur en de wetenschap, een jurist van de VNG en een hoogleraar met (praktijk)ervaring in de jeugdzorg deelgenomen. In deze bijeenkomst stond, aan de hand van de voorlopige onderzoeksresultaten, de vraag centraal welke voor- en nadelen van het opnemen van een regeling voor de steunfiguur in de wet zwaarwegend zouden moeten zijn.

1.5 Beperkingen van het onderzoek

Dit onderzoek is gericht op de vraag of het juridisch gezien passend en wenselijk is om een wettelijke regeling te treffen voor een zelfgekozen steunfiguur voor jeugdigen – en zo ja, onder welke voorwaarden – en of een wettelijke regeling vanuit de praktijk wenselijk wordt geacht. Dit is in kaart gebracht door middel van gesprekken met betrokkenen vanuit verschillende perspectieven, waarin zij hun ervaringen en inzichten met het onderzoeksthema naar voren hebben gebracht. Er is geen onderzoek gedaan naar de effectiviteit van zelfgekozen steunfiguren in de praktijk. Een concrete uitwerking van hoe eventuele alternatieve oplossingen (in plaats van wetgeving) eruit zouden kunnen zien, valt eveneens buiten het bereik van dit onderzoek; oplossingen anders dan wetgeving die door partijen tijdens het onderzoek zijn geopperd worden benoemd, maar deze worden niet verder concreet uitgewerkt.

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staat het huidige juridische kader van steun en bijstand beschreven, op basis van internationale verdragen en nationale wet- en regelgeving. Ook de Vlaamse regeling voor de steunfiguur komt in dit hoofdstuk aan bod. Hoofdstuk 3 beschrijft de rol en taken van de steunfiguur in de Nederlandse praktijk, waarbij wordt ingegaan op de sterke punten en knelpunten. In hoofdstuk 4 staan de opvattingen van de geïnterviewde betrokkenen over het wel of niet wettelijk verankeren van het recht op een steunfiguur centraal. Tot slot worden in hoofdstuk 5 antwoord gegeven op de onderzoeksvragen en worden de belangrijkste argumenten voor en tegen het in de Jeugdwet vastleggen van een regeling voor de steunfiguur gepresenteerd.

¹⁵ *Jeugdstem* (voorheen AKJ) is een stichting van vertrouwenspersonen die ouders en jeugdigen bijstaan die te maken krijgen met jeugdzorg.

2 Het huidige wettelijke kader van vertegenwoordiging, steun en bijstand voor jeugdigen in de jeugdzorg

In dit hoofdstuk wordt het huidige wettelijke kader ten aanzien van de vertegenwoordiging, steun en bijstand van jeugdigen in de jeugdzorg geschetst. Er wordt allereerst ingegaan op de vraag in hoeverre uit het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) een recht op een steunfiguur kan worden afgeleid (par. 2.1). Vervolgens wordt bekeken welke eisen uit de Jeugdwet kunnen worden afgeleid voor professionals en organisaties om samen te werken met een steunfiguur (par. 2.2). Daarna wordt ingegaan op de vormen van vertegenwoordiging, steun en bijstand die de Nederlandse wetgeving reeds kent (par. 2.3). Ten slotte wordt ingegaan op de Vlaamse regeling waar in de initiatiefnota van Peters naar wordt verwezen: het recht dat een jeugdige heeft om zich in het kader van de jeugdhulpverlening te laten ondersteunen door een persoon die door de minderjarige zelf is gekozen (par. 2.4).

2.1 Het IVRK

Het IVRK bevat een juridisch bindend kader en heeft een grote invloed op de juridische positie van minderjarige jeugdigen.¹⁶ Het IVRK heeft als belangrijk uitgangspunt dat jeugdigen zelfstandig rechtssubject zijn en hun eigen rechten kunnen uitoefenen.¹⁷ Art. 5 IVRK benadrukt evenwel dat jeugdigen hierin, met inachtneming van hun ontwikkelende vermogens, door ouders, verzorgers of andere wettelijke vertegenwoordigers moeten worden geleid en begeleid. Art. 12 IVRK bepaalt dat elke jeugdige het recht heeft om te worden gehoord. In General Comment No. 12 van het VN-Kinderrechtencomité benadrukt het Comité dat art. 12 IVRK uitdraagt dat jeugdigen zelfstandige rechten hebben, zoals het recht om gehoord te worden, omdat zij in staat zijn om zelf invloed uit te oefenen op hun leven door middel van hun rechten, en niet omdat zij kwetsbaar zijn of afhankelijk van hun ouders.¹⁸

Uit art. 12 lid 1 IVRK volgt dat jeugdigen moeten worden geïnformeerd over het recht om gehoord te worden, zodat zij zelf kunnen kiezen of zij dit willen.¹⁹ Ook bevat deze bepaling het uitgangspunt dat kinderen in elke aangelegenheid die het kind betreft, moeten worden gehoord als ze in staat zijn om hun eigen mening te vormen. Het VN-Kinderrechtencomité benadrukt dat jeugdigen het recht, en niet de plicht hebben om hiervan gebruik te maken. De jeugdige heeft dus ook het recht om geen gebruik te maken van dit recht.²⁰ Verder bevat deze bepaling de verplichting voor iedereen die de jeugdige hoort, om aan diens mening passend belang te hechten in overeenstemming met diens leeftijd en rijpheid.²¹

In lid 2 van art. 12 IVRK wordt het recht om gehoord te worden nader gespecificeerd. Het artikellid stelt dat een jeugdige met name in de gelegenheid wordt gesteld om te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die de jeugdige betreft, hetzij

¹⁶ Bruning e.a. 2020, p. 83.

¹⁷ Liefwaard & Bruning 2017, p. 177.

¹⁸ General Comment No. 12, par. 18.

¹⁹ General Comment No. 12, par. 25.

²⁰ General Comment No. 12, par. 16.

²¹ Bruning e.a. 2020, p. 85-87.

rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling. Uit lid 2 van art. 12 IVRK volgt volgens het VN-Kinderrechtencomité dat een jeugdige zelf moet kunnen kiezen hoe het gehoord wil worden, rechtstreeks of indirect. Als de jeugdige zijn of haar mening indirect kenbaar wil maken, kan dit via een vertegenwoordiger of een daarvoor bevoegde instantie.²² Het VN-Kinderrechtencomité licht toe dat onder ‘vertegenwoordiger’ bijvoorbeeld één van de ouders, een advocaat of een maatschappelijk werker kan worden verstaan. Deze vertegenwoordigers moeten exact de mening van de jeugdige overbrengen aan degene die de beslissing neemt. Zij vertegenwoordigen de belangen van de jeugdige.²³

Verder moeten bij alle maatregelen die jeugdigen betreffen de belangen van de jeugdige voorop staan, zo volgt uit art. 3 IVRK. Dit artikel en art. 12 IVRK zijn complementair. Art. 12 IVRK biedt namelijk de methode om art. 3 IVRK te kunnen verwezenlijken, te weten door het horen van de jeugdige en het hechten van een passend belang aan zijn of haar mening.²⁴ Het VN-Kinderrechtencomité heeft erop gewezen dat als de vereisten uit art. 12 IVRK niet worden nageleefd, art. 3 IVRK niet voldoende kan worden geëffectueerd.²⁵

Gezien het bovenstaande kan uit het IVRK geen expliciet recht op een steunfiguur worden afgeleid. Toch kan worden beargumenteerd dat een steunfiguur kan bijdragen aan de verwezenlijking van het recht van een jeugdige om te worden gehoord. De mogelijkheid voor een jeugdige om zelf iemand te mogen kiezen ter ondersteuning, kan de stem van deze jeugdige in de jeugdzorg immers versterken.

2.2 De Jeugdwet over steun uit het informele netwerk

2.2.1 De wettelijke bepalingen over informele steun

In de Jeugdwet (Jw) staat de eigen kracht van jeugdigen en ouders centraal. Doel van de wet is – zo blijkt uit de memorie van toelichting – het jeugdstelsel te vereenvoudigen en efficiënter en effectiever te maken, met als uiteindelijke doel het versterken van de eigen kracht van de jongere en van het zorgend en probleemoplossend vermogen van diens gezin en sociale omgeving.²⁶ Om dit doel te bereiken, is volgens de wetgever een omslag (transformatie) nodig in de ondersteuning, hulp en zorg van jeugdigen en gezinnen, waarbij ingezet moet worden op de-medicaliseren, ontzorgen en normaliseren. Er moet eerder de juiste hulp op maat komen en de hulp moet integraal, volgens het uitgangspunt ‘één gezin, één plan, één regisseur’, worden aangeboden. In de parlementaire stukken wordt hierover gezegd dat hiervoor een vraaggerichte houding van hulpverleners nodig is, waarbij uitgegaan wordt van de eigen kracht van jeugdigen en ouders en het besef dat zij verantwoordelijk zijn voor zichzelf en voor hun kinderen. Er moet

²² General Comment No 12, par. 35.

²³ General Comment No 12, par. 36.

²⁴ Bruning e.a. 2020, p. 83-84.

²⁵ General Comment No. 14, par. 43.

²⁶ *Kamerstukken II* 2012/13, 33684, nr. 3, p. 2.

daarom worden gepraat mét ouders en jeugdigen in plaats van óver hen en de hulpverlening moet aansluiten op wat mensen en hun sociale netwerk zelf kunnen.²⁷

Het beleid van de gemeente moet onder meer zijn gericht op het bevorderen van de opvoedingsvaardigheden en het bevorderen van de eigen kracht van gezinnen en het sociale netwerk (art. 2.1 Jw). In het gemeentelijk beleidsplan moet worden beschreven op welke wijze hier uitvoering aan zal worden gegeven (art. 2.2 Jw). Verder moet het gemeentelijk beleid gericht zijn op het tot stand brengen en uitvoeren van familiegroepsplannen (art 2.1 Jw). Deze bepaling is bij amendement toegevoegd.²⁸ De jeugdhulpaanbieder en de gecertificeerde instelling moeten gezinnen de mogelijkheid bieden (binnen een redelijke termijn) een familiegroepsplan op te stellen (art. 4.1.2 Jw).²⁹ De indieners van het amendement beoogden ouders, familieleden en anderszins direct betrokkenen de mogelijkheid te geven om (ook in de preventieve fase) in het kader van jeugdhulp mee te denken en te helpen aan een oplossing.³⁰

Tijdens de parlementaire behandeling van de Jeugdwet werd benadrukt dat – om deze transformatie te realiseren – gemeenten van de wetgever ruimte kregen om de (toegang tot de) jeugdhulp zo in te richten dat aangesloten wordt bij de lokale situatie, zodat de juiste hulp op maat aan gezinnen kan worden geboden.³¹ De rijksoverheid zou in de Jeugdwet alleen de kaders aangeven en de taken van gemeenten werden zoveel mogelijk in resultaat termen verwoord; niet het ‘hoe’, maar alleen het ‘wat’ werd voorgeschreven.³² Naast de ruimte voor de gemeente, moest er ook ruimte komen voor de professional; door vermindering van de regeldruk zouden professionals meer ruimte krijgen om de juiste hulp te bieden.³³

Ook de Tweede Kamer hechtte veel waarde aan het verminderen van de regeldruk in de jeugdzorg. Er werden tijdens de parlementaire behandeling van de Jeugdwet twee amendementen aangenomen waarmee een aantal delegatiegrondslagen om nadere regels te kunnen stellen, werd geschrapt. Deze zouden namelijk tot onnodig hoge regeldruk leiden.³⁴ Er werd wel een aantal kwaliteitseisen en waarborgen in de Jeugdwet opgenomen. Het betrof eisen die volgens de wetgever zo fundamenteel waren dat deze in het wetsvoorstel uniform werden geregeld.³⁵ Daarbij was ‘een juiste balans gezocht tussen landelijke kwaliteitseisen en gemeentelijke beleidsruimte’, aldus de regering in de memorie van toelichting bij de Jeugdwet.³⁶

De belangrijkste kwaliteitseis is de norm van verantwoorde hulp voor jeugdhulpaanbieders en gecertificeerde instellingen: de hulp moet veilig, doeltreffend, doelmatig en cliëntgericht zijn en moet worden uitgevoerd door (of onder verantwoordelijkheid van) BIG- of SKJ-

²⁷ *Kamerstukken II 2012/13*, 33684, nr. 3, p. 2 en 19; *Kamerstukken II 2013/14*, 33684, nr. 10, p. 4.

²⁸ *Kamerstukken II 2013/14*, 33684, nr. 83 (amendement Voordewind/Ypma).

²⁹ Art. 4.1.2 Jw bepaalt dat hiervan slechts kan worden afgezien, indien ouders te kennen hebben gegeven dat zij geen gebruik wensen te maken van de mogelijkheid, concrete bedreigingen in de ontwikkeling van de jeugdige hiertoe aanleiding geven of de belangen van de jeugdige anderszins worden geschaad.

³⁰ *Kamerstukken II 2013/14*, 33 684, nr. 83 (amendement Voordewind/Ypma).

³¹ *Kamerstukken II 2012/13*, 33684, nr. 3, p. 3, 7, 105, 130.

³² *Kamerstukken II 2012/13*, 33684, nr. 3, p. 16 en 130; *Kamerstukken II 2013/14*, 33684, nr. 45, p. 6.

³³ *Kamerstukken II 2012/13*, 33684, nr. 3, p. 2-3.

³⁴ *Kamerstukken II 2013/14*, 33684, nr. 63 en 69.

³⁵ *Kamerstukken II 2012/13*, 33684, nr. 3, p. 42.

³⁶ *Kamerstukken II 2012/13*, 33684, nr. 3, p. 103.

geregistreerde professionals, die werken volgens hun professionele standaard.³⁷ Onder de professionele standaard vallen de beroepscode, richtlijnen en veldnormen, die door de beroepsgroep zelf zijn vastgesteld. Professionals kunnen tuchtrechtelijk worden aangesproken op hun handelen conform de professionele standaard.³⁸

2.2.2 Professionele normen ten aanzien van informele steun en steunfiguren

Het betrekken van het informele netwerk is onderdeel van de professionele standaard van professionals die in de jeugdzorg werken. In 2022 hebben de gezamenlijke beroepsverenigingen in de jeugdzorg de *Handreiking informele steun* uitgebracht. In deze Handreiking wordt de meerwaarde van het inzetten van het informele netwerk benoemd en worden handvatten voor professionals geboden om het netwerk te betrekken.³⁹ Ook in de verschillende beroepscodes en richtlijnen in de jeugdzorg wordt aandacht besteed aan het inzetten van informele steun in brede zin en steunfiguren.⁴⁰

De *Beroepscode voor professionals in het sociaal werk*, die per 1 januari 2022 geldt, bevat een bepaling over het samenwerken met (onder meer) steunfiguren.⁴¹ Art. 19 van deze Beroepscode bepaalt dat professionals binnen en buiten hun organisatie samen moeten werken met anderen wanneer dit in het belang is van het ondersteuningsproces. In de toelichting bij deze bepaling wordt benoemd dat hieronder ook de samenwerking met steunfiguren onder valt:

‘De professional werkt - wanneer dat in het belang van de persoon is - samen met informele steunfiguren uit zijn sociale netwerk en/of vrijwilligers. Daarbij neemt hij het volgende in acht:

- *Een professional toont naar informele steunfiguren eenzelfde respect als naar professionele beroepsbeoefenaren. Niet alleen voor hen als persoon maar ook voor de (ervarings)deskundigheid die zij inbrengen.*
- *De professional houdt rekening met de draagkracht en draaglast van informele steunfiguren.*
- *Een professional stimuleert dat informele steunfiguren in lijn handelen met de beroepsethische normen en waarden.*⁴²

³⁷ Art. 4.1.1 Jw bevat de norm van verantwoorde hulp en verantwoorde werktoedeling. Art. 5.1.1 Besluit Jw bepaalt dat de taken moeten worden uitgevoerd door of onder verantwoordelijkheid van een geregistreerde professional (lid 1). Onder een geregistreerde professional (art. 1.1 Besluit Jw) valt zowel een jeugdprofessional die is ingeschreven bij Stichting Kwaliteitsregister Jeugd (SKJ) als een beroepsbeoefenaar die is ingeschreven in het register op grond van de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (BIG). De taken kunnen worden uitgevoerd door een ander dan geregistreerde professionals indien aannemelijk kan worden gemaakt dat de kwaliteit van de uit te voeren taak hierdoor niet nadelig wordt beïnvloed (art. 5.1.1 lid 2 Besluit Jw).

³⁸ Hoofdstuk 5 van het Besluit Jw bevat nadere eisen met betrekking tot de geregistreerde jeugdprofessionals en het kwaliteitsregister jeugd. Op grond van art. 5.4.3 Besluit Jw moet SKJ waarborgen dat de geregistreerde professionals dienen te handelen volgens voor hen geldende professionele standaard en onder een adequaat systeem van normhandhaving vallen. SKJ heeft dit geregeld via een systeem van professioneel toezicht in de vorm van tuchtrechtspraak (zie het Reglement professioneel tuchtrecht van SKJ, www.skj.nl). Het tuchtrecht voor BIG-geregistreerde professionals is geregeld in de Wet BIG.

³⁹ *Handreiking informele steun* 2022.

⁴⁰ Zie hierover de *Handreiking informele steun* 2022, p. 16

⁴¹ De Beroepscode is van toepassing op de leden van SKJ-geregistreerde jeugd- en gezinsprofessionals en overige leden van de BPSW (*Beroepscode voor professionals in sociaal werk* 2021).

⁴² *Beroepscode voor professionals in sociaal werk* 2021, p. 21-22.

Ook in een groot aantal richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming wordt aandacht besteed aan het betrekken van het informele netwerk.⁴³ Zo komt het belang van het betrekken van het sociale netwerk in onder meer de *Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp*, de *Richtlijn Crisisplaatsing* en de *Richtlijn Ernstige gedragsproblemen* aan de orde.⁴⁴ In de richtlijnen voor de Jeugdgezondheidszorg wordt ook op het belang van het sociale netwerk als beschermende factor gewezen.⁴⁵

2.3 Huidige wettelijke mogelijkheden van steun, bijstand en vertegenwoordiging

In Nederland worden jeugdigen zolang zij minderjarig zijn in beginsel vertegenwoordigd door hun ouders met gezag of een voogd (par. 2.3.1). Bij strijd tussen de belangen van de ouders met gezag met die van de minderjarige kan een bijzondere curator worden benoemd (par. 2.3.2). Daarnaast bevat de wet een aantal bepalingen over de steun en bijstand die een jeugdige verder kan krijgen in het kader van de jeugdzorg, die hieronder worden toegelicht (par. 2.3.3-2.3.7).

2.3.1 Ouders en voogd

Minderjarigen staan onder gezag van hun ouder(s), of indien er geen ouder met gezag is, een voogd (art. 1:245 BW). Voogdij kan worden uitgeoefend door een (of twee) voogd(en) (bijvoorbeeld een familielid of een pleegouder), of door een gecertificeerde instelling (art. 1:302 lid 1 BW). Het gezag (zowel ouderlijk gezag als voogdij) heeft betrekking op de persoon van de minderjarige, op het bewind over het vermogen van de minderjarige en op de vertegenwoordiging van de minderjarige in burgerlijke handelingen in en buiten rechte (art. 1:245 lid 4 BW).⁴⁶

Ouders met gezag hebben zowel het recht als de plicht hun kind te verzorgen en op te voeden (artikel 1:247 lid 1 BW). De verplichting van een voogd beperkt zich tot het zorgdragen voor de opvoeding en verzorging van de minderjarige overeenkomstig diens vermogen (art. 1:336 BW).⁴⁷ Onder de verzorging en opvoeding valt, zowel voor de ouder als de voogd, mede de zorg en verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van de minderjarige en

⁴³ De richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming zijn te raadplegen via <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/>.

De richtlijnen zijn onderdeel van de professionele standaard van SKJ-geregistreerde professionals en leden van de BPSW, het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP) en de Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Onderwijskundigen (NVO).

⁴⁴ Ook in de volgende Richtlijnen wordt aandacht besteed aan het belang van het betrekken van het informele netwerk: *Kindermishandeling*, *Scheiding en problemen van jeugdigen*, *Kinderen van Ouders met Psychische en/of Verslavingsproblemen*, *Signaleren trauma gerelateerde problemen*, *Gezinnen met meervoudige en complexe problemen*, *Pleegzorg*, *Residentiële jeugdhulp*, *Uithuisplaatsing*. Zie voor een overzicht van wat er precies in deze richtlijnen staat de *Handreiking informele steun* 2022 p. 17-20.

⁴⁵ Het gaat om de Richtlijnen *Kindermishandeling*, *Opvoedingsondersteuning* en *Psychosociale problemen* (<https://www.jgzrichtlijnen.nl/alle-richtlijnen/>). Zie hierover de *Handreiking informele steun* 2022, p. 20.

⁴⁶ Hepping 2021, p. 18

⁴⁷ Twee voogden die gezamenlijk de voogdij uitoefenen hebben echter wel zowel het recht als de plicht om de minderjarige zelf op te voeden en te verzorgen (art. 1:282 lid 6 BW). Ook zijn gezamenlijke voogden, net als ouders, onderhoudsplichtig (art. 1:53w BW). Voor een voogd die alleen de voogdij uitoefent, geldt deze onderhoudsplicht niet. Ook pleegouders die gezamenlijk de voogdij uitoefenen en die een pleegcontract hebben afgesloten in de zin van art. 5.2 Jw, zijn niet onderhoudsplichtig (art. 1:253w en 1:282 lid 6 BW).

het bevorderen van de ontwikkeling van de persoonlijkheid (art. 1:247 lid 2 BW). Het recht hun kind te verzorgen en op te voeden geeft ouders vrijheid om beslissingen over bijvoorbeeld school, opleiding, godsdienst en gezondheidszorg voor hun kind te nemen. Onder het gezag valt ook de bevoegdheid om de verblijfplaats van de minderjarige te bepalen. Ingrijpen in het gezag (in de vorm van een kindbeschermingsmaatregel) is alleen mogelijk indien de wijze waarop het gezag wordt uitgeoefend een ernstige bedreiging vormt voor de ontwikkeling van een minderjarige.⁴⁸

Minderjarigen kunnen in beginsel alleen met toestemming van hun wettelijke vertegenwoordiger (ouder met gezag of voogd) rechtshandelingen verrichten (art. 1:234 BW).⁴⁹ Aangenomen moet worden dat de minderjarige in een civielrechtelijke procedure in beginsel niet bekwaam is om in rechte op te treden, ook al heeft deze bijstand van een eigen advocaat.⁵⁰ In het bestuursprocesrecht ligt dit anders. Minderjarigen worden bij de bestuursrechter in beginsel vertegenwoordigd door hun wettelijke vertegenwoordiger naar burgerlijk recht (art. 8:21 lid 1 Awb). Zijn zij in staat tot een redelijke waardering van hun belangen, dan kunnen zij zelf optreden in bestuursrechtelijke procedures (art. 8:21 lid 2 Awb).

2.3.2 *Bijzondere curator*

Een minderjarige wordt zoals gezegd in beginsel vertegenwoordigd door zijn ouders met gezag. Maar wanneer de belangen van (één van) de met gezag belaste ouder(s) of voogd(en) in strijd zijn met die van de minderjarige, kan de rechter op grond van artikel 1:250 lid 1 BW een bijzondere curator benoemen om deze minderjarige in een civielrechtelijke procedure te vertegenwoordigen. De bijzondere curator kan worden benoemd op verzoek van een ouder met gezag of een minderjarige; ook kan de rechter op eigen initiatief een bijzondere curator benoemen.

De benoeming van een bijzondere curator moet in het belang van de minderjarige noodzakelijk zijn en de rechter moet in zijn afweging de aard van de belangenstrijd in ogenschouw nemen. De Hoge Raad heeft bepaald dat het moet gaan om een wezenlijk conflict met betrekking tot de verzorging en opvoeding.⁵¹ Hieronder vallen kwesties over gezag, hoofdverblijfplaats, omgang en verhuizing. Het kan ook gaan om situaties waarbij de minderjarige te maken heeft met een kindbeschermingsmaatregel en diens belangen onvoldoende worden behartigd.⁵²

⁴⁸ Bruning, Van den Brink & Punsellie 2020, p. 111-115.

⁴⁹ Minderjarigen zijn alleen handelingsbekwaam voor zover zij toestemming van hun wettelijke vertegenwoordiger hebben. Indien bij wet anders is bepaald of het een rechtshandeling betreft die ‘in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is voor iemand van die leeftijd’, is geen toestemming van de wettelijke vertegenwoordiger vereist (art. 1:234 BW).

⁵⁰ Dit wordt afgeleid uit artikel 1:245 lid 4 BW, dat bepaalt dat een minderjarige in burgerlijke handelingen wordt vertegenwoordigd door ouder met gezag of voogd. Op het beginsel van onbekwaamheid worden in de wet diverse uitzonderingen gemaakt, bijvoorbeeld in het kader van een verzoek tot het benoemen van een bijzondere curator (art. 1:250 BW), procedures in het kader van de ondertoezichtstelling (onder andere art. 1:259 BW) en plaatsing in de gesloten jeugdhulp (art. 1:265b en art. 6.1.1. t/m 6.5.3 Jw). De minderjarige wordt verder in jeugdbeschermingszaken en familierechtelijke zaken als belanghebbende aangemerkt wanneer de zaak rechtstreeks betrekking heeft op zijn rechten en verplichtingen (art. 798 lid 1 eerste volzin Rv). Zie Bruning, Van den Brink & Punsellie 2020, p. 232-233.

⁵¹ HR 4 februari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR4850; Bruning e.a. 2020, p. 46.

⁵² Bruning e.a. 2020, p. 56-57. Deze informele rechtsingang ziet op zaken betreffende contact of omgang, zorgregeling en gezag na scheiding, maar niet op andere gezagskwesties.

De bijzondere curator heeft de taak de minderjarige in en buiten rechte te vertegenwoordigen. Dit houdt onder andere in dat de bijzondere curator door middel van gesprekken moet proberen de belangenstrijd op te lossen, maar dat deze ook namens de minderjarige een procedure kan starten. De rechter geeft een bijzondere curator in de beschikking een concrete taakomschrijving.⁵³ De bijzondere curator moet ervoor zorgen dat de belangen van de minderjarige zo goed mogelijk worden belicht, dat de minderjarige zich gehoord voelt en diens belangen worden meegewogen in de belangenstrijd.⁵⁴

De bijzondere curator kan juridisch geschoold zijn, maar dat hoeft niet; meestal gaat het om een advocaat-mediator of een mediator met een andere professionele achtergrond, zoals een gedragskundige. In de wet is niet vastgelegd aan welke eisen (het werk van) een bijzondere curator moet voldoen. Een bijzondere curator staat tegenwoordig ingeschreven bij de in 2016 opgerichte Stichting Bijzondere Curator Nederland.⁵⁵ Dit register wordt gedeeld met de Raad voor Rechtsbijstand. Bijzondere curatoren moeten in beide registers ingeschreven staan om voor benoeming door de rechter en vergoeding in aanmerking te komen. De Stichting stelt eisen op het gebied van de vooropleiding en beroepsachtergrond en tevens op de deskundigheid waaraan een bijzondere curator moet voldoen.

2.3.3 *Advocaat*

Een minderjarige kan in een gerechtelijke procedure bijstand krijgen van een advocaat.⁵⁶ In jeugdzorgzaken wordt alleen als het gaat om een uithuisplaatsing in een accommodatie voor gesloten jeugdhulp standaard een advocaat aan de jeugdige toegevoegd door de rechtbank. In overige familiezaken en jeugdbeschermingszaken wordt een jeugdige doorgaans niet vertegenwoordigd door een advocaat. In het kader van de Jeugdwet krijgen jeugdigen uitsluitend in geval van een verzoek om een plaatsing van de jeugdige in de gesloten jeugdhulp standaard een advocaat toegewezen. Dit neemt niet weg dat een jeugdige zelf het initiatief kan nemen om een advocaat te vragen om hem of haar bij te staan.

De taken en bevoegdheden van een advocaat zijn afhankelijk van het rechtsgebied en het juridische kader waarbinnen de advocaat de jeugdige ondersteunt. In hoofdlijnen komt het erop neer dat de advocaat de belangen van de jeugdige behartigt en diens stem vertegenwoordigt. In sommige gevallen kan de advocaat proberen een geschil op te lossen zodat de gang naar de rechter wordt vermeden en in andere gevallen kan een advocaat de jeugdige juist wijzen op diens rechtsingang. De advocaat moet de jeugdige in ieder geval zorgvuldig informeren over een eventuele rechterlijke procedure en wat hij of zij daarin kan verwachten. Een advocaat kan een jeugdige bijvoorbeeld helpen bij het opstellen van een brief aan de kinderrechter in het kader van de informele rechtsingang.⁵⁷ Ook kan een advocaat een rol spelen bij het horen van

⁵³ Bruning e.a. 2020, p. 47.

⁵⁴ Zie de *Leidraad werkwijze en verslag bijzondere curatoren ex artikel 1:250 BW* van de Raad voor de Rechtspraak (te raadplegen via <https://www.rechtspraak.nl/Onderwerpen/Bijzondere-curator>).

⁵⁵ Zie de website van Stichting Bijzonder Curator (<https://stichtingbcn.nl/over-de-stichting/>).

⁵⁶ Zoals gezegd is de minderjarige in een civielrechtelijke procedure in beginsel procesonbekwaam, zelfs als de minderjarige bijstand heeft van een eigen advocaat (Bruning e.a. 2020, p. 25; HR 5 december 2014, ECLI:NL:HR:2014:353.)

⁵⁷ Vergelijk Bruning e.a. 2020, p. 39 en 218.

jeugdigen in familiezaken (art. 809 lid 1 Rv): de advocaat kan de jeugdige en ouders informeren over dit gesprek en kan bij het horen aanwezig zijn.⁵⁸

2.3.4 Vertrouwenspersoon

Jeugdigen hebben op grond van de Jeugdwet recht op ondersteuning van een vertrouwenspersoon. Een vertrouwenspersoon biedt jeugdigen op hun verzoek onafhankelijke ondersteuning bij de uitoefening van hun rechten jegens de gemeente, de jeugdhulpaanbieder en de gecertificeerde instelling, voor zover die rechten samenhangen met de in de Jeugdwet geregelde onderwerpen (art. 1.1 Jw).⁵⁹ Jeugdigen kunnen met vragen of klachten naar een vertrouwenspersoon. Een vertrouwenspersoon kan met de jeugdige meegaan naar gesprekken met een hulpverlener, de jeugdhulpaanbieder of de gemeente, helpen bij het indienen van een klacht bij een klachtencommissie of bij het maken van bezwaar bij de gemeente.⁶⁰ De vertrouwenspersoon heeft vrije toegang tot de gebouwen van de gemeente, jeugdhulpaanbieder en de gecertificeerde instelling, mag zonder toestemming spreken met jeugdigen en ouders en moet de beschikking krijgen over alle informatie en faciliteiten die nodig zijn voor een goede taakuitoefening (art. 4.1.2-4.1.5 Besluit Jw).⁶¹ Aan de regeling voor de vertrouwenspersoon in de Jeugdwet zal op termijn worden toegevoegd dat de vertrouwenspersoon een geheimhoudingsplicht en een verschoningsrecht heeft.⁶²

Vanaf 2015 is *Jeugdstem* gesubsidieerd om de functie van vertrouwenspersoon uit te voeren.⁶³ Ook een niet door de Minister gefinancierde persoon kan vertrouwenspersoon zijn, mits deze (net als een gefinancierde vertrouwenspersoon) beschikt over een verklaring omtrent het gedrag en beroepsmatig of niet incidenteel als vertrouwenspersoon optreedt (art. 1.1 Jw, begrip vertrouwenspersoon). Volgens de memorie van toelichting bij deze bepaling biedt dit een kwalitatieve waarborg en wordt voorkomen dat een familielid zich als vertrouwenspersoon ‘opwerpt om gebruik te kunnen maken van de bedoelde rechtspositie.’ Dat een familielid zich opwerpt als vertrouwenspersoon is volgens de toelichting ‘ongewenst omdat in veel situaties

⁵⁸ Bruning e.a. 2020, p. 149 en 184.

⁵⁹ Op grond van de Wmo 2015 bestaat ook een recht op ondersteuning van een vertrouwenspersoon in het kader van een melding bij Veilig Thuis (art. 3a.1.2 onder b Wmo 2015). Ouders en pleegouders hebben eveneens recht op ondersteuning van een vertrouwenspersoon (art. 1.1 Jw, begrip vertrouwenspersoon). De Minister van VWS moet ervoor zorgen dat jeugdigen en (pleeg)ouders een beroep kunnen doen op een vertrouwenspersoon (art. 1a.1 onder b Jw).

⁶⁰ Zie voor meer informatie www.jeugdstem.nl.

⁶¹ *Kamerstukken II* 2018/19, 35070, nr. 3, p. 14.

⁶² Op grond van art. I van de Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp (*Stb.* 2023, 182) wordt aan art. 1a.2 Jw een nieuw vijfde en zesde lid toegevoegd. Deze wet is al wel aangenomen door de Tweede en Eerste Kamer, maar is nog niet in werking getreden; de datum van inwerkingtreding moet nog bij koninklijk besluit worden bepaald (art. IV Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp). Op grond van het nieuwe vijfde lid van art. 1a.2 Jw is een vertrouwenspersoon tot geheimhouding verplicht van hetgeen in de uitvoering van zijn taak aan hem is toevertrouwd, tenzij enig wettelijk voorschrift hem tot mededeling verplicht, uit zijn taak de noodzaak tot mededeling voortvloeit of de betrokken jeugdige, ouder of pleegouder toestemming geeft om vertrouwelijke informatie te delen. Het zesde lid regelt dat een vertrouwenspersoon zich op grond van zijn geheimhoudingsplicht kan verschonen van het geven van getuigenis of het beantwoorden van vragen in een klachtprocedure of een rechterlijke procedure.

⁶³ *Jeugdstem* heette tot 1 maart 2023 Advies- en Klachtenbureau Jeugdzorg (AKJ).

de familieleden zelf deel uitmaken van de problematiek rond de te ondersteunen persoon, alsmede van de aanpak daarvan.⁶⁴

2.3.5 *Recht op een vertrouwenspersoon en informele steun in de gesloten jeugdhulp*

De Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp, die recent is aangenomen door de Tweede en Eerste Kamer en op een nog nader te bepalen tijdstip in werking treedt, bevat een aantal wijzigingen die relevant zijn in het kader van dit onderzoek.⁶⁵ Deze wet heeft tot doel de rechtspositie van jeugdigen in accommodaties voor gesloten jeugdhulp te verbeteren en daarmee de vrijheidsbeperking van deze jongeren zoveel mogelijk te voorkomen. De wet bevat een aantal bepalingen over de ondersteuning en bijstand van jeugdigen in de gesloten jeugdhulp.

Het nieuwe artikel 6.2.4 lid 1 Jw bepaalt dat de jeugdhulpaanbieder ervoor moet zorgen dat aan een jeugdige die in een gesloten accommodatie verblijft een vertrouwenspersoon wordt toegewezen.⁶⁶ Het gaat om een vertrouwenspersoon die in de paragraaf hiervoor is besproken; deze persoon biedt dus beroepsmatig ondersteuning (art. 1.1 Jw). Aanvankelijk was alleen geregeld dat de jeugdige moest worden geïnformeerd dat deze een vertrouwenspersoon kon inschakelen. Bij amendement is dit gewijzigd en is bepaald dat jeugdigen standaard een vertrouwenspersoon toegewezen krijgen in plaats van dat zij die zelf moeten inschakelen. Dit amendement heeft niet tot doel een vertrouwenspersoon verplicht te stellen; het is aan de jeugdige om te bepalen of deze wel of geen gebruik maakt van de ondersteuning.⁶⁷

De taken en bevoegdheden van de vertrouwenspersoon zijn beschreven in art. 6.6.1 Jw. De vertrouwenspersoon is op vaste momenten aanwezig in de gesloten accommodatie voor persoonlijk contact met de jeugdige, heeft vrije toegang tot de jeugdige en heeft geen toestemming van derden nodig om te spreken met de jeugdige. De jeugdhulpaanbieder moet alle medewerking die redelijkerwijs nodig is voor een goede uitvoering van de taak van de vertrouwenspersoon verlenen. De vertrouwenspersoon heeft verder tot taak heeft om signalen over tekortkomingen in de uitvoering van gesloten jeugdhulp, voor zover deze afbreuk doen aan de rechten van een jeugdige, te melden aan de ingevolge van de Jeugdwet met toezicht belaste ambtenaren.⁶⁸

Op grond van het nieuwe art. 6.2.9 lid 3 Jw is de aanbieder van gesloten jeugdhulp verplicht de jeugdige en diens ouders te wijzen op de mogelijkheden om zich bij het opstellen, evalueren en wijzigen van het hulpverleningsplan te laten bijstaan door een (professionele) vertrouwenspersoon of door een familielid of naaste. Een jeugdige kan zich ten aanzien van het hulpverleningsplan dus niet alleen laten bijstaan door een vertrouwenspersoon, maar ook door iemand uit zijn of haar informele netwerk. Het is ook mogelijk dat zowel een vertrouwenspersoon als een familielid of naaste bijstand verleent.⁶⁹ Het familielid of de naaste

⁶⁴ *Kamerstukken II* 2018/19, 35070, nr. 3, p. 19.

⁶⁵ Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp, *Stb.* 2023, 182. De wet treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip (art. IV Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp).

⁶⁶ *Kamerstukken I* 2022/23, 35943, nr. A.

⁶⁷ *Kamerstukken II* 2021/22, 35942 nr.20 (gewijzigd amendement lid Raemakers).

⁶⁸ *Kamerstukken II* 2021/22, 35942 nr.2 (Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp), p. 12-13.

⁶⁹ *Kamerstukken II* 2021/22, 35942 nr. 3 (MvT), p. 25.

heeft overigens niet de hierboven genoemde rechten en bevoegdheden die de vertrouwenspersoon op grond van het nieuwe art. 6.6.1 Jw heeft.

2.3.6 Cliëntondersteuning

Naast ondersteuning door een vertrouwenspersoon hebben jeugdigen ook recht op cliëntondersteuning, zoals geregeld in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo 2015). Op grond van de Wmo 2015 zijn gemeenten verplicht om onafhankelijke cliëntondersteuning te regelen voor cliënten in het gehele sociale domein, waaronder ook de jeugdhulp (art. 1.1.1 Wmo 2015).⁷⁰ De cliëntondersteuning moet dus ook beschikbaar zijn voor jeugdigen en ouders in het kader van de (toegang tot de) jeugdhulp. Een cliëntondersteuner geeft informatie, advies en algemene ondersteuning die moet bijdragen aan het versterken van de zelfredzaamheid en participatie en het verkrijgen van een zo integraal mogelijke dienstverlening in het sociaal domein (art. 1.1.1 Wmo 2015). Deze ondersteuner heeft dus bredere taken dan een vertrouwenspersoon op grond van de Jeugdwet; deze laatste komt alleen in beeld bij problemen of klachten. Een cliëntondersteuner kan een beroepskracht, maar ook een (getrainde) vrijwilliger of ervaringsdeskundige zijn.⁷¹

2.3.7 Recht op bijstand/vertegenwoordiging op grond van Algemene wet bestuursrecht (Awb)

Art. 2:1 Awb bepaalt dat een burger in het contact met bestuursorganen het recht heeft om zich te laten bijstaan door een gemachtigde of om zich te laten vertegenwoordigen.⁷² Gaat het om contact met de gemeente in het kader van de Jeugdwet, zoals met een wijkteam in het kader van de toegang tot jeugdhulp, dan heeft de jeugdige op grond van deze bepaling het recht om zich door iemand te laten bijstaan of te laten vertegenwoordigen. Ook de gecertificeerde instelling is een bestuursorgaan, voor zover het besluiten (in de zin van de Awb) in het kader van de ondertoezichtstelling betreft. De jeugdige heeft in die gevallen het recht om zich op grond van de Awb te laten bijstaan of vertegenwoordigen. De gemachtigde of vertegenwoordiger kan een advocaat zijn, maar ook iemand anders; het zou dus ook iemand uit het eigen informele netwerk kunnen zijn. Bijstand of vertegenwoordiging door een advocaat kan niet worden geweigerd door een bestuursorgaan. Een ander persoon kan alleen worden geweigerd indien er ernstige bezwaren tegen deze persoon bestaan (art. 2:1 Awb).

2.4 De Vlaamse regeling ten aanzien van steun van een door de jeugdige aangewezen persoon

In Vlaanderen heeft een jeugdige sinds 2013 bij elk contact binnen de jeugdhulp het recht om zich te laten bijstaan door een persoon die door de jeugdige zelf wordt gekozen. De regeling,

⁷⁰ De gemeente moet ervoor zorgen dat voor alle ingezetenen deze cliëntondersteuning kosteloos beschikbaar is (art. 2.2.4 en 2.1.4 lid 5 Wmo 2015).

⁷¹ Zie voor meer informatie ‘Onafhankelijke cliëntondersteuning. Informatie voor ouders’ van het Kennisnetwerk jeugd en ouders als partner in de jeugdhulp (te raadplegen via o.a. www.vng.nl).

⁷² Er kan aan de belanghebbende een schriftelijke machtiging worden gevraagd (art. 2:1 lid 2 Awb).

vastgelegd in art. 24 van het Decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp, luidt als volgt:⁷³

§ 1. De minderjarige heeft het recht om zich in alle contacten en in de uitoefening van zijn rechten, opgesomd in dit decreet, te laten bijstaan door een persoon die aan de volgende voorwaarden voldoet:

1° meerderjarig zijn;

2° niet rechtstreeks betrokken zijn bij de jeugdhulpverlening, georganiseerd ten behoeve van de minderjarige;

3° op ondubbelzinnige wijze door de minderjarige aangewezen zijn;

4° beschikken over een uittreksel uit het strafregister dat een model 2 omvat.

De persoon die de minderjarige bijstaat, legitimeert zich bij elk optreden in die hoedanigheid.

§ 2. Als de minderjarige niet in staat is om zelf een persoon als bedoeld in § 1, aan te wijzen en als de minderjarige en zijn ouders tegenstrijdige belangen hebben, kan de jeugdhulpvoorziening of de toegangspoort voor hem een persoon aanwijzen die beantwoordt aan de bepalingen van § 1, eerste lid, 1° en 2°. De Vlaamse regering bepaalt de nadere regels voor de aanwijzing van die persoon. Het tweede lid van § 1 is op die persoon van toepassing.

Het voorgaande lid is van overeenkomstige toepassing als de minderjarige en zijn opvoedingsverantwoordelijke tegenstrijdige belangen hebben en niemand het ouderlijk gezag over de minderjarige uitoefent.

De persoon die de jeugdige bijstaat, heeft op grond van art. 7 van het Decreet integrale jeugdhulp een geheimhoudingsplicht voor wat betreft de gegevens die deze krijgt in het kader van de uitoefening van zijn of haar opdracht.

De persoon die de jeugdige bijstaat wordt in de Vlaamse beleidsstukken en praktijk een ‘vertrouwenspersoon’ genoemd.⁷⁴ Hieronder zullen wij deze persoon daarom ook aanduiden met deze term.⁷⁵

2.4.1 Achtergrond van de regeling

Door de Vlaamse overheid is een Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp opgesteld. In dit Richtinggevend kader wordt gewezen op het belang van ondersteuning voor jeugdigen die te maken hebben met jeugdhulpverlening. Benoemd wordt dat het voor een jeugdige soms emotioneel zwaar is om dit hulpverleningsproces alleen te doorlopen. Ook kan een jeugdige er behoefte aan hebben dat een vertrouwd iemand helpt zijn of haar mening te verwoorden. In die situaties is het belangrijk dat jeugdigen een beroep kunnen doen op iemand die naast hen staat en voor hun belangen

⁷³ Decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp [en binnen het kader van het decreet betreffende het jeugddelinquentierecht] (ing. decr. 15 maart 2019, art. 3, I: 1 september 2019).

⁷⁴ Zie o.a. het Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp van de Vlaamse overheid. Zie voor meer informatie <https://www.rechtspositie.be/themas/bijstand-vertrouwenspersoon>.

⁷⁵ Ook ouders hebben in Vlaanderen overigens het recht om zich in alle contacten met jeugdhulp en de sociale dienst te laten bijstaan door een vertrouwenspersoon (art. 2/1 Decreet integrale jeugdhulp). Deze persoon dient aan dezelfde eisen te voldoen als de vertrouwenspersoon voor de jeugdige, maar het moet wel een andere persoon zijn dan degene die de jeugdige bijstaat.

opkomt. Ouders nemen vaak deze ondersteunende rol op zich. Maar soms lukt dit ouders niet of wil de jeugdige dit niet. Om de mogelijkheid op ondersteuning te garanderen, is een recht op bijstand door een vertrouwenspersoon vastgesteld bij decreet. De essentie van de vertrouwenspersoon is om vanuit een vertrouwensrelatie de jeugdige te ondersteunen in het hulpverleningsproces. De vertrouwenspersoon wordt aangewezen door de jeugdige, ongeacht de leeftijd van de jeugdige. Beroep doen op een vertrouwenspersoon is een recht van jeugdigen, het is geen plicht.⁷⁶

Uit het interview met een beleidsmedewerker van de Vlaamse overheid is naar voren gekomen dat met het Decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp ook werd beoogd om het in het IVRK vastgelegde recht op participatie uit te werken en het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon is daar een element van. De vertaalslag van de rechten uit het IVRK naar het decreet bleef echter erg algemeen. De respondent vertelt dat ze momenteel bezig zijn met een wijziging van het decreet om een aantal rechten, waaronder het recht op een vertrouwenspersoon, te specificeren. Uit de praktijk is namelijk gebleken dat sommige rechten zo algemeen geformuleerd zijn, dat het voor jeugdigen moeilijk is om op basis van dat decreet hun rechten te effectueren.

Volgens de respondent is in er Vlaanderen niet echt een alternatief voor het opnemen van dit recht dan in een decreet. Er is in Vlaanderen geen andere vorm van regelgeving mogelijk op grond waarvan een jeugdige het recht op bijstand zou kunnen afdwingen. In Vlaanderen bestaan op dit moment geen richtlijnen voor professionals die invulling geven aan de professionele standaard.

2.4.2 Voorwaarden waaraan de vertrouwenspersoon moet voldoen

In het Decreet Rechtspositie worden vier voorwaarden genoemd waar een vertrouwenspersoon cumulatief aan moet voldoen: 1. meerderjarig zijn; 2. niet rechtstreeks betrokken zijn bij de hulpverlening aan de jeugdige; 3. op ondubbelzinnige wijze door het kind of de jongere aangewezen zijn; 4. beschikken over een uittreksel uit het strafregister dat een model 2 omvat.⁷⁷ Wat moet worden begrepen onder de term ‘rechtstreeks’ wordt in de wetgeving niet verder omschreven. Om het recht van een jeugdige niet te veel in te perken, dient de term zo beperkt mogelijk te worden geïnterpreteerd. Zo kan een jeugdige niet iemand kiezen die persoonlijk met hem of haar werkt binnen de jeugdhulp. Ook pleegouders kunnen niet optreden als vertrouwenspersoon. Een oom of meerderjarige zus of broer kan in principe als vertrouwenspersoon aangeduid worden, als de jeugdhulpverlening zich niet mede tot hen richt.⁷⁸ Ook een jeugadvocaat kan optreden als vertrouwenspersoon.⁷⁹

Soms is het voor een jeugdige niet gemakkelijk om iemand te vinden die aan de gestelde voorwaarden voor een vertrouwenspersoon voldoet en die deze rol op zich wil nemen. Om het

⁷⁶ *Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp*, p. 2-3.

⁷⁷ Een uittreksel uit het strafregister dat een model 2 omvat is een officieel document dat een opsomming geeft van persoonsgegevens en eventuele veroordelingen. Dit uittreksel is vergelijkbaar met een verklaring omtrent het gedrag in Nederland.

⁷⁸ *Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp*, p. 7.

⁷⁹ *Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp*, p.11

recht op bijstand ten volle te garanderen biedt de organisatie *LUS vzw*⁸⁰ ondersteuning aan jeugdigen bij het vinden van een vertrouwenspersoon (bijvoorbeeld omdat ze weinig netwerk hebben of geen beroep willen doen op hun eigen netwerk). *LUS vzw* gaat samen met de jeugdige op zoek naar iemand die deze rol kan en wil vervullen, bijvoorbeeld iemand uit het netwerk van de jeugdige of een vrijwilliger uit het netwerk van *LUS vzw*.⁸¹

Als een jeugdige iemand kiest, die niet aan alle voorwaarden voldoet, kan deze persoon geen ‘officiële’ vertrouwenspersoon zijn. Deze persoon hoeft echter niet geweigerd te worden. Het is belangrijk ook deze steunfiguren toe te laten en hen ook bij de hulpverlening te betrekken. Er dient dan wel bekeken te worden welke informatie op welke wijze met hem of haar wordt gedeeld. De jeugdhulpverleners mogen geen vertrouwelijke informatie met die steunfiguur bespreken aangezien zij beroepsgeheim hebben en de steunfiguur geen geheimhoudingsplicht heeft.⁸² Een ‘officiële’ vertrouwenspersoon mag wel vertrouwelijke informatie ontvangen; de positie van vertrouwenspersoon brengt een geheimhoudingsverplichting met zich mee (zie par. 2.4.3).

2.4.3 Mogelijke rol en positie van de vertrouwenspersoon

Een vertrouwenspersoon staat de jeugdige bij en bepaalt samen met de jeugdige wat de vertrouwenspersoon wel en niet zal doen. Om een jeugdige optimaal te kunnen bijstaan, heeft de vertrouwenspersoon een duidelijk mandaat en positie gekregen:

- de vertrouwenspersoon fungeert als *vast aanspreekpunt* voor de jeugdige gedurende het hulpverleningstraject, zolang de jeugdige dit wil. De vertrouwenspersoon heeft het mandaat om op elk ogenblik jeugdhulpaanbieders aan te spreken, de belangen van de jeugdige te verdedigen en bemiddeling en overleg op te starten. De vertrouwenspersoon zal ook steeds op de hoogte gebracht worden van beslissingen over de jeugdhulp;
- de vertrouwenspersoon kan de bekwame jeugdige bijstaan in de uitoefening van zijn recht op *toegang tot zijn dossier*, als de jeugdige dat vraagt. De vertrouwenspersoon heeft in principe enkel toegang tot die gegevens waar de jeugdige toegang toe heeft. Daarnaast heeft de vertrouwenspersoon ook toegang tot de gegevens van de jeugdige waarvan hulpverleners oordelen dat het niet in het belang van de jeugdige is, om hem daarover te informeren. Door zijn medewerking aan de integrale jeugdhulp is elke vertrouwenspersoon onderworpen aan een geheimhoudingsplicht.⁸³

2.4.4 De wettelijke regeling in Vlaanderen in de praktijk

In 2021 is er een onderzoek uitgevoerd naar steunfiguren (zowel naar wettelijke vertrouwenspersonen als naar overige steunfiguren) voor jeugdigen in de Vlaamse praktijk.⁸⁴

⁸⁰ *LUS vzw* biedt ondersteuning aan jeugdigen bij het vinden van een vertrouwenspersoon (bijvoorbeeld omdat ze weinig netwerk hebben of geen beroep willen doen op hun eigen netwerk). *LUS vzw* gaat samen met de jeugdige op zoek naar iemand die deze rol kan en wil vervullen, bijvoorbeeld iemand uit het netwerk van de jeugdige of een vrijwilliger uit het netwerk van *LUS vzw*.

⁸¹ *Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp*, p.11

⁸² *Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp*, p.8.

⁸³ *Richtinggevend kader over het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon in de integrale jeugdhulp*, p. 4.

⁸⁴ Capelle & Cox 2021.

Dit onderzoek tracht te begrijpen welke betekenis en visies er leven met betrekking tot steunfiguren bij jeugdigen, hulpverleners en beleidsactoren, aan welke noden een steunfiguur tegemoet komt of kan komen en welke plaats dit krijgt in het hulpverleningsproces. Verder wordt nagegaan hoe hulpverleners en organisaties met het concept steunfiguur aan de slag gaan en welke struikelblokken ze hierbij tegenkomen.⁸⁵ Aanleiding was de constatering dat de vertrouwenspersoon nog onvoldoende was ingeburgerd in de Vlaamse praktijk. Mogelijk dat de formele status als gevolg van de wettelijk gestelde voorwaarden (zoals het vereiste van een uittreksel uit het strafregister) cliënten, mogelijke vertrouwenspersonen en hulpverleners leek af te schrikken. De – niet geformaliseerde – rol van ‘steunfiguur’ zou dan een antwoord kunnen zijn dat meer aan de wensen en mogelijkheden beantwoordt.

Alhoewel het Vlaamse onderzoek uit 2021 zich met name richt op het concept steunfiguur en de beleving en ervaringen van de verschillende betrokkenen daarbij, is er toch een aantal resultaten die mogelijk interessant zijn voor het onderhavige onderzoek naar de voor- en nadelen van een wettelijke verankering van het recht op een steunfiguur in Nederland. Zo worden in het onderzoek een aantal ‘drempels’ beschreven rondom het werken met netwerken en steunfiguren, die ook voor de Nederlandse situatie relevant kunnen zijn. Een belemmerende factor die wordt genoemd, is dat de eigen visie van een professional op een steunfiguur soms haaks kan staan op wat een jeugdige denkt nodig te hebben. Zo zoeken professionals sneller een steunfiguur in een volwassen persoon, terwijl jongeren soms behoefte hebben aan ondersteuning van hun vrienden.⁸⁶ Ook ervaren hulpverleners soms geen ruimte om steunfiguren te zoeken, is er geen netwerk en is werken aan netwerkuitbreiding moeilijk.⁸⁷ Verder komt het voor dat er geen mandaat van ouders is voor het zoeken naar een steunfiguur of voor een bepaalde steunfiguur. In het Vlaamse onderzoek wordt opgemerkt dat bij minderjarige kinderen de relatie tussen de steunfiguur en de jeugdige wordt beïnvloed door de relatie tussen de steunfiguur en de ouders.⁸⁸

In het Vlaamse onderzoek wordt een aantal oplossingen aangedragen voor het omgaan met de hierboven genoemde drempels. Zo wordt het werken aan de basishouding van de hulpverlener en het werken met bestaande methodieken als hulpmiddel benoemd. Naast de hulpverleners dienen ook de betrokken organisaties meer aandacht te hebben voor het sterker inzetten op het netwerk rond een jongere. Het aanbieden van scholing en ondersteuning aan hulpverleners is daarbij van belang, evenals zorgen voor voldoende tijd en ruimte om met het netwerk aan de slag te gaan.⁸⁹

De beleidsmedewerker van de Vlaamse overheid die wij in het kader van dit onderzoek gesproken hebben, wijst er overigens ook op dat er zeker nog verbetering mogelijk is met betrekking tot het inzetten van het netwerk van de jeugdige. Ook al staat het recht op een vertrouwenspersoon voor jeugdigen in de wet, dat neemt volgens de respondent niet weg dat het nog meer en beter in de praktijk kan worden gebracht dan nu gebeurt. Volgens haar legt het

⁸⁵ Zie <https://www.vives.be/nl/onderzoek/sociale-innovatie/steunfiguren-de-jeugdhulp>.

⁸⁶ Capelle & Cox, 2021, p. 16-17.

⁸⁷ Capelle & Cox 2021, p. 21-22.

⁸⁸ Capelle & Cox 2021, p. 27.

⁸⁹ Capelle & Cox 2021, p. 41-45.

opnemen van het recht in het decreet wel meer de focus op het belang van het betrekken van het netwerk van de jeugdige.

2.5 Tussenconclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat, hoewel uit het IVRK geen expliciet recht op een steunfiguur kan worden afgeleid, wel beargumenteerd kan worden dat een steunfiguur de stem van een jeugdige in de jeugdzorg kan versterken. Verder kan worden geconcludeerd dat uit de huidige Jeugdwet al een opdracht aan professionals, gemeenten en organisaties kan worden afgeleid om samen te werken met steunfiguren. Het uiteindelijke doel van de Jeugdwet is om de eigen kracht van jeugdigen en het zorgend en probleemoplossend vermogen van het gezin en de sociale omgeving (het informele netwerk) te versterken; gemeenten hebben de opdracht om dit te realiseren. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is volgens de wetgever dat, om dit doel te kunnen realiseren, ruimte voor zowel gemeenten als professionals nodig is. In de Jeugdwet zouden daarom alleen de kaders worden vastgesteld en fundamentele kwaliteitseisen en waarborgen worden vastgelegd. Een van de kwaliteitseisen is dat de jeugdhulp moet worden uitgevoerd door professionals die werken volgens hun professionele standaard. De nieuwe beroepscode die per 1 januari 2022 geldt, bevat de expliciete opdracht voor professionals om samen te werken met steunfiguren. Professionals kunnen hier tuchtrechtelijk op worden aangesproken.

Er is onderzocht welke vormen van vertegenwoordiging, steun en bijstand de huidige wetgeving reeds kent. Op grond van de huidige wetgeving wordt een jeugdige zolang deze minderjarig is vertegenwoordigd door de ouder(s) met gezag of voogd. Bij strijd tussen de belangen van de ouders met gezag of voogd met die van de minderjarige kan een bijzondere curator worden benoemd, die geacht wordt diens belangen te behartigen. Daarnaast kent de wet een aantal andere mogelijkheden van bijstand en vertegenwoordiging. Het betreft bijstand door een advocaat en ondersteuning door een (professionele) vertrouwenspersoon of een cliëntondersteuner (een beroepskracht of een vrijwilliger). Op grond van de Awb bestaat daarnaast het recht voor een jeugdige op bijstand door een persoon naar keuze; dit zou dus ook iemand uit het eigen netwerk kunnen zijn. Daarnaast zal, na de inwerkingtreding van de Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp, de jeugdhulpaanbieder de jeugdige erop moeten wijzen dat deze zich in het gesprek over het hulpverleningsplan in het kader van de gesloten jeugdhulp kan laten bijstaan door een familielid of een naaste.

Verder is gekeken naar de wijze waarop in Vlaanderen het recht op ondersteuning voor jeugdigen is geregeld. De jeugdige heeft op grond van de Vlaamse wet het recht zich te laten bijstaan door een door hem of haar aangewezen persoon in de contacten in het kader van de jeugdhulpverlening; deze persoon wordt dan de vertrouwenspersoon van de jeugdige. Deze vertrouwenspersoon moet aan bepaalde eisen voldoen, zoals het kunnen overleggen van een verklaring vergelijkbaar met de Nederlandse verklaring omtrent het gedrag. De vertrouwenspersoon kan afkomstig zijn uit het eigen informele netwerk van de jeugdige, maar dat hoeft niet. Uit onderzoek blijkt de vertrouwenspersoon in de Vlaamse praktijk nog beperkt ingezet te worden.

3 De huidige praktijk vanuit de verschillende perspectieven

In dit hoofdstuk worden de ervaringen van de betrokkenen vanuit de verschillende perspectieven met de steunfiguur in de huidige situatie beschreven. Welke positieve punten, knelpunten en kansen zien betrokkenen in de huidige situatie? Dit hoofdstuk is gebaseerd op de informatie uit de interviews met jongeren, ouders, steunfiguren, sleutelfiguren vanuit de verschillende perspectieven, het groepsinterview met professionals, de focusgroep en de expertmeeting. Daarnaast zijn de inzichten uit eerder onderzoek betrokken. Het betreft specifiek het in 2023 verschenen onderzoek onder jongeren, ouders en steunfiguren van de HAN naar de samenwerking met steunfiguren.⁹⁰ Ook zijn de uitkomsten van de door het NJi gevoerde dialoogsessie meegenomen.⁹¹

Er wordt ingegaan op hoe in de huidige praktijk vanuit de verschillende perspectieven wordt aangekeken tegen: de waarde van de steunfiguur (par. 3.1), wie steunfiguur kan zijn (par. 3.2), welke rol en taak deze persoon heeft (par. 3.3), de verhouding met de ouders en andere formele steunfiguren (par. 3.4) en de samenwerking met de professional (par. 3.5). Vervolgens wordt ingegaan op de effectiviteit van de inzet van de steunfiguur (par. 3.6). Ten slotte wordt gekeken naar de verhouding met andere vormen van informele steun (par. 3.7)

3.1 De waarde van de steunfiguur voor jeugdigen

De *jongeren* die deelnamen aan ons onderzoek geven aan in meer of mindere mate steun te hebben gehad van iemand uit hun netwerk. Zij hebben deze steun als waardevol ervaren. Een van hen had deze graag eerder in het jeugdzorgtraject gehad, maar wist destijds niet dat het een mogelijkheid was. Benoemd wordt dat het prettig is om met iemand te praten die los staat van ouders en hulpverlening, iemand die vanaf een afstand meekijkt naar wat het beste is en alleen aan de kant van de jeugdige staat. De *ouder* die wij in het kader van dit onderzoek gesproken hebben, ziet een duidelijke meerwaarde in een steunfiguur voor jeugdigen. Zij ziet een steunfiguur vooral als een persoon die ervoor zorgt dat een jeugdige wordt gehoord en meer serieus wordt genomen door professionals. De steunfiguur kan de mening van de jeugdige verkondigen en er op die manier voor zorgen dat de mening van de jeugdige wordt meegenomen. Volgens deze ouder zien professionals ouders snel als bevooroordeeld als zij namens hun kind praten en wordt een steunfiguur, en daarmee de jeugdige, sneller serieus genomen.

Ook uit het onderzoek van de HAN komt naar voren dat jongeren en ouders in principe positief staan tegenover de samenwerking met steunfiguren en hier een meerwaarde in zien. Steunfiguren bieden een duurzame en toegankelijke vorm van steun. Doordat zij altijd beschikbaar (kunnen) zijn en de jongere ‘verstaan’, kunnen zij optreden als vertaler tussen de jeugdige en diens gezin.⁹²

⁹⁰ Peelen e.a. 2023.

⁹¹ NJi 2021.

⁹² Peelen e.a.2023, p. 6 en 13.

De *steunfiguren* die wij gesproken hebben, zijn enthousiast over hun huidige rol als steunfiguur of kijken hier met voldoening op terug. Zij waarderen de persoonlijke betrokkenheid bij de jeugdige. Twee van hen kenden de jeugdige al geruime tijd voordat zij door hen als steunfiguur gekozen werden en zien dat als een voordeel; zij kenden de jeugdige, diens voorgeschiedenis en gezinssituatie al en dat was helpend voor de ondersteuning. Zo vertelt een steunfiguur dat hij al bekend was met de manier van communiceren in het gezin van ‘zijn’ jeugdige, waardoor hij wist hoe hiermee om te gaan. Dit kan volgens hem ook helpend zijn voor de betrokken hulpverlener(s), zij kunnen baat hebben bij de kennis die een steunfiguur heeft over het gezin.

Professionals en (vertegenwoordigers van) organisaties die wij in het kader van ons onderzoek spraken, benoemen dat steunfiguren een stem van de jeugdige kunnen zijn en jeugdigen kunnen stimuleren en motiveren om hun zienswijze naar voren te brengen. Dit kan hulpverleners extra stimuleren om de jeugdige te vragen hoe hij of zij ergens tegenaan kijkt. Dit geldt niet alleen voor steunfiguren uit het eigen netwerk; ook vrijwilligers kunnen een steunfiguur voor de jeugdige zijn. Verder kwam naar voren dat een steunfiguur kan bijdragen aan de besluitvorming rondom thema’s van jeugdigen, zoals: waar woon ik, hoe gaat het met mij en welke hulp is van invloed op mijn toekomst? Het komt ook ten goede aan de motivatie van een jeugdige en geeft de jeugdige regie; het helpt om te kunnen zeggen dat een jeugdige een steunfiguur mag kiezen en dat de hulpverlening de jeugdige vertrouwt in en ondersteunt bij die keuze. Ook uit het HAN-onderzoek blijkt dat steunfiguren volgens professionals een meer duurzame en toegankelijke vorm van steun kunnen bieden.⁹³ In ons onderzoek wordt verder benoemd dat professionals die met zelfgekozen steunfiguren werken, aangeven dat hun werkplezier is toegenomen, omdat zij het gevoel hebben dat zij het niet meer alleen hoeven te doen.

3.2 Wie kan een zelfgekozen steunfiguur zijn?

In de initiatiefnota van Peters is de steunfiguur een persoon die een jeugdige kiest uit het eigen netwerk. Dit kan bijvoorbeeld een familielid, buurman, vriend of docent van de jeugdige zijn. *Jongeren* in het onderzoek van de HAN gaven aan meestal een familielid en soms een leeftijdsgenoot als steunfiguur te hebben. Voor jeugdigen hoeft een steunfiguur dus niet altijd een volwassene te zijn.⁹⁴ De *steunfiguren* in ons onderzoek benadrukken de laagdrempeligheid van de inzet van de steunfiguur. Het gaat erom dat de jeugdige in de gelegenheid wordt gesteld om zich, als hij of zij dat wil, af en toe te laten bijstaan door iemand uit zijn omgeving. Het gaat om die ene vraag: ‘*heb je iemand die je erbij zou willen hebben, die je zou kunnen bijstaan*’. Die vraag moet laagdrempelig en tijdens een prettig contact door de professional worden gesteld. Steunfiguren geven, gebaseerd op hun eigen ervaring, aan dat het van belang is dat een steunfiguur zelf voldoende stabiel is om de jeugdige te kunnen ondersteunen. Uit eerder onderzoek blijkt dat sommige steunfiguren hun rol zwaar vinden. Sommigen hebben aangegeven dat ze vooral de tijdsinvestering en de heftigheid van sommige trajecten als belastend ervaren en dat ze ervoor moesten waken om niet ingezogen te worden in de problematiek.⁹⁵

⁹³ Peelen e.a. 2023, p. 13-15.

⁹⁴ Peelen e.a. 2023, p. 7.

⁹⁵ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 16 en 21.

Tijdens ons onderzoek wordt door *professionals* die werken met JIM het belang van de eigen keuze van een steunfiguur door de jeugdige benadrukt. In de praktijk kan het lastig zijn om een steunfiguur voor jeugdigen te betrekken, bijvoorbeeld omdat de jeugdige niemand in het netwerk heeft die deze rol op zich wil of kan nemen. Een van de participanten noemt als voorbeeld een situatie waarin een jeugdige een netwerk heeft met veel complexe problemen; in dat geval is een steunfiguur uit het eigen netwerk niet in het belang van de jeugdige. Bij de JIM-aanpak wordt een jeugdige ondersteund door de professional om een geschikte steunfiguur te vinden. Weet een jeugdige niemand, dan gaat de professional samen met de jeugdige iemand zoeken. Door vragen te stellen kan een hulpverlener een jeugdige hierbij ondersteunen (zoals: wie is belangrijk in je leven, wanneer en hoe kan je gebruikmaken van een relatie, wanneer zijn personen niet helpend, hoe herstel je relaties, etc.). Vaak lukt het dan alsnog om iemand te vinden.

In ons onderzoek werd er door professionals verder op gewezen dat een jeugdige behoefte kan hebben aan verschillende steunfiguren.⁹⁶ Er wordt op gewezen dat de ontwikkeling van een jeugdige dynamisch is en dat de behoefte aan steun daarmee ook kan veranderen, bijvoorbeeld als sprake is van langdurige betrokkenheid van de (gedwongen) hulpverlening. Het kan daarom zijn dat een jeugdige niet één persoon als steunfiguur ziet, maar – afhankelijk van de context, de fase van de hulpverlening, de aard van het gesprek, etc. – verschillende personen als steunfiguur aanwijst.

3.3 De rol en taak van de zelfgekozen steunfiguur

De *jongeren* die wij in het kader van dit onderzoek hebben gesproken, hebben vooral goede gesprekken gevoerd met hun steunfiguren. Voor hen was de steunfiguur iemand die naar hen luisterde, die hen gevraagd en ongevraagd advies gaf en bij wie ze terecht konden als ze behoefte hadden om te praten. *Steunfiguren* die wij in het kader van ons onderzoek spraken, noemen als een van de voornaamste taken van een steunfiguur de aanwezigheid bij gesprekken met (pleeg)ouders en bijvoorbeeld school en het ondersteunen van de jeugdigen tijdens die gesprekken. Maar ook het beschikbaar zijn voor een goed gesprek met de jeugdige op andere momenten is belangrijk. De *ouder* die wij spraken, vertelt dat de steunfiguur van haar zoon altijd aanwezig was bij de overleggen met de hulpverlening. Ook buiten de hulpverlening was er contact tussen de steunfiguur en de jeugdige. En ook na afloop van de hulpverlening bleef de steunfiguur beschikbaar, onder andere door nog steeds gesprekken te voeren met de jeugdige en af en toe samen dingen te ondernemen.

Uit onderzoek naar de rol van de JIM uit 2019 blijkt dat de steun die een JIM biedt divers kan zijn. Het kan bijvoorbeeld gaan om emotionele ondersteuning door te luisteren, praktische ondersteuning door het aanbieden van vervoer of een slaapplek, conceptuele ondersteuning door mee te denken over keuzes en morele ondersteuning door bijvoorbeeld grenzen te stellen voor de jeugdige.⁹⁷ De in het kader van dit onderzoek geïnterviewde JIM's benoemden hun taken vooral in termen van praktische en emotionele ondersteuning: jeugdigen aandacht geven, steunen en samen praten of een uitvalsbasis of toevluchtsoord zijn voor als de jeugdige wil

⁹⁶ Vergelijkbaar: NJi 2021.

⁹⁷ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 8.

schuilen. Andere meer praktische zaken waarin deze steunfiguren de jeugdigen hebben ondersteund, zijn solliciteren, huiswerk maken, woonruimte zoeken en scholen regelen.⁹⁸ Het merendeel van de JIM's dat aan het onderzoek uit 2019 meewerkte, zag mentorschap niet als een rol, maar als een natuurlijk proces.⁹⁹

De jongeren die deelnamen aan het HAN-onderzoek gaven aan vooral advies en informatie te hebben gekregen van hun steunfiguur, een luisterend oor. Jongeren blijken in dat onderzoek de steunfiguur echter breder te zien dan alleen een persoon die ondersteuning biedt in het kader van de hulpverlening. Zij maken onderscheid tussen een steunfiguur die in algemene zin steun biedt en een steunfiguur die steun biedt in het kader van de hulpverlening. Een steunfiguur hoeft volgens deze jongeren niet altijd een rol in het kader van de hulpverlening te hebben. Ook hoeft de steunfiguur volgens deze jongeren niet altijd een volwassene te zijn, maar kan het ook om een leeftijdsgenoot gaan.¹⁰⁰ Slechts bij een klein aantal jongeren die deelnamen aan dat onderzoek was de steunfiguur betrokken bij de hulpverlening. Een deel van de jongeren dat deelnam aan het HAN-onderzoek had achteraf wel gewild dat hun steunfiguur (ook) bij de hulpverlening steun had geboden, omdat er volgens hen dan iemand betrokken is die de jongere goed begrijpt. Een ander deel van de jongeren dat deelnam aan het HAN-onderzoek wilde dit juist niet, onder andere omdat ze zelf willen bepalen wat ze met de steunfiguur bespreken en omdat ze niet willen dat de band met de steunfiguur zou veranderen.¹⁰¹

Dit sluit aan bij onderzoek uit 2019 waaruit blijkt dat het denkbaar is dat de natuurlijke dynamiek die een jeugdige met een persoon heeft, aangetast wordt als deze persoon een rol als steunfiguur krijgt aangemeten. Deze verandering kan zowel positief als negatief zijn.¹⁰² Door de natuurlijke relatie te formaliseren kan er een negatieve beïnvloeding van de band ontstaan.¹⁰³ Uit het onderzoek uit 2019 komt naar voren dat er door de inzet van de JIM-aanpak in sommige relaties meer conflict en spanning ontstond. Daar staat tegenover dat uit datzelfde onderzoek blijkt dat de meerderheid van de geïnterviewde JIM's geen verandering in de kwaliteit van de relatie met de jeugdige merkte. Een deel merkte een positieve verandering.¹⁰⁴ In het HAN-onderzoek geven jongeren en ouders aan dat het betrekken van een steunfiguur maatwerk is en dat de samenwerking met een steunfiguur geen verplichting voor jeugdigen en ouders moet worden.¹⁰⁵ Als redenen voor jeugdigen om geen steunfiguur te hebben, werd door ouders in het HAN-onderzoek genoemd dat dit voortkwam uit schaamte of angst voor oordelen van anderen. Daarnaast noemden ouders dat hun kind niet wil dat anderen van de problemen weten, niet weet hoe om hulp kan worden gevraagd of dat hun kind niemand heeft om te vragen.¹⁰⁶

Professionals met ervaring met steunfiguren vertelden tijdens ons onderzoek dat steunfiguren in de praktijk wisselende rollen en taken hebben. Sommige steunfiguren willen vooral de jeugdige steunen en houden zich verder op de achtergrond, omdat ze niet in conflict willen

⁹⁸ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 18.

⁹⁹ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 25.

¹⁰⁰ Peelen e.a. 2023, p. 7.

¹⁰¹ Peelen e.a. 2023, p. 10 en 15.

¹⁰² Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 8.

¹⁰³ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 25; Bastiaanssen e.a. 2021.

¹⁰⁴ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 25.

¹⁰⁵ Peelen e.a. 2023, p. 15.

¹⁰⁶ Peelen e.a. 2023, p. 9.

komen met de ouders. Anderen zijn juist bij het gehele proces betrokken en zijn bijvoorbeeld aanwezig bij periodieke overleggen. Een harde eis voor Stichting JIM is dat de steunfiguur moet willen samenwerken met de hulpverlening, zo werd in ons onderzoek naar voren gebracht. Professionals die met steunfiguren werken zeggen hier verder over dat het belangrijk is dat de professional zich realiseert dat de steunfiguur sowieso al een rol heeft in het leven van de jeugdige. Eventuele verschillen in inzicht tussen de steunfiguur en de professional kunnen ook inzicht geven in de situatie waarin de jeugdige opgroeit en kunnen daarmee een punt van gesprek worden.

3.4 De verhouding met de ouders en andere formele steunfiguren

Ten aanzien van de verhouding tussen de steunfiguur en de ouders van een jeugdige, wordt vanuit Stichting JIM benoemd dat de ervaring is dat voor jeugdigen onder de twaalf jaar de ouders veelal de steunfiguur zijn; binnen de JIM-aanpak zijn steunfiguren er vooral voor jeugdigen vanaf twaalf jaar. De ervaring is dat ouders ook steun kunnen ondervinden van een steunfiguur voor de jeugdige. Toch vinden ouders de positie van de steunfiguur vaak ook ingewikkeld vanwege de invloed die de samenwerking met een steunfiguur uit het eigen netwerk heeft op de onderlinge (familie-)verhoudingen. Vanuit Stichting JIM wordt aangegeven dat, indien ouders echt niet akkoord gaan met een JIM, de professional hierover in gesprek gaat met de jeugdige en ouders. Gaan de ouders echt niet akkoord, dan hebben ouders een ‘vetorecht’. In de dialoogsessie van het NJi wordt er in het kader hiervan op gewezen dat uit onderzoek en praktijk bekend is dat vertrouwen hebben in de samenwerkingsrelatie tussen de jeugdige, ouders, de steunfiguur en de professional belangrijk is voor de effectiviteit. Alle betrokkenen moeten er vertrouwen in hebben dat de steunfiguur waardevol is; is dit vertrouwen er niet, dan kan dit voor blokkades zorgen.¹⁰⁷

Een deelnemer aan ons onderzoek vanuit het jongerenperspectief vindt dat ouders echter geen veto mogen hebben als de jeugdige twaalf jaar of ouder is; in dergelijke gevallen moet de stem van de jeugdige doorslaggevend zijn. Tegelijkertijd benoemt zij dat het lastig kan zijn om een steunfiguur in te zetten als de ouders het hier niet mee eens zijn, je wilt immers voorkomen dat er bij de jeugdige een loyaliteitsconflict ontstaat tussen de ouders en de steunfiguur.

Ten aanzien van de taak van de steunfiguur in verhouding tot andere personen die formele ondersteuning en bijstand kunnen bieden aan een jeugdige, zien de meeste deelnemers aan ons onderzoek geen directe problemen. Aangegeven wordt dat de formele steunfiguren, zoals de advocaat en de bijzondere curator, andere rollen en taken hebben. De vertrouwenspersoon wordt vooral ingeschakeld als er klachten of problemen met de hulpverlening zijn. Er zou wel overlap kunnen zijn met de taken van de cliëntondersteuner in het kader van de Wmo 2015. Verder wordt aangegeven dat hoe meer personen betrokken zijn rondom een jeugdige, hoe ingewikkelder de samenwerking kan worden.

¹⁰⁷ NJi 2021.

3.5 Samenwerking van de professional met de zelfgekozen steunfiguur

3.5.1 Een aanpassing van houding en werkwijze

Uit ons onderzoek komt naar voren dat de samenwerking met steunfiguren, en het sociale netwerk in bredere zin, in de praktijk nog verbetering behoeft. In het HAN-onderzoek zeiden jongeren en ouders te hebben ervaren dat een hulpverlener een steunfiguur niet serieus nam of alleen nog maar met de steunfiguur over de jongere sprak.¹⁰⁸ Professionals die samenwerken met steunfiguren geven in ons onderzoek eveneens aan dat een steunfiguur niet altijd serieus wordt genomen door de hulpverlening. Soms vindt de hulpverlening dat de steunfiguur te dicht bij het kind staat. Ook gaan hulpverleners niet altijd akkoord met de aanwezigheid van een steunfiguur bij een gesprek, waarbij onder meer wordt verwezen naar privacyregels.

Ook in de dialoogsessie van het NJi werd geconstateerd dat het betrekken van relevante naasten op het moment dat een gezin een hulpvraag heeft nog niet vanzelfsprekend is. Dit blijkt ook uit het onderzoek van de HAN; veel professionals die deelnamen aan dat onderzoek gaven aan nog niet samen te werken met het informele netwerk. Als reden hiervoor noemden professionals onder meer dat zij niet weten hoe zij dit zouden moeten aanpakken en onduidelijkheid over hun eigen rol in verhouding tot de steunfiguur. Professionals die in dat onderzoek aangaven veel samen te werken met het netwerk, bleken hiervoor een training te hebben gehad.¹⁰⁹

Volgens de professionals die deelnamen aan ons onderzoek is het echter te weinig om professionals een eenmalige training te geven en dan te verwachten dat zij in staat zijn om het betrekken van en samenwerken met een steunfiguur naast hun andere werkzaamheden te doen. Er wordt op gewezen dat het werken met steunfiguren een aanpassing van houding en werkwijze vraagt van professionals. In het kader hiervan werd er in de dialoogsessie van het NJi benoemd dat er ook iets paradoxaals zit in het door professionals laten organiseren van informele steun. De vraag daarbij is wanneer het gaat over de sociale omgeving en wanneer sprake is van ‘georganiseerde informele steun’; de deelnemers vroegen zich af of dit vanzelfsprekende onderdeel van de samenleving wel moet worden geïnstitutionaliseerd en waar de grens dan precies ligt. Volgens de deelnemers zou de ondersteuning door naasten het uitgangspunt moeten worden, waardoor professionals niet altijd meer nodig zijn. Dit vraagt een verandering in het denken die tijd nodig heeft. Er werd op gewezen dat het versterken van informele posities echter niet altijd leidt tot minder professionele hulp. Het goed benutten van het informele netwerk vraagt tijd van professionals.¹¹⁰

Tijdens ons onderzoek werd er verder op gewezen dat het ook voor ouders niet altijd vanzelfsprekend is om het informele netwerk te betrekken. De opvoeding is meer geïndividualiseerd en het is niet zo gebruikelijk om ‘de vuile was buiten te hangen’ en hulp te vragen aan het netwerk. Ouders stappen eerder naar een professional dan naar een buurvrouw. Versterking van de inzet van het eigen netwerk vraagt dus niet alleen een omslag in het denken van professionals, maar ook van de samenleving.

¹⁰⁸ Peelen e.a. 2023, p. 12.

¹⁰⁹ Peelen e.a. 2023, p. 11.

¹¹⁰ NJi, 2021.

Professionals, organisaties en gemeenten benoemen dat er de laatste jaren al veel meer aandacht is voor informele steun uit het eigen netwerk, maar dat deze ontwikkeling moet worden voortgezet. Werkgevers en beroepsorganisaties zetten zich in om de samenwerking tussen de formele hulp en informele steun te stimuleren.¹¹¹ Het belang van en de samenwerking met steun vanuit het informele netwerk is inmiddels opgenomen in de beroepscode, richtlijnen en in handreikingen voor jeugdprofessionals.¹¹²

3.5.2 Belemmerende factoren voor verdere implementatie

Uit ons onderzoek komt naar voren dat de samenwerking met steunfiguren een aantal vragen en dilemma's oproept voor professionals en organisaties, die belemmerend kunnen werken voor de verdere implementatie.

Het betreft ten eerste de vraag in hoeverre professionals en organisaties verantwoordelijk zijn voor de steunfiguur. De vraag is wie bijvoorbeeld verantwoordelijk is voor het aanstellen en het (niet) functioneren van een steunfiguur. In de *Handreiking informele steun* wordt hierover gezegd dat een professional door de samenwerkingsrelatie met de steunfiguur een formele verantwoordelijkheid draagt in een jeugdzorgtraject en daarop (tuchtrechtelijk) aanspreekbaar is, terwijl een steunfiguur van een jeugdige (alleen) een persoonlijke verantwoordelijkheid heeft en niet gebonden is aan bijvoorbeeld door de professional gestelde behandeldoelen. De vraag die in de handreiking wordt opgeworpen is of de professional verantwoordelijk kan worden gehouden voor zaken die al dan niet door de steunfiguur worden opgepakt en dus buiten de invloedssfeer van de professional liggen. In het verlengde hiervan komt de vraag op in hoeverre bij zorgen over de veiligheid van kinderen en jeugdigen ingezet kan worden op het informele netwerk in plaats van op formele zorg, met risicobeheersing en controle.¹¹³ In ons onderzoek is hierover opgemerkt dat een professional op signalen van onveiligheid ten aanzien van een steunfiguur op dezelfde wijze zou moeten reageren als op dergelijke signalen over ouders. Verder werd er door professionals op gewezen dat een professional ook de ruimte moet hebben om een traject met een steunfiguur niet aan te gaan, bijvoorbeeld als de verwachting is dat een steunfiguur uiteindelijk zijn of haar rol als steunfiguur niet kan waarmaken.

Een tweede belemmering die wordt genoemd zijn vragen ten aanzien van het beroepsgeheim en de privacyregels. Door professionals die aan ons onderzoek deelnamen werden de privacyregels als een belemmering genoemd om samen te werken met het netwerk. Er is soms twijfel of, en zo ja, welke informatie met de steunfiguur mag worden gedeeld en of bijvoorbeeld beide ouders met gezag akkoord moeten gaan met de uitwisseling van gegevens met de steunfiguur. Ook in eerdere rapporten en onderzoeken worden privacyregels als belemmering genoemd om een steunfiguur te betrekken.¹¹⁴

Verder is ook het ontbreken van tijd en ruimte als een belemmering genoemd. Tijdens ons onderzoek werd benoemd dat voor het samenwerken met steunfiguren tijd en ruimte nodig is,

¹¹¹ Zie over de acties die zijn ondernomen Bastiaanssen 2021, p. 15-16.

¹¹² Zie hierover hoofdstuk 2.

¹¹³ *Handreiking informele steun* 2022, p. 14-15. Zie ook NJi 2021.

¹¹⁴ Bastiaanssen 2021, p. 16; *Handreiking informele steun* 2022, p. 14-15; Peelen e.a. 2023, p. 11.

ook om te leren hoe het beste kan worden samengewerkt. Professionals zeggen, binnen de huidige financieringsvoorwaarden, niet altijd ruimte hiervoor te ervaren. Sommige gemeenten betalen de contacttijd met de steunfiguur niet. In de *Handreiking informele steun* wordt de tijdsinvestering ook als spanningsveld benoemd. Er wordt benoemd dat de hulpverlening, vanwege het financieringssysteem, veelal gericht is op het volgens vaste procedures in korte tijd realiseren van bepaalde doelen. Het is echter niet altijd op voorhand duidelijk wat de investering in het sociale netwerk van de jeugdige of de samenwerking met een steunfiguur oplevert. De beschermende werking van het informele netwerk blijkt niet altijd op korte termijn uit concreet behaalde doelen. Hierdoor kunnen professionals en organisaties in de verleiding komen om zich te richten op doelen die wel op korte termijn concrete resultaten geven, maar die de inzet van het informele netwerk juist ondermijnen.¹¹⁵

Uit het verslag van de dialoogsessie van het NJi blijkt dat gemeenten die ervaring hebben met het versterken van informele steun enkele voorwaarden noemen voor een succesvolle implementatie: ‘tijd, middelen en ruimte om te mogen leren, niet afrekenen op resultaten, inzetten op samenwerking tussen gemeenten en professionals en professionals onderling, constante aandacht voor het implementatieproces, een lerend proces inrichten en elkaar direct weten te vinden bij zorgen of moeilijkheden.’¹¹⁶

3.6 De effectiviteit van de steunfiguur: beperkt wetenschappelijk bewijs

Uit eerder onderzoek blijkt dat jeugdigen met ondersteunende netwerken veerkrachtiger zijn, beter kunnen omgaan met stress en meer kans hebben om op te groeien tot gezonde volwassenen. Mentor- en maatjesprojecten kunnen bijdragen aan de versterking van de veerkracht van jeugdigen en aan een positieve ontwikkeling van jeugdigen.¹¹⁷ De aanwezigheid van een steunfiguur uit het eigen netwerk lijkt samen te hangen met positieve uitkomsten op het gebied van welbevinden, de fysieke en psychische gezondheid, het sociaal-emotioneel functioneren en het schoolsucces van de jeugdige. Dit effect is sterker indien de kwaliteit van de mentorrelatie beter is.¹¹⁸ De inzet van steunfiguren kan bovendien een positief effect hebben op psychologisch en sociaal-communicatief vlak, wat inhoudt dat ze het zelfvertrouwen en positieve relaties bij de jeugdige stimuleren. Daarnaast kan de inzet van steunfiguren positieve effecten hebben op persoonlijke ontwikkeling en horizonverbreding.¹¹⁹ Een verondersteld ander voordeel van een steunfiguur is de duurzaamheid van de relatie. Deze figuur is namelijk naar verwachting langer aanwezig in het leven van de jeugdige dan de hulpverlening en kan dus invloed blijven uitoefenen op de lange termijn. Resultaten van het eerdergenoemde onderzoek uit 2019 wijzen erop dat het betrekken van voor jeugdigen belangrijke volwassenen, naast de ouders, uithuisplaatsing kan helpen voorkomen bij jeugdigen met complexe problematiek.¹²⁰ Uit de meta-analyse van Van Dam e.a. uit 2021 blijkt dat er een voorlopig bewijs is dat de JIM-aanpak positieve resultaten bevordert en beschermt tegen risico's.¹²¹

¹¹⁵ *Handreiking informele steun* 2022, p. 14-15.

¹¹⁶ NJi 2021.

¹¹⁷ Zie Bastiaanssen e.a. 2021, p. 8, en de daar aangehaalde onderzoeken.

¹¹⁸ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 7; Bastiaanssen e.a. 2021, p.11.

¹¹⁹ Bastiaanssen e.a. 2021, p.11.

¹²⁰ Van Dam, Heijmans & Stams 2019, p. 9.

¹²¹ Van Dam e.a. 2021.

Toch werd er tijdens ons onderzoek op gewezen dat er nog weinig bewijs is dat de ondersteuning door een steunfiguur daadwerkelijk leidt tot effectievere jeugdhulp. Zowel Bastiaanssen e.a. (2021) als Peelen e.a. (2023) concluderen dat resultaten uit eerder onderzoek het belang van informeel mentorschap in het leven van jeugdigen illustreren en op langere termijn een positieve bijdrage aan het leven van jeugdigen kunnen bieden. Zij benoemen daarbij dat de (kleinschalige) studies in Nederland naar de effectiviteit van de steunfiguur eerste positieve resultaten laten zien, maar wijzen erop dat nog veel vragen niet zijn beantwoord. Zo is er nog geen zicht op eventuele risicofactoren van de inzet van steunfiguren. Ook is nog niet duidelijk in welke situaties en voor welke jeugdigen de samenwerking met steunfiguren goed uitpakt en wat het van alle betrokkenen in het samenwerkingsproces vraagt aan houding, kennis en vaardigheden. Er wordt daarbij op gewezen dat uit eerder onderzoek blijkt dat hulpverleners het meervoudig samenwerken met het gezinssysteem en sociaal netwerk complex vinden. Bastiaanssen e.a. wijzen er daarbij op dat bij de meeste studies die voor de meta-analyse van Van Dam e.a. in 2021 zijn geanalyseerd geen sprake was van een controlegroep of een meting naar de negatieve effecten. Het is daarom lastig om conclusies te trekken over de effectiviteit van de steunfiguur.¹²²

3.7 De steunfiguur is een van de vormen van informele steun

Tijdens de interviews en bijeenkomsten in het kader van ons onderzoek gaven professionals en organisaties aan dat rekening moet worden gehouden met het feit dat er naast de steunfiguur, zoals deze in de initiatiefnota wordt omschreven, in de praktijk ook andere vormen van informele steun bestaan. Zo zijn er goede ervaringen met de inzet van vrijwilligers als steunfiguur. Ook wordt aangegeven dat informele steun niet alleen voor jeugdigen maar ook voor ouders van belang kan zijn in de jeugdhulp. Verder wordt erop gewezen dat een steunfiguur niet altijd een volwassene hoeft te zijn; sommige jeugdigen ervaren juist veel steun van een andere jeugdige.

Dit sluit aan bij de resultaten van de dialoogsessie van het NJi.¹²³ Ook daar gaven de deelnemers aan dat de ondersteuning door een steunfiguur voor jeugdigen niet los kan worden gezien van andere vormen van informele steun en dat niet alleen de jeugdige, maar ook een ouder of pleegouder deze steun nodig kan hebben. Het is belangrijk om sociale steun op verschillende manieren en op verschillende plekken in te zetten. In de *Handreiking informele steun* voor de samenwerkende beroepsverenigingen en de notitie van het NJi over mentoren en maatjes voor jongeren worden andere methoden en projecten benoemd waar informele steun een rol speelt.¹²⁴ Er zijn specifieke methodieken voor informele steun, zoals om het eigen netwerk in de omgeving van de jeugdige te versterken (bijvoorbeeld Sociale Netwerk Versterking). Er zijn maatjesprojecten waarbij vrijwilligers een jeugdige bijstaan (bijvoorbeeld Jeugdsupport van Humanitas). Daarnaast zijn er vormen van georganiseerde gezinsondersteuning, waarbij vrijwilligers ondersteuning bieden aan een gezin (bijvoorbeeld Buurtgezinnen). De JIM wordt

¹²² Bastiaanssen e.a. 2021, p. 11-17; Peelen e.a. 2023, p. 6-7. Vergelijkbaar: NJi 2021.

¹²³ NJi 2021.

¹²⁴ *Handreiking informele steun* 2022; Bastiaanssen 2021, p. 8-10.

daarbij door het NJi omschreven als een van de programma's als een vorm die kan worden ingezet in (een behandeltraject) in de jeugdhulp.¹²⁵

3.8 Tussenconclusie

Op basis van het bovenstaande kunnen we concluderen dat vanuit alle perspectieven het belang van informele steun voor (de ontwikkeling van) jeugdigen wordt gezien. De steunfiguur wordt gezien als een van manieren om samen te werken met het informele netwerk van gezinnen; er zijn daarnaast nog meer vormen van informele steun die waardevol kunnen zijn voor zowel jeugdigen als ouders. De steunfiguur kan een jeugdige steun bieden en kan een jeugdige helpen om zijn of haar stem te laten horen in de hulpverlening. Het wetenschappelijk bewijs van de effectiviteit van de inzet van de steunfiguur in de jeugdigen is nog beperkt, al zijn de resultaten van de eerste onderzoeken veelbelovend.

Door alle betrokkenen wordt erkend dat de samenwerking tussen professionele hulp en informele steun, waaronder de steunfiguur, in de praktijk nog verder moet worden versterkt. Nog niet alle professionals werken op dit moment samen met een steunfiguur. In de praktijk blijken niet alle jeugdigen te willen dat de steunfiguur ook ondersteuning biedt in het kader van hulpverlening. Ook hebben niet alle jeugdigen iemand in hun netwerk die hen kan bijstaan.

Over de rol en taken van de steunfiguur bestaan verschillende ideeën. Sommigen vinden dat deze persoon zeggenschap zou moeten hebben en een jeugdige zou moeten kunnen vertegenwoordigen, terwijl anderen het hebben over 'ondersteuning' en het versterken van de stem van een jeugdige. Voor professionals betekent de samenwerking met de steunfiguur een verandering in werkwijze, die (zeker in het begin) extra tijd en ruimte vraagt. Professionals vragen zich daarbij af in hoeverre zij verantwoordelijk zijn voor het zoeken en functioneren van de steunfiguur. Ook ervaren zij dilemma's ten aanzien van het delen van informatie met de steunfiguur gezien de privacyregels.

De vraag is in hoeverre een wettelijke regeling voor de steunfiguur een oplossing zou kunnen zijn voor de geconstateerde knelpunten. In het volgende hoofdstuk wordt onderzocht hoe hier vanuit de verschillende perspectieven over wordt gedacht.

¹²⁵ Bastiaanssen, p. 9.

4 Opvattingen over een recht op een steunfiguur in de Jeugdwet vanuit de verschillende perspectieven

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag hoe betrokkenen vanuit de verschillende perspectieven aankijken tegen het vastleggen van het recht op een steunfiguur in de Jeugdwet. Dit hoofdstuk is gebaseerd op de informatie uit de interviews met de sleutelfiguren, de interviews met jeugdigen, steunfiguren en ouders, het groepsgesprek met professionals, de focusgroep en de expertmeeting. Er wordt ingegaan op de te verwachten positieve en negatieve effecten van een eventuele wettelijke regeling, zowel vanuit het perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren als vanuit het perspectief van professionals en organisaties. Ook wordt benoemd of alternatieven voor een wettelijke regeling worden gezien (par. 4.1). Vervolgens wordt beschreven hoe een eventuele wettelijke regeling volgens de betrokkenen zou kunnen worden vormgegeven en aan welke voorwaarden een eventuele wettelijke regeling dan zou moeten voldoen (par. 4.2).

4.1 Verwachte effecten van het wel of niet wettelijk verankeren

4.1.1 Perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren

Jongeren, en vertegenwoordigers vanuit hun perspectief, geven aan dat niet alle jeugdigen op de hoogte zijn van de mogelijkheid van bijstand door een steunfiguur, terwijl zij dat wel graag hadden gewild. Het opnemen in de wet zou meer ruchtbaarheid kunnen geven aan dit recht, waardoor jeugdigen en ouders er zelf om kunnen vragen en professionals op dit recht kunnen wijzen. Sommigen betwijfelen of het voldoende is om het recht op een steunfiguur in de richtlijnen op te nemen, omdat die vrijblijvender zijn dan de wet. Een respondent geeft aan de wet te zien als iets waarmee je als maatschappij uitspreekt hoe je de dingen wil doen, terwijl in een richtlijn meer binnen de sector wordt afgesproken hoe dingen gedaan worden. Het verwoorden van het recht op informele steun in de wet is een belangrijke basis, juist voor kinderen die kwetsbaar zijn. Een punt dat verder door jongeren wordt benoemd, is dat wanneer het niet wettelijk wordt geregeld, het risico bestaat dat iedere gemeente het anders doet en jeugdigen geen gelijke positie hebben.

Toch is er vanuit het jongerenperspectief ook wel twijfel of het wettelijk verankeren echt tot een verbetering zal leiden. Een respondent noemt als voorbeeld dat het opnemen van het familiegroepsplan in de wet ook niet per se tot een toename in het gebruik hiervan heeft geleid. Een deelnemer vraagt zich af of ‘zelfgekozen’ en ‘informeel’ niet op gespannen voet staat met het formaliseren in de vorm van wetgeving. Als gekeken wordt naar de voorwaarden waar een wettelijke regeling aan moet voldoen, is de vraag of daarmee niet de kracht van juist het feit dat de steunfiguur informeel is wordt ondermijnd. Als er een wettelijke regeling is, verdwijnt het informele en de vrijblijvendheid.

De *ouder* die wij in ons onderzoek gesproken hebben is voorstander van een wettelijke regeling, omdat deze ouder niet verwacht dat er anders iets verandert in de praktijk. Door een wettelijke verankering zijn professionals verplicht om samen te werken met steunfiguren. Ook ziet deze

ouder een wettelijke regeling als iets waar jeugdigen, ouders, en steunfiguren op terug kunnen vallen als de inzet van een steunfiguur niet van de grond komt.

Een van de *steunfiguren* die wij in het kader van ons onderzoek hebben gesproken, verwacht dat wettelijke verankering van het recht op een steunfiguur zorgt voor meer bekendheid bij jeugdigen over deze mogelijkheid. Ook zal wettelijke verankering mogelijk leiden tot bewustwording bij alle betrokkenen dat de inzet van een steunfiguur een optie is. Door het op te nemen in de wet wordt het meegenomen in het jeugdzorgtraject als recht van de jeugdige. Volgens enkele steunfiguren heeft een wet een dwingender karakter dan bijvoorbeeld een richtlijn en zal er daarom vaker gebruikt van gemaakt worden: '*de wet moet*'. Zij vrezen dat de inzet van een steunfiguur zonder wettelijke regeling te vrijblijvend blijft; professionals kunnen er dan te makkelijk voor kiezen om de mogelijkheid van een steunfiguur niet voor te stellen aan een jeugdige. Volgens een andere respondent kan het ook voldoende zijn om het op te nemen in een richtlijn, mits professionals goed op de hoogte zijn van de geldende normen.

Gevraagd naar de gevolgen van een wettelijke regeling wijst een aantal deelnemers aan het onderzoek erop dat een risico van een wettelijke regeling is dat het een verplichting voor de jeugdige wordt in plaats van iets wat vanaf de jeugdige zelf komt. In sommige gevallen is het netwerk van de jeugdige al uitgeput, of willen jeugdigen zelf geen steunfiguur. Risico van een wettelijke regeling is volgens een van de geïnterviewde steunfiguren ook dat ouders geen nee kunnen zeggen tegen een steunfiguur. Als ouders en jongere van mening verschillen over de keuze van de steunfiguur gaat loyaliteit mogelijk een rol spelen en dat kan tot ongewenste situaties voor de jeugdige leiden.

Er bestaat bij steunfiguren ook de vrees dat wettelijke verankering leidt tot verlies van de vrijblijvendheid, van het informele aspect. Gevreesd wordt dat met wettelijke verankering voorwaarden gesteld gaan worden, bijvoorbeeld over de persoon van de steunfiguur (zoals een verklaring omtrent het gedrag). De geïnterviewden vinden daarom dat als het wettelijk geregeld wordt, dit dan zo eenvoudig mogelijk moet. Zij zijn verder van mening dat, wanneer het recht op een steunfiguur niet in de wet zou worden opgenomen, er meer aandacht moet komen voor de informatievoorziening. Op dit moment zijn jongeren en professionals volgens hen niet of onvoldoende van op de hoogte dat de mogelijkheid van de steunfiguur er is.

4.1.2 Perspectief van professionals en organisaties

Sommige professionals, veelal professionals die in de praktijk volgens de JIM-methodiek werken, zijn uitgesproken voorstander van het wettelijk vastleggen van het recht op een steunfiguur. Een deelnemer benoemt dat een wettelijke regeling laat zien dat we dit als maatschappij belangrijk vinden. Er komt duidelijkheid; er is geen discussie meer over de vraag of een steunfiguur aanwezig mag zijn bij contacten met de professional. Een jeugdige is dan niet meer afhankelijk van de medewerking van een hulpverlener. Ook ouders vinden dit soms moeilijk. Een wettelijke verankering kan volgens sommigen bijdragen aan een cultuurverandering in de jeugdzorg. De wet kan daarbij een aanjaagfunctie hebben voor de veranderingen in de praktijk. Genoemd wordt dat de veranderingen in de praktijk te langzaam gaan en dat een wettelijke regeling dit proces zou kunnen versnellen.

Professionals die niet voor wettelijk vastleggen zijn, benoemen dat informele steun heel belangrijk is maar dat het vooral een belangrijk aandachtspunt voor organisaties moet worden. Zij zeggen dat het beleid en de uitvoering hiervan zou moeten worden verbeterd. Dat heeft waarschijnlijk meer impact dan een wettelijke regeling. Zij wijzen erop dat veranderingen tijd kosten en niet snel gaan. Deze professionals zouden liever zien dat professionals vanuit hun professionele standaard gaan samenwerken met de steunfiguur in plaats van een wettelijke verplichting hiertoe.

De meeste professionals en vertegenwoordigers van organisaties zeggen echter te twijfelen of zij voor of tegen een wettelijke regeling zijn. Een aantal participanten geeft aan dat het interview of groepsgesprek hen aan het denken had gezet en wisselt tijdens het gesprek van standpunt (zowel van voor naar tegen als andersom, soms zelfs een aantal keer). Sommigen vragen zich af of de rechten en plichten op grond van het IVRK niet genoeg zijn, gezien het recht van jeugdigen om te participeren in de besluitvorming en hun mening te geven. Kennelijk wordt dit in de praktijk onvoldoende gerealiseerd.

Sommige deelnemers betwijfelen of een wet kan bijdragen aan een verandering in de praktijk. De twijfel zit ook in de keerzijde van het recht. Met een recht wordt namelijk ook een plicht gecreëerd, aangezien ook iemand uitvoering moet geven aan dit recht voor de jeugdige. Een professional krijgt dan een grote verantwoordelijkheid om het recht te materialiseren. Er zijn twijfels over de haalbaarheid hiervan. De vraag is bijvoorbeeld of het een inspanningsverplichting wordt (en hoe ver deze dan gaat) of een resultaatsverplichting. En wat als er dan geen steunfiguur wordt gevonden, wat als er iets misgaat? Kun je als professional nog een eigen afweging maken en bijvoorbeeld op enig moment besluiten om niet verder te zoeken naar een steunfiguur of de samenwerking met een steunfiguur te stoppen?

Veel (vertegenwoordigers van) professionals vrezen dat er geen ruimte meer is om goed aan te sluiten bij de behoefte van de jeugdige en de ouders wanneer het recht op een steunfiguur wettelijk wordt '*dichtgetimmerd*'. Een ander risico is dat de wet moet worden uitgevoerd door niet goed toegeruste professionals, waardoor handelingsverlegenheid ontstaat of professionals steunfiguren gaan inzetten zonder dat zij goed weten wat dit aan inspanningen vraagt. Het zou verder kunnen dat het een 'afvinklijstje' voor professionals wordt, terwijl het samenwerken met steunfiguren juist om een andere beroepshouding van professionals vraagt. Als voorbeeld wordt door een aantal deelnemers de verplichting van een familiegroepsplan genoemd. Deze wettelijke verplichting heeft er volgens hen toe geleid dat het familiegroepsplan in de praktijk vaak is beperkt tot een verplichting die moet worden 'afgevinkt', terwijl de bedoeling was dat het netwerk meer betrokken zou worden.

Als alternatief voor wetgeving wordt genoemd dat gemeenten kwaliteitseisen kunnen stellen ten aanzien van de inzet van een steunfiguur en dit als financieringsvoorwaarde zouden kunnen stellen aan organisaties. Hier wordt tegenin gebracht dat het risico bestaat dat er grote verschillen bestaan tussen gemeenten, waardoor het voor jeugdhulpaanbieders onoverzichtelijk wordt. Ook zou, net als bij wetgeving, een risico zijn dat deze kwaliteitseisen dan door onvoldoende toegeruste professionals moeten worden uitgevoerd, waardoor de jeugdige alsnog niet de steun krijgt die nodig is.

Waar alle deelnemers – of zij nu voor- of tegenstander van een wettelijke regeling zijn – het over eens zijn, is dat een wettelijke regeling alleen niet voldoende zal zijn; er is in elk geval een verandering in de houding en werkwijze nodig van professionals. Het is in het belang van jeugdigen dat professionals hierin goed worden gefaciliteerd door gemeenten en organisaties. Financiering, tijd en scholing zijn nodig om dit te realiseren. Ook moet de informatievoorziening aan jeugdigen worden verbeterd; zij moeten weten dat zij zich kunnen laten ondersteunen door een steunfiguur.

4.2 Vormgeving van een eventuele wettelijke regeling

4.2.1 Perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren

Vanuit het perspectief van jeugdigen en steunfiguren wordt naar voren gebracht dat het wettelijk vastleggen van het recht op een steunfiguur de positie van jongeren kan versterken, maar wordt tegelijkertijd benadrukt dat het geen verplichting voor de jeugdige moet worden. De regeling dient voldoende ruimte te bieden voor maatwerk. Er moet goed worden gekeken naar wat een jongere in een specifieke situatie wil en welke rol de steunfiguur wil hebben. Verreweg de meeste respondenten zijn geen voorstander van het stellen van wettelijke eisen aan de steunfiguur, zoals het overleggen van een verklaring omtrent het gedrag. Dat is volgens hen een onnodige formalisering van iets informeels.

Een vertegenwoordiger van het perspectief van jeugdigen benoemt verder dat het bij de vormgeving van een eventuele wettelijke regeling van belang is om uit te gaan van wat belangrijk is voor de jeugdige. Er worden veel dilemma's vanuit professionals benoemd in het kader van een wettelijke regeling, maar er zou primair op de jeugdige gefocust moeten worden.

4.2.2 Perspectief van professionals en organisaties

Professionals en vertegenwoordigers van betrokken organisaties denken verschillend over de vormgeving van een eventuele wettelijke regeling. Sommigen geven aan te weinig zicht hierop te hebben om hier iets over te kunnen zeggen, bijvoorbeeld over de verhouding met andere formele steunfiguren of ten aanzien van de leeftijd waarop de jeugdige een steunfiguur mag kiezen.

Er zijn ook twijfels over hoe een wettelijke regeling er uit zou kunnen zien gelet op het karakter van de steunfiguur; een steunfiguur is nu juist iemand die informele steun biedt en die niet werkt volgens een vaststaande methodiek of vanuit een specifieke organisatie. Sommigen stellen daarom een heel simpele wettelijke regeling voor in de vorm van 'ieder kind heeft recht op een zelfgekozen steunfiguur', zonder hier verdere voorwaarden aan te verbinden. De wet zou zich volgens deze participanten niet moeten uitlaten over een definitie, omdat de steun persoonlijk en contextafhankelijk is. Als nadeel van een recht voor een jeugdige wordt benoemd dat het de vraag is hoe dan wordt gewaarborgd dat een jeugdige dit recht kan effectueren.

Anderen opperen een wettelijke regeling in de vorm van een plicht of kwaliteitseis voor professionals en/of organisaties. Sommigen noemen een wettelijke plicht voor organisaties om

het netwerk te betrekken. Het zou bijvoorbeeld verplicht kunnen worden om te zorgen dat aan een jeugdige gevraagd wordt of deze een steunfiguur wil en hier actief aan te werken. Voor professionals zou deze verplichting in de richtlijnen kunnen worden vastgelegd. De vraag die daarbij wordt opgeworpen is wie verantwoordelijk is als er niemand wordt gevonden of iemand niet (langer) geschikt is.

Volgens een aantal deelnemers moet ervoor gewaakt worden dat een steunfiguur moet worden ‘aangesteld’ of aangewezen; het moet gaan om het gehoor geven aan een wens van een jeugdige. Sommigen vinden daarom dat het geen plicht voor de professional moet zijn om een steunfiguur te vinden, maar een plicht om de jeugdige erover te informeren en, als er een steunfiguur is, om hiermee samen te werken. Er wordt daarbij ook verwezen naar de regeling in Vlaanderen over de vertrouwenspersoon.

De participanten verschillen van mening over de vraag of er bepaalde wettelijke eisen moeten worden gesteld aan steunfiguren. Benoemd wordt dat het belangrijk is dat de steunfiguur bereid is om samen te werken met de hulpverlening. Sommigen vinden dat een steunfiguur een verklaring omtrent het gedrag zou moeten kunnen overleggen. Anderen vinden dit onwenselijk, omdat het gaat om een steunfiguur en diens inzet door dergelijke eisen wordt geformaliseerd. Het gaat erom dat iemand een jeugdige goed kan ondersteunen.

Ook over het recht op informatie voor de steunfiguur verschillen de meningen. Sommigen vinden dat de steunfiguur de informatie moet krijgen die nodig is om de rol te kunnen vervullen, anderen vinden dat de jeugdige moet beslissen welke informatie een steunfiguur krijgt.

De vraag is of de steunfiguur voor alle vormen van hulp en in alle contacten binnen de jeugdzorg beschikbaar zou moeten zijn. Door sommigen wordt benoemd dat de steunfiguur er vooral zou moeten zijn voor jeugdigen vanaf twaalf jaar; onder de twaalf jaar zijn de ouders veelal de steunfiguur voor jeugdigen.

Sommigen vinden dat de steunfiguur met name beschikbaar zou moeten zijn voor situaties waarin het gezag van ouders beperkt is (zoals bij jeugdhulp met verblijf buiten het gezin of een ondertoezichtstelling) en voor situaties waarin een jeugdige nog niet in staat is om zijn of haar rechten zelfstandig uit te voeren (bijvoorbeeld omdat de jeugdige te jong is of niet kan opkomen voor diens belangen). Anderen vinden dat de mogelijkheid van een steunfiguur altijd zou moeten worden aangeboden, ongeacht de aard van de hulp (licht of zwaar, vrijwillig of gedwongen).

De participanten, zowel met als zonder ervaring met steunfiguren, zijn het erover eens dat de wet in ieder geval ruimte moet bieden, zodat maatwerk kan worden geboden. Het kan verschillen van de context of de fase van de hulpverlening wie door de jeugdige als steunfiguur wordt gezien en wat deze persoon precies doet. Het is belangrijk dat nauw wordt aangesloten bij wat een jeugdige in een concrete situatie wenst. Er wordt aangegeven dat als een steunfiguur verantwoordelijkheden of zeggenschap krijgt, het risico bestaat dat deze persoon een ‘zelfstandige partij’ wordt. Professionals vinden daarom dat de steunfiguur vooral zou moeten kunnen ‘meepraten’, in de zin van gevraagd en ongevraagd een mening kunnen geven, maar geen beslissingsbevoegdheid zou moet krijgen.

4.3 Tussenconclusie

Uit ons onderzoek komt naar voren dat een wettelijke verankering van de steunfiguur wellicht kan bijdragen aan een cultuurverandering in de jeugdzorg en het benodigde veranderproces ten aanzien van het betrekken van en samenwerken met het informele netwerk kan versnellen. Bovendien wordt een signaal afgegeven dat de maatschappij informele steun voor jeugdigen belangrijk vindt. De regeling zou volgens de betrokkenen in de vorm van een recht voor de jeugdige of een verplichting voor organisaties en/of professionals vorm kunnen krijgen.

Toch wordt door veel betrokkenen betwijfeld in hoeverre een wettelijke regeling daadwerkelijk leidt tot verandering in de praktijk. Er zijn daarbij ook zorgen dat door het formaliseren een deel van de kracht van deze informele steun verloren gaat. Een eventuele wettelijke regeling zou in ieder geval ruimte voor maatwerk moeten bieden en zou niet mogen leiden tot een verplichting voor een jeugdige om informele steun te accepteren. De betrokkenen zijn het erover eens dat alleen een wettelijke regeling niet voldoende is; voor de versterking van de zelfgekozen steunfiguur voor jongeren in de praktijk is scholing, tijd en ruimte voor professionals en organisaties nodig.

5 Belangrijkste argumenten voor en tegen een regeling in de Jeugdwet

In dit onderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal: welke argumenten voor en argumenten tegen zijn er ten aanzien van het in de wet vastleggen van een regeling voor de zelfgekozen informele steunfiguur voor jeugdigen, gezien de huidige praktijk en het huidige wettelijke systeem? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, worden in dit hoofdstuk de bevindingen uit het literatuuronderzoek en de gesprekken met betrokkenen vanuit de verschillende perspectieven samengebracht. Op basis daarvan worden de belangrijkste argumenten voor en tegen een wettelijke regeling voor de steunfiguur op een rij gezet.

Van belang is om daarbij op te merken dat een algemeen uitgangspunt voor het vaststellen van regelgeving is dat dit alleen gebeurt indien de noodzaak hiervan is komen vast te staan (art. 2.2 Aanwijzingen voor de regelgeving).¹²⁶ Er is alleen sprake van een noodzaak indien aannemelijk is dat het concrete voorstel een effectieve, efficiënte en evenredige reactie vormt op het maatschappelijke probleem dat aanleiding geeft voor die regelgeving. Er moet voldoende zekerheid zijn dat een voorgestelde regeling werkelijk zal leiden tot het oplossen of verminderen van het probleem, dat er geen minder zware alternatieven zijn en dat de kosten en lasten worden gerechtvaardigd door de ernst van het probleem. Is aan deze voorwaarden niet voldaan, dan moet een minder zwaar sturingsinstrument worden ingezet of moet van overheidsbemoeienis worden afgezien.¹²⁷

Met dit uitgangspunt als basis gaan we hieronder allereerst in op de verhouding tussen een eventuele wettelijke regeling voor de steunfiguur en het huidige wettelijke kader (par. 5.1). Vervolgens wordt beschreven hoe de huidige praktijk eruit ziet en welke problemen en aandachtspunten worden geconstateerd (par. 5.2). Daarna wordt benoemd welke positieve en negatieve effecten worden verwacht van een wettelijke regeling (par. 5.3). Vervolgens wordt in kaart gebracht, op basis van het wettelijke systeem en de opmerkingen van de respondenten, hoe een eventuele wettelijke regeling vormgegeven zou kunnen worden, aan welke voorwaarden daarbij zou moeten worden voldaan (par. 5.4) en welke mogelijke alternatieven er zijn (par. 5.5). Op basis van deze beschrijving wordt vervolgens geconcludeerd wat de belangrijkste argumenten voor en tegen een wettelijke regeling zijn (par. 5.6).

¹²⁶ De Aanwijzingen voor de regelgeving vormen het kader dat wetgevingsjuristen van de centrale overheid in acht behoren te nemen bij het opstellen van regelgeving. Aanwijzingen voor de regelgeving, vastgesteld op 1 januari 1993 (*Stcrt.* 1992, 230) en laatstelijk gewijzigd met ingang van 1 april 2022 (*Stcrt.* 2022, 5649).

¹²⁷ Zie de Toelichting bij art. 2.2 van de Aanwijzingen voor de regelgeving. Voor direct overheidsingrijpen is bovendien slechts plaats indien van het zelfregulerend vermogen van de maatschappij, eventueel versterkt met ondersteunende overheidsmaatregelen, niet voldoende resultaten te verwachten zijn (art. 2.5 Aanwijzingen). Bovendien wordt een regeling alleen ingevoerd indien duidelijk is of in voldoende mate handhaving kan worden gerealiseerd. Daarbij moet worden onderzocht of de handhaving het beste langs bestuursrechtelijke, civielrechtelijke, strafrechtelijke weg of op andere wijze, bijvoorbeeld via het tuchtrecht kan plaatsvinden (art. 2.7 Aanwijzingen).

5.1 Het huidige wettelijke kader

Uit ons onderzoek blijkt dat uit het IVRK geen expliciet recht op een steunfiguur kan worden afgeleid, al kan wel worden beargumenteerd dat een steunfiguur de stem van een jeugdige in de jeugdzorg kan versterken. De Jeugdwet kent geen recht voor jeugdigen op ondersteuning door een steunfiguur uit het informele netwerk. Wel volgt uit de Jeugdwet de opdracht om steunfiguren te betrekken in de jeugdzorg. De Jeugdwet bepaalt dat het gemeentelijk beleid gericht moet zijn op het bevorderen van de eigen kracht van gezinnen en het betrekken van het sociale netwerk (art. 2.1 en 2.2. Jw). Ook hebben gezinnen de mogelijkheid om, samen met het informele netwerk, een familiegroepsplan op te stellen (art. 2.1 en 4.1.2 Jw). Het samenwerken met het informele netwerk is bovendien onderdeel van de professionele standaard (beroepscode, richtlijnen en veldnormen) van jeugdprofessionals. De nieuwe beroepscode die sinds 1 januari 2022 voor jeugdprofessionals geldt, bepaalt expliciet dat professionals moeten samenwerken met steunfiguren. Gemeenten en werkgevers moeten er zorg voor dragen dat professionals volgens hun professionele standaard kunnen werken. Professionals zijn tuchtrechtelijk aanspreekbaar op hun handelen.¹²⁸

Een belangrijk uitgangspunt van de Jeugdwet is dat de wetgever gemeenten en professionals ruimte heeft willen bieden om zo aan te kunnen sluiten bij de lokale situatie en hulp op maat aan gezinnen te kunnen bieden. In de wet zijn daarom alleen fundamentele kwaliteitseisen en waarborgen opgenomen. Het lijkt derhalve niet in lijn met de uitgangspunten van de Jeugdwet om een extra wettelijke verplichting voor gemeenten, organisaties of professionals op te nemen. Aan de andere kant is het recht op een familiegroepsplan ook in de Jeugdwet vastgelegd. Gebleken is dat het familiegroepsplan in de praktijk overigens nauwelijks wordt gebruikt.¹²⁹

Verder bevat de huidige Nederlandse wetgeving een aantal regelingen voor de vertegenwoordiging, bijstand en ondersteuning van jeugdigen. In bepaalde gevallen kan hier ook steun van een steunfiguur onder vallen. Van belang daarbij is dat het uitgangspunt is dat een jeugdige handelingsonbekwaam is; een jeugdige mag in beginsel alleen rechtshandelingen verrichten met toestemming van de ouder(s) met gezag of voogd (art. 1:234 en 1:245 BW). Bij strijd tussen de belangen van de ouders met gezag of voogd met die van de minderjarige kan een bijzondere curator worden benoemd (art. 1:250 BW).

De jeugdige heeft (net als de ouder) in het kader van de jeugdzorg recht op een cliëntondersteuner, die als vrijwilliger of beroepskracht ondersteuning biedt (art. 1.1.1 Wmo 2015). Op grond van de Awb heeft de jeugdige het recht zich in contacten met een bestuursorgaan (zoals de gemeente of een gecertificeerde instelling in het kader van de ondertoezichtstelling) te laten bijstaan door een advocaat of door iemand anders; dit zou ook een steunfiguur kunnen zijn. Ook hebben jeugdigen (net als ouders en pleegouders) het recht zich in het kader van de Jeugdwet te laten bijstaan door een vertrouwenspersoon (art. 1.1 Jw). Deze vertrouwenspersoon is een beroepskracht met specifieke bevoegdheden, zoals het zonder

¹²⁸ Zie art. 4.1.1 Jw en Hoofdstuk 5 van het Besluit Jeugdwet. Zie verder hierover hoofdstuk 2.

¹²⁹ Uit de eindevaluatie van de Wet herziening kindbeschermingsmaatregelen bleek dat het familiegroepsplan in het kader van de ondertoezichtstelling nauwelijks wordt opgesteld (Bruning e.a. 2022, p. 195-198). Uit eerder onderzoek naar familienetwerkberaden, die kunnen worden ingezet om tot een familiegroepsplan te komen, is naar voren gekomen dat er weinig bekend is over de effectiviteit van dergelijke netwerkberaden en dat voor wat betreft de jeugdbescherming niet kan worden geconcludeerd dat deze leiden tot een betere bescherming van jeugdigen (Dijkstra e.a. 2014; Dijkstra e.a. 2016a; Dijkstra e.a. 2016b; Van den Bosch & Lantinga 2016).

toestemming spreken met de jeugdige en een recht op informatie (art. 4.1.2 e.v. Besluit Jw). Jeugdigen in de gesloten jeugdhulp zullen, op het moment dat de Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp in werking treedt, standaard een vertrouwenspersoon toegewezen krijgen (nieuwe art. 6.2.4 Jw). Ook bevat deze wet een verplichting voor jeugdhulpaanbieders om de jeugdige te informeren dat deze zich niet alleen door een vertrouwenspersoon, maar ook door een familielid of een naaste mag laten bijstaan ten aanzien van het hulpverleningsplan (nieuwe art. 6.2.9 lid 3 Jw).

De Vlaamse wet kent ook een regeling voor de vertrouwenspersoon, maar bepaalt daarbij dat deze persoon door de jeugdige zelf wordt aangewezen en dat deze afkomstig kan zijn uit het eigen informele netwerk. Deze persoon moet volgens het Vlaamse recht wel aan bepaalde eisen voldoen. Zo heeft deze persoon een geheimhoudingsplicht en moet deze beschikken over een verklaring die vergelijkbaar is met de Nederlandse verklaring omtrent het gedrag. Voldoet deze persoon hier niet aan, dan kan deze nog wel informele steun bieden, maar kan deze niet als formele vertrouwenspersoon optreden. Een gevolg hiervan is dat de professional dan minder informatie met deze persoon kan delen, omdat voor deze persoon geen geheimhoudingsplicht geldt.

5.2 De huidige praktijk en aandachtspunten ten aanzien van de steunfiguur

De waarde van informele steun, en specifiek ook van een steunfiguur, voor de ontwikkeling van jeugdigen wordt door betrokkenen vanuit alle perspectieven erkend. Een steunfiguur kan een jeugdige steun bieden en kan een jeugdige helpen zijn of haar stem te laten horen in de hulpverlening. Als belangrijkste knelpunten in de huidige praktijk worden genoemd dat niet iedere jeugdige een steunfiguur heeft, dat veel jeugdigen niet weten dat het mogelijk is om ondersteuning te krijgen van een steunfiguur en dat de steunfiguur door de hulpverlening niet altijd wordt erkend. In Vlaanderen – waar dus wel een wettelijke regeling bestaat voor de steunfiguur – spelen deze problemen overigens ook. De betrokkenen die wij spraken in het kader van ons onderzoek zijn het erover eens dat de samenwerking tussen professionele hulp en informele steun, waaronder de steunfiguur, in de praktijk nog verder moet worden versterkt.

Voor professionals betekent de samenwerking met de steunfiguur een verandering in werkwijze, die extra tijd en ruimte vraagt. Professionals ervaren bij de samenwerking met steunfiguren bovendien een aantal dilemma's. Sommigen weten niet goed hoe zij kunnen samenwerken met een steunfiguur en wat dit voor de jeugdige, de ouders en de steunfiguur betekent. Ook vragen zij zich af in hoeverre zij verantwoordelijk zijn voor het zoeken naar en functioneren van de steunfiguur. Verder ervaren zij dilemma's ten aanzien van het delen van informatie met de steunfiguur gezien de privacyregels. Er is de afgelopen jaren al wel een verandering in gang gezet. Er is meer aandacht voor informele steun in de beroepscode en de richtlijnen, en steeds meer professionals zijn geschoold. In de praktijk wordt er steeds meer samengewerkt tussen informele steun en professionele hulp, maar het proces is nog niet voltooid.

Op basis van de informatie van de betrokkenen over de huidige praktijk, hebben wij een aantal aandachtspunten gesignaleerd waar rekening mee moet worden gehouden bij de beantwoording van de vraag of een wettelijke regeling nodig is en zo ja in welke vorm:

1. Niet iedere jeugdige en niet iedere steunfiguur wil een (geformaliseerde) rol in het kader van de hulpverlening

In de praktijk blijken niet alle jeugdigen zich te willen laten bijstaan door een steunfiguur in het kader de hulpverlening. Soms omdat ze niemand hebben in hun netwerk, soms omdat ze hun netwerk niet willen betrekken en soms omdat ze het zelf willen doen. Ook niet iedere persoon die informele steun biedt aan een jeugdige wil een (geformaliseerde) rol in het kader van de hulpverlening. Een dergelijke rol voor een informele steunfiguur kan een verandering voor de (informele) relatie met de jeugdige en ouders betekenen; dit is niet in alle situaties gewenst. Vanuit het perspectief van jeugdigen, ouders en steunfiguren wordt uitdrukkelijk gezegd dat er geen verplichting moet komen voor een jeugdige om een steunfiguur te accepteren.

2. De rol en taken van steunfiguren verschillen; maatwerk is nodig

Steunfiguren hebben in de praktijk verschillende rollen en taken, afhankelijk van wat de jeugdige en de steunfiguur wenselijk vinden en van de afspraken die zij samen maken. Door alle betrokkenen wordt benadrukt dat het belangrijk is dat maatwerk kan worden geboden. Verder blijkt dat ook de stem van ouders bij de keuze en taakinvulling van een steunfiguur van belang is; zonder acceptatie van ouders wordt de samenwerking met de steunfiguur complexer. De professional heeft een rol in het begeleiden van de jeugdige, de steunfiguur en ouders in deze samenwerking. Een steunfiguur moet in ieder geval bereid zijn om samen te werken met de hulpverlening.

3. Een aanpassing van houding en werkwijze nodig

Een goede samenwerking met een steunfiguur vraagt een andere houding van professionals, maar ook acceptatie van ouders dat een persoon uit het eigen netwerk informele steun aan hun kind biedt. Voor een versterking van de ondersteuning van jeugdigen door een steunfiguur is het nodig dat er tijd is voor scholing en ruimte voor professionals. Belangrijk is dat zij goed zijn toegerust om informele steun en professionele hulp te combineren en jeugdigen, ouders en steunfiguren hierin te begeleiden. Een eenmalige scholing is niet voldoende; het vraagt om een lerende praktijk. Ondersteuning vanuit financiers en organisaties is nodig.

4. Wetenschappelijk onderzoek: nog beperkt zicht op de effectiviteit

Het wetenschappelijk bewijs van de effectiviteit van de inzet van de steunfiguur in de jeugdzorg is nog beperkt, al zijn de resultaten van de eerste onderzoeken veelbelovend.

5. De steunfiguur is een van de vormen van informele steun

Ten slotte is het van belang dat de steunfiguur in de praktijk wordt gezien als een van vele manieren om samen te werken met het informele netwerk van gezinnen; er zijn nog meer vormen van informele steun die waardevol kunnen zijn voor zowel jeugdigen als ouders. Ook zijn steunfiguren niet altijd afkomstig uit het eigen netwerk; ook vrijwilligers kunnen bijvoorbeeld een steunfiguur zijn.

5.3 De verwachte positieve en negatieve effecten van wetgeving

Uit ons onderzoek komt naar voren dat sommigen vinden dat de ontwikkelingen in de praktijk te langzaam gaan. Een effect dat door sommigen wordt verwacht, is dat wetgeving kan helpen om het veranderproces in de praktijk te versnellen en kan bijdragen aan een cultuurverandering.

Sommige betrokkenen benoemen dat met wetgeving een signaal wordt afgegeven dat een steunfiguur voor jeugdigen belangrijk is. Het biedt ook duidelijkheid voor professionals en ouders dat een jeugdige het recht heeft te kiezen door wie hij of zij zich laat ondersteunen. Met name jongeren en steunfiguren denken dat een wettelijke regeling kan zorgen voor bekendheid van het recht op informele steun, waardoor jongeren er (vaker) aanspraak op kunnen maken.

Toch wordt door veel betrokkenen betwijfeld in hoeverre een wettelijke regeling daadwerkelijk leidt tot verandering in de praktijk. Ze zien de versterking van de positie van de steunfiguur meer als een implementatievraagstuk. Er zijn zorgen dat wetgeving zelfs een tegengesteld effect kan hebben. Door het formaliseren zou een deel van de kracht van informele steun verloren kunnen gaan. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor de relatie tussen jeugdige en steunfiguur. Ook zijn er zorgen dat er door een wettelijke regeling te weinig ruimte is om aan te sluiten bij wat jeugdige, ouder en steunfiguur wensen. Indien de wettelijke regeling moet worden uitgevoerd door niet goed toegeruste professionals, is het risico dat de uitvoering zich beperkt tot een ‘afvinklijstje’ (zoals dit volgens sommigen is gebeurd met de wijze waarop de wettelijke verplichting voor het familiegroepsplan wordt uitgevoerd) en niet daadwerkelijk leidt tot een betere samenwerking. Enkele jongeren en enkele steunfiguren hebben de vrees geuit dat een wettelijke regeling uiteindelijk leidt tot een verplichting voor een jeugdige om iemand uit het netwerk aan te wijzen als steunfiguur.

Alle betrokkenen, zowel voor- als tegenstanders van een wettelijke regeling, geven aan de verwachting te hebben dat een wettelijke regeling alleen niet voldoende zal zijn; voor de versterking van de steunfiguur voor jeugdigen in de praktijk is in de eerste plaats scholing, tijd en ruimte voor professionals en organisaties nodig.

In de initiatiefnota van Peters wordt een aantal andere verwachte effecten benoemd. Zo wordt onder meer vermeld dat een wettelijke regeling ertoe zal leiden dat professionele hulp minder snel opgeschaald hoeft te worden, dat uithuisplaatsingen minder vaak zullen voorkomen, dat het aantal klachten en procedures tegen jeugdprofessionals zal afnemen en dat het ziekteverzuim onder het personeel zal afnemen.¹³⁰ Door een enkele deelnemer aan ons onderzoek werden dergelijke verwachte effecten ook naar voren gebracht. Deze effecten zijn uit het wetenschappelijk onderzoek dat tot dusver is uitgevoerd echter niet af te leiden.

5.4 Vormgeving van een wettelijke regeling: voorwaarden en verhouding tot het huidige systeem

5.4.1 Geen eenduidig beeld van wat nu precies wettelijk moet worden geregeld

Uit ons onderzoek komt geen eenduidig beeld naar voren van wat er precies wettelijk zou moeten worden verankerd. In de initiatiefnota van Peters wordt gesproken over het vastleggen van een ‘recht op een formele steunpersoon (eigen gekozen mentor) in de wet.’¹³¹ In de door de Tweede Kamer aangenomen motie wordt gesproken over het voornemen jeugdigen ‘recht te

¹³⁰ *Kamerstukken II 2020/21, 35721, nr. 2 (initiatiefnota Peters), p. 5.*

¹³¹ *Kamerstukken II 2020/21, 35721, nr. 2 (initiatiefnota Peters), p. 6.*

geven op een zelfgekozen steunfiguur uit het eigen netwerk.’¹³² De vraag is wat nu precies onder een dergelijk recht moet worden verstaan.

Uit ons onderzoek komt naar voren dat sommigen vinden dat in de Jeugdwet een recht voor iedere jeugdige op informele steun zou moeten worden opgenomen. Zij vinden het belangrijk dat iedere jeugdige daadwerkelijk informele steun ontvangt. Anderen stellen voor dat in de wet wordt opgenomen dat de jeugdige het recht heeft een steunfiguur mee te nemen naar een gesprek (recht op bijstand/ondersteuning) of dat de steunfiguur namens de jeugdige kan spreken (recht om zich te laten vertegenwoordigen). Ook wordt door sommigen een informatieverplichting voorgesteld, in de zin dat de jeugdige geïnformeerd moet worden dat het mogelijk is een steunfiguur in te schakelen. Anderen vinden dat de organisatie of professional bepaalde plichten zou moeten krijgen over het betrekken van de steunfiguur in het kader van de jeugdzorg. Bijvoorbeeld dat professionals in de gelegenheid worden gesteld dan wel verplicht worden gesteld om samen te werken met een steunfiguur.

Er blijkt geen eenduidig idee te zijn over de criteria waaraan een eventuele wettelijke regeling zou moeten voldoen. Zo verschillen de meningen in de praktijk over de vraag wie een steunfiguur kan zijn (wie hoort er bij het ‘informele netwerk’, kan dit ook een vrijwilliger zijn, moet er een verklaring omtrent het gedrag zijn, etc.) en hoe de keuze voor een steunfiguur tot stand komt (vanaf welke leeftijd kan een jeugdige kiezen en welke positie hebben ouders bij het maken van een keuze). Ook zijn er verschillende visies op de rol van de professional bij de keuze en samenwerking met de steunfiguur (kan een steunfiguur worden geweigerd, kunnen bepaalde voorwaarden aan de samenwerking met een steunfiguur worden gesteld). Daarnaast verschillen de rollen en taken van een steunfiguur in de praktijk.

5.4.2 In hoeverre zijn de in de praktijk voorgestelde wettelijke varianten in te passen in het huidige wettelijke systeem?

Hieronder zullen wij uitwerken in hoeverre de verschillende opties die in de praktijk zijn genoemd, zijn in te passen in het huidige wettelijke systeem. Er wordt daarbij benoemd aan welke randvoorwaarden een dergelijke regeling, gezien het huidige wettelijke systeem en de huidige praktijksituatie met betrekking tot steunfiguren, zal moeten voldoen.

1. Een (materieel) recht voor de jeugdige op een steunfiguur

Een eerste variant is dat in de Jeugdwet wordt opgenomen dat iedere jeugdige een (materieel) recht krijgt op steun door een door de jeugdige gekozen persoon uit het eigen informele netwerk.¹³³ De formulering in de initiatiefnota van Peters en de motie van de Tweede Kamer lijkt hierbij aan te sluiten. Wordt voor een dergelijk materieel recht gekozen, dan zullen voorwaarden moeten worden gesteld in welke situaties aanspraak kan worden gemaakt op dit materiële recht. De vraag is dan bijvoorbeeld bij wie de verplichting zou komen te liggen om dit te realiseren; bij de gemeente als financier, bij de werkgever of bij de professional? En of het mogelijk is om dit realiseren? Hoe wordt omgegaan met situaties waarin de jeugdige geen eigen netwerk heeft? Hoe wordt omgegaan met situaties waarin een jeugdige, een steunfiguur

¹³² *Kamerstukken II* 2021/22, 35721, nr. 5 (motie Van den Berg c.s.).

¹³³ Een materieel recht betreft een inhoudelijk recht, zoals bijvoorbeeld het recht op onderwijs of het recht op studiefinanciering. Om een materieel recht te kunnen ‘verzilveren’, zal in de wet moeten worden bepaald aan welke criteria moet zijn voldaan om aanspraak te kunnen maken op dit recht.

of ouder de steun niet wenst te formaliseren? Een wettelijke regeling zal derhalve moeten bepalen wanneer iemand kan worden aangemerkt als een ‘steunfiguur’, in welke situaties, onder welke voorwaarden het recht voor de jeugdige er is en of er uitzonderingen op het recht bestaan. Op basis van de uitkomsten van ons onderzoek lijkt het ons moeilijk uitvoerbaar om dergelijke criteria in een wettelijke regeling vast te leggen, aangezien er in de praktijk geen eenduidige opvatting is wie onder de definitie van steunfiguur kan vallen, of deze aan bepaalde eisen moet voldoen en wat de taken van deze steunfiguur dan zouden moeten zijn.

2. Een (procedureel) recht op vertegenwoordiging, bijstand en ondersteuning

Een volgende optie is om in de Jeugdwet op te nemen dat een jeugdige zich kan laten bijstaan of vertegenwoordigen door een steunfiguur in het hulpverleningsproces. Het betreft dan een procedureel recht, in de zin dat de jeugdige iemand mag meenemen of zich kan laten vertegenwoordigen (vergelijkbaar met art. 2:1 Awb, zie par. 2.3.7). Voor wat betreft de vertegenwoordiging door een steunfiguur zien wij problemen in de verhouding tot de ouder met gezag, de voogd en de bijzondere curator. In het huidige recht wordt een jeugdige zolang deze minderjarig is vertegenwoordigd door zijn of haar wettelijke vertegenwoordiger (ouder of voogd). Bij een verschil in inzicht tussen een jeugdige en de wettelijke vertegenwoordiger kan door de rechter een bijzondere curator worden aangesteld. Een steunfiguur met vertegenwoordigende taken past naar onze mening dan ook niet in het huidige systeem. Ook sluit het minder goed aan bij de taken die de steunfiguur in de huidige praktijk heeft, namelijk vooral een ondersteunende rol voor de jeugdige. Hoewel in de initiatiefnota ook wordt gesproken over de steunfiguur als een ‘medebeslisser’, zien wij dit in de taken die deze steunfiguur in de praktijk heeft niet terug. Er wordt vooral gesproken over ‘ondersteuning’ van de jeugdige bij allerlei zaken en niet over vertegenwoordiging.

Een recht op bijstand, in de zin dat de steunfiguur een jeugdige kan ondersteunen tijdens het hulpverleningstraject en bijvoorbeeld aanwezig kan zijn bij gesprekken, lijkt beter te passen bij de rol die de steunfiguur in de praktijk heeft. Te denken valt aan een regeling zoals in Vlaanderen. Opgemerkt moet daarbij worden dat in de regeling in Vlaanderen de steunfiguur uit het eigen netwerk alleen een formele positie heeft, indien aan bepaalde eisen wordt voldaan, zoals de beschikking over een verklaring vergelijkbaar met de Nederlandse verklaring omtrent het gedrag en de geheimhoudingsplicht. Zo niet, dan heeft deze steunfiguur alleen een informele rol. Zoals hiervoor opgemerkt, verschillen de betrokkenen in ons onderzoek van mening of dergelijke eisen voor een steunfiguur wenselijk zijn. Zou een dergelijke regeling getroffen worden, dan is het van belang dat de jeugdige zelf kan kiezen of, en zo ja, door wie hij of zij zich wil laten ondersteunen.

Belangrijk aandachtspunt is verder dat duidelijk moet zijn voor de betrokkenen hoe een dergelijk recht op bijstand zich verhoudt tot het privacyrecht en geheimhoudingsbepalingen en de positie van de ouders. Hebben ouders hierin zeggenschap, bijvoorbeeld afhankelijk van de leeftijd van een jeugdige? Mogen ouders, of eventuele andere aanwezigen bij een overleg, zeggen dat zij niet willen dat hun informatie gedeeld wordt met een steunfiguur? Zijn er mogelijkheden (vergelijkbaar bij de regeling voor bijstand op grond van de Awb) om een steunfiguur te weigeren? Dit zijn ook punten die in de huidige praktijk de samenwerking met een steunfiguur kunnen belemmeren. Geadviseerd wordt om hier hetzij in de wet (door middel van het stellen van aanvullende bepalingen) hetzij in de toelichting bij de wet duidelijkheid over te verschaffen.

3. Een plicht voor een professional, organisatie of gemeente tot samenwerking met het netwerk

Er is ook geopperd dat er een plicht voor een professional, een organisatie en/of de gemeente zou moeten komen om samen te werken met een steunfiguur. Wij constateren dat op grond van de huidige wetgeving dergelijke verplichtingen reeds bestaan. Het gemeentelijk beleid moet gericht zijn op het bevorderen van informele steun. Gemeenten en organisaties moeten ervoor zorgen dat professionals volgens hun professionele standaard kunnen werken. Op grond van hun professionele standaard moeten professionals samenwerken met personen uit het informele netwerk. Risico van een expliciete wettelijke verplichting tot samenwerking voor een gemeente, organisatie of professional zou bovendien kunnen zijn dat zij, om hun verantwoordelijkheid waar te kunnen maken, aanvullende eisen zullen gaan stellen (bijvoorbeeld de eis dat een steunfiguur een verklaring omtrent het gedrag heeft, of dat er schriftelijke toestemming is van de betrokkenen voor de aanwezigheid tijdens gesprekken).

4. Plicht om informatie te verstrekken over de steunfiguur

Een andere optie zou zijn dat er een plicht komt voor organisaties en/of professionals om informatie te verstrekken over de mogelijkheid voor een jeugdige om een steunfiguur uit het eigen netwerk te kiezen en dat deze steunfiguur de jeugdige kan bijstaan bij gesprekken met de hulpverlening. Een dergelijke informatieverplichting sluit aan bij de in de Wet rechtspositie gesloten jeugdhulp geregelde informatieverplichting in het kader van de gesloten jeugdhulp (zie par. 2.3.5). Opname van een informatieverplichting impliceert dat de jeugdige het recht heeft om zich te laten bijstaan; de wetgever bepaalt alleen dat hier informatie over moet worden verstrekt. Indien gekozen wordt voor een dergelijke regeling, dan geldt – net als bij het tweede voorstel – dat een belangrijk aandachtspunt is dat duidelijk is voor de betrokkenen hoe een dergelijke informatieverplichting zich verhoudt tot het privacyrecht en geheimhoudingsbepalingen en de positie van de ouders. Geadviseerd wordt om hierover in de wet dan wel de toelichting duidelijkheid te verschaffen.

5.5 Alternatieven voor een regeling in de Jeugdwet

Wij hebben eerder benoemd dat bij het overwegen of nieuwe regelgeving moet worden voorbereid als algemeen uitgangspunt geldt dat dit alleen gebeurt indien de noodzaak hiervan is komen vast te staan. Daarom is het vraag of er alternatieven zijn voor regelgeving om de beoogde doelen te realiseren. Deze vraag vloeit ook voort uit de uitgangspunten van de Jeugdwet, te weten dat de eigen kracht van gezinnen en het betrekken van het sociale netwerk moet worden bevorderd en professionals ruimte moet worden geboden (in plaats van meer regeldruk). Welke alternatieven zijn er om de inzet van een steunfiguur te bevorderen?

Sommigen menen dat het huidige wettelijke kader, in combinatie met de normen die voortvloeien uit de professionele standaard, voldoende mogelijkheden biedt om verandering in de praktijk te realiseren. Door veel deelnemers van ons onderzoek wordt daarbij benoemd dat dan wel moet worden ingezet op verdere implementatie van de inzet van informele steun en op de versterking van de uitvoeringspraktijk, zoals door middel van scholing en de inzet van goede methoden en werkwijzen. Dit vraagt een inspanning van de overheid, organisaties en professionals. Er moet ruimte en tijd zijn voor verdere ontwikkeling en implementatie van de samenwerking tussen informele steun en professionele hulp. Overigens menen de voorstanders

van wettelijke verankering dat, naast een wettelijke regeling, ook verdere implementatiemaatregelen noodzakelijk zijn om de beoogde doelen te realiseren.

Een ander alternatief dat is genoemd, is dat op gemeentelijk niveau nadere regels of kwaliteitseisen zouden kunnen worden gesteld. Dit sluit aan bij het uitgangspunt dat de Jeugdwet alleen de kaders biedt en zaken op gemeentelijk niveau verder worden uitgewerkt. Als nadeel wordt genoemd dat er dan verschillen tussen gemeenten kunnen ontstaan, en daarmee een verschil in rechtspositie tussen jeugdigen. Ook wordt erop gewezen dat gemeentelijke normen dezelfde negatieve effecten zouden kunnen hebben als een wettelijke regeling (zoals minder ruimte voor maatwerk en het risico dat het als een verplichting gaat voelen voor professional en jeugdige).

Een laatste alternatief dat naar voren is gebracht, is dat de informatievoorziening aan jeugdigen, ouders en steunfiguren moet worden verbeterd. Sommigen menen dat het huidige wettelijke kader, tezamen met de professionele standaard waar professionals aan gebonden zijn, voldoende mogelijkheden biedt voor jeugdigen om informele steun te krijgen. De betrokkenen zouden echter wel beter geïnformeerd moeten worden over de mogelijkheid voor de jeugdige om zich te laten ondersteunen door een steunfiguur.

5.6 Concluderend: de belangrijkste argumenten voor en tegen een wettelijke regeling

Uit ons onderzoek komt duidelijk naar voren dat alle betrokkenen, vanuit de verschillende perspectieven, het belang van informele steun, en specifiek ook een steunfiguur, voor jeugdigen erkennen. Een steunfiguur kan de stem van een jeugdige versterken en daarmee een bijdrage leveren aan het in het IVRK opgenomen recht om te worden gehoord. Het belangrijkste probleem dat in de praktijk ten aanzien van de steunfiguur wordt geconstateerd, is dat professionals in de praktijk nog niet altijd samenwerken met de steunfiguur voor jeugdigen. De vraag is of een wettelijke regeling noodzakelijk is om dit probleem op te lossen.

De betrokkenen zijn het erover eens dat verdere professionalisering en verdere implementatie in de praktijk noodzakelijk is. Dit betreft niet alleen de steunfiguur voor jeugdigen, maar ook bredere informele hulp vanuit het netwerk en/of vrijwilligers, eventueel in combinatie met professionele hulp. De laatste jaren zijn hiervoor al de nodige stappen gezet. Op grond van de Jeugdwet ligt er al een opdracht om het informele netwerk, waaronder steunfiguren, te betrekken. In de beroepscode is inmiddels expliciet bepaald dat jeugdprofessionals ook moeten samenwerken met steunfiguren. Er zijn handreikingen en scholingsactiviteiten ontwikkeld om de samenwerking met informele steun, waaronder steunfiguren, te versterken.

Over de vraag of er een wettelijke regeling moet komen voor de steunfiguur zijn de deelnemers aan ons onderzoek zeer verdeeld. Waar wel overeenstemming over is, onder zowel de voor- als tegenstanders, is dat een wettelijke regeling alleen niet voldoende zal zijn om verandering in de praktijk teweeg te brengen; er is verdere implementatie en meer aandacht en kennis over de mogelijkheid van een steunfiguur nodig om de samenwerking tussen informele steun en professionele zorg te versterken.

Uit ons onderzoek komt een aantal **argumenten** naar voren dat pleit **voor** een wettelijke regeling voor de steunfiguur voor jeugdigen. Een eerste argument dat is genoemd, is dat door een regeling aan de Jeugdwet toe te voegen duidelijk naar voren komt dat informele steun voor jeugdigen van belang is. Een dergelijke regeling geeft jeugdigen de kans hier zich op te beroepen op het moment dat het niet aangedragen wordt door een hulpverlener of wanneer een hulpverlener de aanwezigheid van een steunfiguur niet wil. Een ander argument is dat een wettelijke regeling wellicht kan bijdragen aan de cultuurverandering in de jeugdzorg die nodig is om de kracht van informele steun beter te benutten; mogelijk kan wetgeving het veranderproces in de praktijk versnellen. Nog een argument is dat de Jeugdwet wel een regeling kent voor de ondersteuning door professionele vertrouwenspersonen, maar deze regeling lijkt uit te dragen dat ondersteuning niet door het eigen informele netwerk kan worden geboden. Ook kent de Jeugdwet binnenkort een verplichting om jeugdigen te informeren over de mogelijkheid zich te laten bijstaan door een familielid of naaste. Deze verplichting beperkt zich echter tot het hulpverleningsplan in het kader van de gesloten jeugdhulp, terwijl de informatieplichting voor de gehele jeugdzorg van belang is.

Er is echter ook een aantal **argumenten** naar voren gebracht dat **tegen** een wettelijke regeling pleit. Een argument tegen een wettelijke regeling is dat het vooral een implementatievraagstuk betreft en dat de huidige wetgeving, in combinatie met de professionele standaarden, voldoende mogelijkheden en waarborgen biedt voor samenwerking met een steunfiguur. Professionals (en organisaties) kunnen hier ook op aangesproken worden door jeugdigen, mits jeugdigen voldoende worden geïnformeerd over hun rechten op dit punt. In Vlaanderen, waar wel een wettelijke regeling is, spelen bovendien dezelfde problemen rond de implementatie.

Een ander argument is dat er slechts beperkt zicht is op de (lange termijn) effecten van de inzet van een steunfiguur in de jeugdzorg. Het is daarom niet duidelijk of een wettelijke regeling kan bijdragen aan de gewenste doelen die in de initiatiefnota van Peters worden genoemd, zoals het verminderen van professionele hulp en uithuisplaatsingen.

Vanuit verschillende perspectieven worden zorgen geuit dat een wettelijke regeling tegengestelde effecten kan hebben, waardoor de steun van personen die de jeugdige zelf kiest nog moeilijker kan worden gerealiseerd. Een zorg is bijvoorbeeld dat door het formaliseren mogelijk een deel van de kracht van het informele van de steun verloren gaat. Een andere zorg is dat een wettelijke regeling te weinig ruimte biedt om de steunfiguur en de ondersteuning die deze biedt goed aan te laten sluiten bij wat in de concrete situatie nodig en wenselijk is. In de praktijk bestaan er verschillende opvattingen over wie onder de definitie van een steunfiguur kan vallen, vanaf welke leeftijd een jeugdige een steunfiguur kan kiezen en wat de positie van ouders is bij deze keuze. Ook wordt er verschillend gedacht over de vraag of een steunfiguur aan bepaalde eisen moet voldoen en welke taken een steunfiguur zou kunnen uitvoeren. In het kader daarvan zal het ingewikkeld zijn om een wettelijke regeling te ontwerpen die passend is bij de verschillende varianten van steun voor jeugdigen die in de huidige praktijk bestaan.

Gezien het bovenstaande ligt de vraag voor of een regeling in de Jeugdwet voor de steunfiguur noodzakelijk is, of dat met hiervoor genoemde alternatieve maatregelen het beoogde effect ook, of wellicht beter, kan worden gerealiseerd. Dit is uiteindelijk een politieke keuze. Het uitgangspunt dat door alle perspectieven wordt onderschreven, is dat iedere jeugdige die dat wil, zelf een steunfiguur uit het eigen netwerk kan kiezen die ondersteuning biedt in het kader van de jeugdzorg. Duidelijk is dat hiervoor extra inspanningen nodig zijn van professionals, organisaties en de overheid, of er nu een regeling in de Jeugdwet komt of niet.

Literatuur

Bastiaanssen e.a. 2021

I. Bastiaanssen, Y. Ditters, M. Wiegman, B. Schrier & M. Bastiaan, *Mentoren en maatjes voor jongeren. Sterke kanten en uitdagingen bij informele steun*, Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut 2021.

Beroepscode voor professionals in sociaal werk 2021

Beroepsvereniging voor Professionals in Sociaal Werk (BPSW), *Beroepscode voor professionals in sociaal werk*, uitgave oktober 2021 (inwerkingtreding 1 januari 2022), geraadpleegd via <https://www.bpsw.nl/dossiers/nieuwe-beroepscode-sociaal-werk/>.

Van den Bosch & Lantinga 2016

H. van den Bosch & M. Lantinga, *Familiegroepsplan in de jeugdbescherming*, Utrecht: NJi 2016.

Bruning e.a. 2020a

M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper & R. de Boer, *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie* (Meijers-reeks, deel 355), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020.

Bruning e.a. 2020b

M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper & R. de Boer, 'Het hoorrecht en de procespositie van minderjarigen in familie- en jeugdzaken geëvalueerd', *FJR* 2020/24, p. 96-104.

Bruning, Van den Brink & Punselie 2020

M.R. Bruning, Y.N. van den Brink & E.C.C. Punselie, *Jeugdrecht & jeugdhulp*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2020.

Cappelle & Cox 2021

H. Cappelle & N. Cox, *Eindrapport Steunfiguren in de integrale jeugdhulp*, België: Hogeschool VIVES 2021, te raadplegen via <https://www.vives.be/nl/onderzoek/sociale-innovatie/steunfiguren-de-jeugdhulp>.

Van Dam e.a. 2021

Van Dam, L., Blom, D., Kara, E., Assink, M., Stams, G. J., Schwartz, S., & Rhodes, J. (2021). *Youth initiated mentoring: A meta-analytic study of a hybrid approach to youth mentoring*. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(2), 219-230.

Van Dam, Heijmans & Stams 2019

L. van Dam, L. Heijmans & G.J. Stams, *Natuurlijk mentorschap in de jeugdhulp. Duurzame oplossing voor een complex probleem?*, Den Haag: ZonMw 2019.

Dijkstra e.a. 2014

S. Dijkstra e.a., *De inzet van familienetwerkberaden in de jeugdzorg*, Universiteit van Amsterdam/WODC 2014.

Dijkstra e.a. 2016a

S. Dijkstra e.a., *De inzet van familienetwerkberaden in de jeugdbescherming*, Universiteit van Amsterdam/WODC 2016.

Dijkstra e.a. 2016b

S. Dijkstra e.a., *De inzet van familienetwerkberaden in de preventieve jeugdbescherming*, Universiteit van Amsterdam/WODC 2016.

Feiner, FJR 2020/56

R.H.P. Feiner, 'Kinderen vanaf 12 jaar volledig procesbekwaam? Jeugdrecht is geen kinderspel!', *FJR* 2020/56, p. 268-272.

Handreiking informele steun 2022

M. Vosselman & J. Steenmeijer, *Handreiking informele steun*, Samenwerkende beroepsorganisaties 2022, geraadpleegd via

<https://www.voordejeugdenhetgezin.nl/themas/best-passende-zorg-voor-jeugd-en-het-gezin/documenten/publicaties/2022/05/1/handreiking-informele-steun>.

Friele e.a. 2018

R.D. Friele, M.R. Bruning, I.L.W. Bastiaanssen, R. de Boer, A.J.E.H. Bucx, J.F. de Groot, T. Pehlivan, L. Rutjes, F. Sondejker, T.A. van Yperen & R. Hageraats, *Eerste evaluatie Jeugdwet. Na de transitie nu de transformatie*, Den Haag: ZonMw januari 2018.

Hepping 2021

K. Hepping, *Recht doen aan ouders. Een onderzoek naar de rechtspositie van ouders in de jeugdbeschermingsprocedure en de jeugdstrafprocedure* (diss. Universiteit Utrecht), Utrecht: 2021.

De Jong-de Kruijf 2019

M.P. de Jong-de Kruijf, *Legitimiteit en rechtswaarborgen bij gesloten plaatsingen van kinderen: de externe rechtspositie van kinderen in gesloten jeugdhulp gezien vanuit kinder- en mensenrechten* (diss. Universiteit Leiden), Leiden: 2019.

Liefwaard & Bruning 2017

T. Liefwaard & M.R. Bruning, 'Commentary on the Judgment of the Hoge Raad of the 5th December 2014'. In: Stalford H., Hollingsworth K. & Gilmore S. (Eds.), *Rewriting Children's Rights Judgments: From Academic Vision to New Practice*, Oxford: Hart Publishing 2017, p. 173-181.

NJi 2021

Nederlands Jeugdinstituut (NJI) 2021, *Verslag Dialoogsessie ‘informele mentoren in de jeugdzorg’*, (Bijlage bij *Kamerstukken II* 2021/22, 35721, nr. 6), geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/09/13/verslag-dialoogsessie-informele-mentoren-in-de-jeugdzorg>.

Peelen e.a. 2023

J. Peelen e.a., *Steunfiguren in de jeugdzorg. Een onderzoek onder Gelderse jongeren, ouders en jeugdprofessionals naar de samenwerking met steunfiguren*, HAN University of Applied Sciences 2023, geraadpleegd via <https://www.han.nl/projecten/2021/steunfiguren-in-de-jeugdzorg/>.

Bijlage. Topiclijsten

Deze bijlage bevat de topiclijsten die als leidraad zijn gebruikt voor de interviews met de sleutelfiguren (A), de interviews met de jongeren, ouders en steunfiguren (B), het groepsinterview met de professionals (C) en de focusgroep (D).

A. Topiclijst sleutelfiguren

Introductie

- Onderzoekers stellen zich voor
- Toelichting op onderzoek
- Uitleg over afnemen interview
 - Respondent bepaalt zelf wat hij of zij wil delen
 - Maximaal een uur
- Verslag en vervolg
 - Opname voor het maken van het verslag, daarna wordt de opname vernietigd.
 - Na het gesprek worden aantekeningen uitgewerkt (geen woordelijk verslag, alleen samenvatting) en ter goedkeuring aan iedere respondent voorgelegd
 - De bevindingen worden niet herleidbaar opgenomen in rapportage
- Informed consent: gaat de respondent akkoord?

Algemeen

1. Wat is uw functie?
2. In welke hoedanigheid heeft u in uw werk te maken met informele steun voor jeugdigen en/of specifiek de zelfgekozen steunfiguur voor jeugdigen?

Functioneren van zelfgekozen steunfiguur in de praktijk

1. Heeft u zicht op het **functioneren** van de zelfgekozen steunfiguur in de praktijk? Zo ja: Hoe functioneert op dit moment de ondersteuning door een zelfgekozen steunfiguur voor jeugdigen in de praktijk?
 - Rol/taken
 - Sterke punten
 - Knelpunten
2. Heeft u zicht op/ervaring met **andere vormen van informele steun** die in de praktijk worden ingezet om jeugdigen/gezinnen te ondersteunen? Zo ja: Hoe verhoudt de zelfgekozen steunfiguur zich tot andere vormen van informele steun?
3. Heeft u zicht op de informele steun/zelfgekozen steunfiguur?

Wettelijke regeling

1. Bestaat er volgens u **behoefte** aan een wettelijke regeling voor een zelfgekozen steunfiguur voor jeugdigen? Waarom denkt u dat?
 - Welke positieve/negatieve effecten verwacht u van een dergelijke regeling?
 - Ziet u alternatieven voor een wettelijke regeling? Zo ja, welke?
2. Aan welke **voorwaarden** zou een wettelijke regeling moeten voldoen?

- Welke wettelijke rechten/plichten zou de informele steunfiguur moeten krijgen?
- Voor welke situaties zou de zelfgekozen steunfiguur beschikbaar moeten zijn?
- Wie is verantwoordelijk voor het realiseren van het recht op een steunfiguur?

3. Welke **randvoorwaarden** zijn nodig om een dergelijke regeling te realiseren?

Afsluiting

- Zijn er volgens u nog zaken niet aan de orde gekomen die wel relevant zijn? Andere aanvullingen?
- Wie moeten wij in het kader van dit onderzoek volgens u zeker nog spreken?
- Vervolg: verslag ter goedkeuring

B. Topiclijst interviews jongeren/ouders/steunfiguren

Introductie

- Onderzoeker stelt zich voor
- Toelichting op onderzoek
- Uitleg over afnemen interview
 - Respondent bepaalt zelf wat hij of zij wil delen
 - Maximaal een uur
- Verslag en vervolg
 - Na het gesprek worden aantekeningen uitgewerkt (geen woordelijk verslag, alleen samenvatting) en ter goedkeuring aan iedere respondent voorgelegd
 - De bevindingen worden niet herleidbaar opgenomen in rapportage
- Informed consent: gaat de respondent akkoord?

Algemeen

Wie nemen er deel aan het gesprek?

Wat is ieders situatie?

Ervaring met een zelfgekozen steunfiguur?

Mogelijke vragen:

- Hoe ben je aan de zelfgekozen steunfiguur gekomen? Hoe is uw zoon/dochter aan de zelfgekozen steunfiguur gekomen? Hoe ben je een zelfgekozen steunfiguur geworden?
 - Eventueel doorvragen naar hoe dat in de praktijk is gegaan. Wie heb je gevraagd en waarom, was het moeilijk? Kreeg je hulp?
- Welke rol heeft de betrokken professional hierin gespeeld?
 - Eventueel doorvragen naar hoe de gesprekken hierover zijn gegaan, welke informatie/voorlichting er gegeven is etc.
- Welke rol hebben de ouders / heeft u hierin gespeeld?
 - Eventueel doorvragen of ouders betrokken zijn, wat ze ervan vonden. Eens of oneens met de keuze.
- Wat doet de zelfgekozen steunfiguur voor je / voor uw zoon/dochter? Wat doe je als zelfgekozen steunfiguur? Hoe gaat dat? Zijn er dingen waar je tegen aan loopt?

- Er zijn ook andere vormen van (in)formele steun. Heb je / heeft u daar ook ervaring mee? Zo ja, Hoe gaat dat in jouw geval samen met wat de zelfgekozen steunfiguur doet?

Wel of geen wettelijke regeling?

- Stel, het recht op een zelfgekozen steunfiguur wordt opgenomen in de wet. Wat levert dat op? Voor het kind, de ouders, de professional? Waarom is dat zo?
- Stel, het recht op een zelfgekozen steunfiguur wordt niet opgenomen in de wet. Wat levert dat op? Voor het kind, de ouders, de professional? Waarom is dat zo?

C. Topiclijst groepsinterview professionals

Introductie

- Onderzoekers stellen zich voor
- Toelichting op onderzoek
- Uitleg over afnemen interview
 - Respondent bepaalt zelf wat hij of zij wil delen
 - Maximaal een uur
- Verslag en vervolg
 - Opname voor het maken van het verslag, daarna wordt de opname vernietigd.
 - Na het gesprek worden aantekeningen uitgewerkt (geen woordelijk verslag, alleen samenvatting) en ter goedkeuring aan iedere respondent voorgelegd
 - De bevindingen worden niet herleidbaar opgenomen in rapportage
- Informed consent: gaan de respondenten akkoord?

Voorstelronde

3. Wat is uw functie en bij welke organisatie?
4. Wat is uw betrokkenheid bij het thema informele steun of specifiek de zelfgekozen steunfiguur voor jeugdigen?
5. Wat wilt u dat zeker vanmiddag aan de orde komt?

Stel: de situatie blijft ongewijzigd (er komt geen wettelijke regeling)? Max. 30 minuten

Welke effecten zal dit hebben in de praktijk?

Aandachtspunten voor het gesprek:

- Wat gaat goed, wat zijn problemen/moeilijkheden/knelpunten?
- Verschillende perspectieven: jongeren, ouders, steunfiguren, professionals, organisaties?
- Verhouding tot andere vormen van informele steun, zoals buurtgezinnen, etc.?
- Verhouding tot andere vormen van professionele steun, zoals cliëntondersteuners, vertrouwenspersonen, bijzondere curator, advocaat, etc.?
- Zijn er andere oplossingen dan een wettelijke regeling voor de problemen?
- Zijn professionals op de hoogte van de professionele norm die nu geldt en hoe voeren zij dit in de praktijk uit?

Stel: er komt een wettelijke regeling?

Welke effecten zal dit hebben in de praktijk?

Aandachtspunten voor het gesprek:

- Eisen m.b.t. de zelfgekozen steunfiguur + evt. bevoegdheden
- In welke fase van de hulpverlening/voor welke vormen van hulp?
- Vanaf welke leeftijd van het kind?
- Welke rol heeft de ouder hierbinnen? Vetorecht?
- Welke rol heeft de professional/organisatie?

- Verhouding tot andere vormen van professionele steun, zoals cliëntondersteuners, vertrouwenspersonen, bijzondere curator, advocaat, etc.?
- Randvoorwaarden: financieel, praktisch (scholing professionals), etc.

Afsluiting

- Zijn er volgens u nog zaken niet aan de orde gekomen die wel relevant zijn? Andere aanvullingen?
- Vervolg: verslag ter goedkeuring

D. Topiclijst focusgroep

Introductie

- Onderzoekers stellen zich voor
- Toelichting op het programma
- Toelichting op onderzoek
- Uitleg over afnemen interview:
 - Respondent bepaalt zelf wat hij of zij wil delen
- Verslag en vervolg
 - Na het gesprek worden aantekeningen uitgewerkt (geen woordelijk verslag, alleen samenvatting) en ter goedkeuring aan iedere respondent voorgelegd
 - De bevindingen worden niet herleidbaar opgenomen in rapportage
- Informed consent: gaat de respondent akkoord?

Voorstelronde

1. Wat is uw functie en bij welke organisatie?
2. Wat is uw betrokkenheid bij het thema informele steun of specifiek de zelfgekozen steunfiguur voor jeugdigen?
3. Wat wilt u dat zeker vanmiddag aan de orde komt?

Presentatie voorlopige uitkomsten

Stel: er komt wel/geen wettelijke regeling?

- Bent u het eens met wettelijk vastleggen? Waarom wel/niet?
- Welke effecten zal dit hebben in de praktijk?
- Aan welke voorwaarden moet zijn voldaan?

Aandachtspunten voor het gesprek:

- Verschillende perspectieven: jongeren, ouders, steunfiguren, professionals, organisaties?
- Verhouding tot andere vormen van informele steun, zoals buurtgezinnen, etc.?
- Verhouding tot andere vormen van professionele steun, zoals cliëntondersteuners, vertrouwenspersonen, bijzondere curator, advocaat, etc.?
- Wordt het beoogde effect naar verwachting gerealiseerd?
- Zijn er andere oplossingen dan een wettelijke regeling voor de problemen?
- Zijn professionals op de hoogte van de professionele norm die nu geldt + hoe voeren zij dit in de praktijk uit?
- Evt. voorwaarden voor een wettelijke regeling?
 - Vanaf welke leeftijd van het kind?
 - Eisen m.b.t. de zelfgekozen steunfiguur en evt. bevoegdheden
 - In welke fase van de hulpverlening/voor welke vormen van hulp?

- Welke rol heeft de ouder hierbinnen?
- Welke rol heeft de professional/organisatie?
- Randvoorwaarden: financieel, praktisch, etc.

Afsluiting

- Zijn er volgens u nog zaken niet aan de orde gekomen die wel relevant zijn? Andere aanvullingen?
- Vervolg: verslag ter goedkeuring